

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı**

İZMİR'DE KADIN HAREKETİ (1928-1978)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

146269

Emek Semen YAKAR

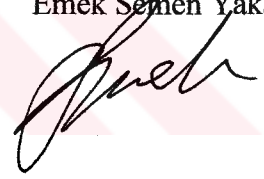
DANIŞMAN : Prof. Dr. Serap YILMAZ

146269

İZMİR-2004

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum İzmir’de Kadın Hareketi (1928-1978) adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Emek Semen Yakar

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13/10/2004 tarih ve 655.3 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Kadın Çalışmaları anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Emek Seren Yakar'ın İzmir'de Kadın Hareketi (1928-1978) başlıklı tezini incelemiş ve aday 21/10/2004 günü saat 15.00'da 50' süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

Prof. Dr. Serap Yılmaz

BAŞKAN

Başarılı

☒

Başarısız

☐

Doç. Dr. H. Neşe Özgen

ÜYE

Başarılı

☒

Başarısız

☐

Yrd. Doç. Dr. Serife Yapıcı

ÜYE

Başarılı

☒

Başarısız

☐

Not: Yüksek Lisans Tezi Savunma Süresi asgari 45 dakika - azami 90 dakikadır.

İZMİR’DE KADIN HAREKETİ (1928-1978)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	s. 1
GİRİŞ	s. 2

1.BÖLÜM

KADIN HAREKETİ NE DEMEKTİR ?	s. 4
1. II. MEŞRUTİYET – ‘BİREY’İN ORTAYA ÇIKIŞI	s. 7
2. İLERLEME İÇİN EĞİTİM – KADIN EĞİTİMİ	s. 10
3. MİLLİ İKTİSAT VE KADIN	s. 13
4. HAREKET-İ NİSVAN	s. 18
5. YENİ TÜRK DEVLETİ VE KADINLAR HALK FIRKASI	s. 28

2. BÖLÜM

İZMİR’DE KADIN HAREKETİ	s. 33
1.1930 ÖNCESİ	
A. İzmir’de Yaşam	s. 35
B. Kadınların Çalışma Hayatına Girmesi	s. 40
C. Eğitim	s. 44
D. 1930 Öncesi İzmir’de Kadın Hareketi	s. 46
E. Mustafa Kemal ve Uşakizade Latife Hanım	s. 50
2.1930’LU YILLARIN KADIN ALGISI	s. 52
3.SEÇME VE SEÇİLME HAKKI TARTIŞMASI	s. 61
4.SEÇME VE SEÇİLME HAKKININ VERİLİŞİ	s. 72

3. BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ SONRASI	s. 91
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	s. 106
KAYNAKÇA	s. 109
YARARLANILAN GAZETELER	s. 117
ÖZET	s. 119
ABSTRACT	s. 120

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Ege Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı yüksek lisans programında 2002 ile 2004 yılları arasında yapılmıştır. Bu tez çalışmasını gerçekleştirirken, her türlü yardımlarını ve fikirlerini esirgemeyen Ege Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı öğrencilerine ve öğretim üyelerine, sadece tez danışmanı olarak değil, Serap Yılmaz olarak da desteğini ve yol göstericiliğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Serap Yılmaz'a teşekkür ederim.

Sabırsızlığımı anlayışla karşılayan, gücüm tükenmeye başladığında yanımda olan annem Mefharet Yakar'a, babam Şahap Yakar'a kardeşim Egemen Yakar'a ve kuzenim Soner Bıkmaz'a müteşekkirim.

Egemen Yakar'a çalışmanın son aşamalarında her defasında sigara ve yazıcı kartuşu alışverişlerini benim yerime yaptığı için bir kez daha teşekkür ederim.

Katkılarını süreç içinde ayırt edemeyip, kendime mal etmiş olduğum herkesten af dilerim.

Tezimdeki hata ve eksikler bana aittir.

Emek Semen Yakar
İzmir 2004

GİRİŞ

Merhaba ben Emek Semen Yakar.

Bu yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda 2002 yılı Eylül ile 2004 yılı Eylül arasında yapılmıştır. Çalışmanın planlanması 2002'nin Eylül ayında başlamış, 2004 yılı Eylül ayında çalışma tamamlanmıştır. 2003 yılı başlarına dek konuyla ilgili teorik okumalar yapılmış, sonraki zaman dilimi konuya dair verilerin toplanması ve yazma aşaması için kullanılmıştır.

Çalışmanın konusu 1928 ile 1978 yılları arasındaki dönemde İzmir'de kadın hareketidir. Bu çalışmanın başlangıçtaki hedefi, öncelikle 1928-1978 arasındaki dönemlerde 'kadın hareketi' olarak nitelenen ve/ya nitelenebilecek çeşitli eylemlilikleri saptamak, bu saptamayla birlikte bu hareketin Türkiye Cumhuriyeti politik ortamlarıyla ilişkilerindeki eşzamanlı hareketleri ve içerikleri üzerine tartışabilmektir. Bu çalışmayla amaçlanan, söz konusu dönem ve İzmir için kadınların görünür kılınması sonucu ortaya serilecek manzaraya nasıl bir anlam verilebileceği üzerine tartışmaktır. Bu tartışmayı geliştirebilmek için ilk bölümde çalışmamı dahil kabul ettiğim kadın tarihi çalışmaları ve işlevleri üzerine bir tartışma ve bu çalışmaların ortaya serdiği Osmanlı kadın hareketinin genel bir görünümü söz konusu edilmiş, İkinci Bölümde bu genel görüntünün İzmir'deki yansımaları, ardından da İzmir'in iktidar partisinin sözcüsü konumundaki gazetesi *Anadolu* aracılığıyla Cumhuriyet'in tek partili döneminde kadınların varolma biçimleri incelenmiştir. Üçüncü Bölüm, Tek Parti Dönemi sonrası için bir genel görünüm oluşturma olanakları üzerine tartışmaya ayrılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü için yaptığım veri taramasını, birinci bölüm için topladığım verinin çekiciliğine kapılarak başladığım Osmanlıca öğrenme çabasının zaman alması nedeniyle nispeten dar tutmak zorunda kaldım. Sonuç olarak bu çabamda başarısız oldum ve birinci bölüm için de bir zenginlik getirmeyen bu çaba bir zaman kaybından ibaret olarak kaldı. İkinci bölüm için başka seslere de yer vermeyi amaçlıyordum fakat ikinci bölümün tek parti döneminin İzmir'deki sözcüsü konumundaki Anadolu gazetesindeki veriye hasredilmesi, bir dereceye kadar bu zaman kaybının sonucu olarak çalışmanın nihai sınırını çizmiştir.

Sonuç ve değerlendirme bölümüyle birlikte, bu çalışmanın aksaklıkları, daha sonra yapılabilecek benzer çalışmalarla söz konusu edilebilecek eksiklikler, dilek ve temenniler de aktarılmıştır.

1. BÖLÜM

KADIN HAREKETİ NE DEMEKTİR?

Belirli bir yerde ve belirli bir zaman aralığı içinde ‘kadın hareketi’ni görünür kılmayı amaçlayan bu çalışmaya başlarken, ‘kadın hareketi’ deyiminden ne anladığımı üzerine düşünmem gerektiğini fark ettim. Bu çabayı göstermeden, ön çalışmalarım sonucu elde ettiğim bilginin anlamı üzerine fikir yürütmem mümkün olamayacaktı. 1928-1978 arası İzmir’de kadın hareketini görebilmek amacıyla yaptığım çalışmalar sonucu elde ettiğim verileri, ‘kadın hareketi’ deyimine verdiğim ve vermediğim anlamlarla ilişkili biçimde değerlendiriyordum, bazı verileri ciddiye alınmayacak kadar ‘önemsiz’ buluyor, bazılarını da veriyi değerlendirmemi zorlaştıracak biçimde ‘anlamsız’ olarak niteliyordum. Ülkemizde kadın tarihi alanında yapılmış çalışmaları bu açıdan inceleyince geçmişe bakma biçimimiz üzerine önemli tartışmalar açmış olduklarını gördüm. Temel tartışma, batı kaynaklı paradigmlar ile geçmişe bakmanın yarattığı sorunlar üzerineydi. Özellikle kadın tarihi söz konusu olunca bu tartışmanın sadece yöntemle ilgili olmaktan çıkıp, içerik üzerine bir tartışma niteliği kazanması tesadüf değildi. Kadın tarihi çalışması yaparken yaşanan kaynak azlığı ve kaynaklara ulaşmanın zorluğu sorunlarının ötesinde, var olan özgün kaynakların batı kaynaklı paradigmlara dayanarak değerlendirilmesi genel bir görünüş yakalanmasını zorlaştırıyordu. Hatta Türkiye’de kadın tarihi çalışmalarının nispeten geç başlaması bile bu tartışmayla ilişkilendirilebilirdi.

“...Batılı anlamda, örneğin İngiltere’ de yaşanan sufrajeterler gibi bir hareket bulamayacağımız inancıyla geçmişimize bakmaktan vazgeçebiliyoruz uzun süre.” (Çakır, 2002: 29). Batıdaki örnekleri gibi bir ‘kadın hareketi’ gözleyemediğimize göre, gördüğümüz manzarayı anlamlandırma konusunda bir bakış açısı edinmemiz gereğine, Durakbaşı “...Türkiye’ de feminist paradigmalardan söz etmek de zordur, olsa olsa, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında modernleşme ideolojisi çerçevesinde bir sosyal sorun olarak ‘kadın sorunu’nu ele alan paradigmlar bulunmaktadır. Bu çerçeve içinde, Türk kadınlarının durumunun, ulusun ilerlemesi ve toplumun çağdaşlaşması için kadınlara hukuk ve eğitim alanında haklar tanınarak iyileştirilmesi gerektiği tezi öne sürülmüştür.”(Durakbaşı, 2002: 67). diyerek bir açılım getiriyor. Çakır da “kadın hareketi” kavramı ile modernleşme arasında bir bağlantı kuruyor; “kadın hareketi, kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Bu, toplumun yapısal ve kurumsal değişimler geçirmesiyle, eşitlik ve özgürlük fikirlerinin genel toplum değerleri olmasıyla yakından ilintilidir (Bkz. Çakır, 1994:18). Çakır’ ın vurguladığı bu bağlantı kadın tarihi çalışmalarına Türk modernleşmesi üzerine düşünce üretme içeriğini de katıyor, kadın tarihi çalışmalarının da eksenini oluşturuyor;

“...Türk kadınının değişen konumu, Doğulu ve İslami bir bütünlüğün birdenbire Batılı ve Laik bir bütünlük haline dönüşüvermesi ile açıklanamaz. Daha ziyade, çatışan politik görüşlerin (dinsel ve laik) dile getirilmesi, Osmanlı İmparatorluğu içinde çeşitli ulusal kimliklerin oluşması, aydınların benimsediği Batılı kimlik ve eyleyicilik (*agency*) modelleri, ve pozitivist sosyal bilimcilik ile bağlantılı olarak anlaşılmalıdır.”(Çakır, 1994: 18).

Çakır, kadınların toplumdaki konumlarının tartışılmaya başlamasının, giderek bir “kadın hareketi”ne dönüşmesinde etkili olan başlıca 3 faktör belirliyor; birincisi, toplumun siyasal, ekonomik, sosyal ve düşünsel alanlarda köklü değişimler geçirerek belirli bir gelişme ve karmaşıklık düzeyine ulaşması, giderek özgürleşmeye başlaması, ikincisi, düşünsel planda oluşturulan eşitlik ve özgürlük ideolojisinin kadına ilişkin yönünün toplumsal gerçekte uygulanmaması, bu durumun yarattığı ikiliğin kadınlar tarafından fark edilmesi, üçüncüsü, kısmen bu koşulların sonucu olarak kadınların, hiç değilse bir bölümünün, kadın sorununun çözümsüz olmadığı konusunda bilinçlenmeleri, bireysel düzeyde başlayan talepleri giderek örgütlü birliklere dönüştürerek bir hareket başlatmaları (Çakır, 1994: 21). Çakır, kadın hareketini şöyle tanımlıyor;

“...Kadın hareketi, bulunduğu toplumsal yapı içinde kadınların kendilerini tanıması, ilişkisiyle, değerleriyle, yaşam biçimiyle yeni bir toplumsal yapı ve bu yapı içinde yeni bir kadın tipi yaratmaya yönelik örgütlü istem ve eylemler olarak tanımlanabilir.”(Çakır, 1994: 315). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ‘kadın sorunu’ bakış açısının bir dönemde toplumda var olduğunun tespiti ile ‘kadın hareketi’nin varlığının iddia edilebilmesi arasında bir ayrım yapılabilir. Bu ayrım, kadınların -en azından bir kısmının- kadınlar için var olandan farklı, yeni bir gerçeklik kurgulamaları, bunu dillendirmeleri, hayata geçirmek için çalışmaları biçiminde anlaşılabilir. Türkiye’de bu aşamaları gözlemlemek mümkündür. İzleyen alt bölümlerde Türk modernleşmesinin yarattığı ‘kadın sorunu’ bakış açısı, ardından da ‘kadın hareketi’ döneminin başlangıcı için genel bir görünüm oluşturulmaya çalışılacaktır.

1. II. MEŞRUTİYET - 'BİREY'İN ORTAYA ÇIKIŞI

II. Meşrutiyet döneminin önemli özelliklerinden biri, “siyasi alanda özgürlük” fikrine atfedilen önem olsa gerek. “İkinci Meşrutiyet dönemi olarak da bilinen yeni evrenin başlarında toplum üzerindeki siyasi baskılar hafiflemiş, kimi durumlarda halk kitlelerinin kendiliğinden hareketleriyle de beslenen geniş bir siyaset zemini oluşmuştur.” (Ozbek, 2002: 275).

II. Abdülhamit istibdat döneminin yoğun sansürüne duyulması muhtemel tepki bu durumda etkili olsa da, başlıca sebeplerden bir diğeri de İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü duruma çözüm getirmek için farklı gruplarca, farklı yönlerde fikir yürütülmesi gerektiğine duyulan inançtır; “1908’de hürriyetin ilanından sonra fikir tartışmaları daha belirli bir şekil aldı ve oldukça sistemli bir şekilde ifade edilen bu fikirler zamanla belirli şahıslar ve yayınlar tarafından toplandı. Bu fikir cereyanlarının ortak amacı, İmparatorluğun geriliğine bir çare bularak çökmesini önlemek ve ona dünya devletleri arasında saygıdeğer bir yer kazandırabilmektir.” (Karpat, 1967: 23). Niyazi Berkes, bu dönemin fikir tartışmalarını “... yeni bir yaşam gücüne giren toplumlara özgü yaratıcılık, fikir özgürlüğü ve fikir yenilikleriyle dolu olan bir dönem de olmamaktadır. Daha çok, sonu gelen bir tarihin karşısında kalmış insanların kafa karmaşıklığı, dış ve iç koşulların gerçeklerini göremez olmuş kişilerin sayıklamalarını andırır” (Berkes, 1978: 419). diye niteleyerek, dönemi gerçek bir fikir özgürlüğü dönemi olarak düşünmese de bunun o dönemde yaşayan insanlar, en azından bir kısmı tarafından böyle algılanmadığı açıktır; “II. Meşrutiyet basınına göre, yeni rejimde “halk”ın önemli bir yeri olacaktı.

1789'da Fransız Devrim'nin öncesinde, Emmanuel Sieyes, her yerde dağıtılan bir broşürde şöyle demişti: “Uçuncü Zümre nedir? Her şey. Siyasi düzende şimdiye kadarki rolü ne olmuştur? Hiçbir şey.” “Halk”ın yeni edindiği gücü gösteren bu duygular 12 Kasım 1908 tarihli *Meram*'da da yankılanıyordu. Başmakalenin başlığı “Dün, Bugün”dü, şöyle başlıyordu: “Biz Osmanlılar dün neydik? Hiçbir şey. Bugün neyiz? Her şey!” (Brummett, 2003: 159). Her ne kadar daha öncesinde ‘kadın sorunu’ bağlamında tartışmalar yürütülmüşse de, II. Meşrutiyet döneminde gözlenen topluma yayılmış, güçlü özgürleşme duygusunun kadın hareketi için zemin hazırlayacak bir ortam olduğunu kestirmek güç değildir. Nitekim Serpil Çakır, 1 Ağustos 1908'de Selanik'te bir toplantıda, Ittihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi başkan yardımcısı Emine Semiye Hanım'ın “Gayrimüslim vatandaş hanımların pek çoktan nail oldukları hürriyeti, meşru bir surette kazanarak kürre-i arz üzerindeki mevcudiyetimizi ve hakk-ı (hukuk-ı) beşeriyedeki hakk-ı iştirakimizi tanımak istiyoruz...Erkeklerimizden alim ve hakşinas olanlar, İslam kadınının terakkisi için şer'-i şerifin ne derece müsait bulunduğunu teslim ediyorlar. Biz de bu teslimlerini suistimal etmemek şartıyla, hakkımız bulunan hürriyet-i şahsiyemizin tamamını istihsala son derece sa'y ve gayret ediyoruz” dediğini aktarıyor.(Çakır, 1994: 56) Aynı dönemde -1908- kadın imgesi ile ilgili bir örnek vermek, Emine Semiye Hanım'ın ‘erkeklerle tabi bir kadınlık’ üslubunu kullanmasına biraz olsun açıklık getirebilir; “Güvensizliğin mecazi işaretlerinden biri kadın figürüydü...Binbir Gece Masalları'ndaki şeytani ya da baştan çıkarıcı kadın, karikatürlerde Avrupa'nın toplumsal ve ekonomik gücünün piyonu olarak kadın imgesine, kamu ahlakını tehdit eden kadın imgesine dönüşüyordu; kadın sokaktaki musibetti....Kadınlar İstanbul

sokaklarında hep dolaşmıştı. Ama meşrutiyet, imparatorlukta ki sosyal ve siyasi dönüşümler ve Avrupa kültürünün ülkeyi istilası, hepsi, bir kendini bilmezliğe, kadınların herkesin dili tutularak seyrettiği bir tarzda sokaklara dökülmesine yol açmıştı” (Brummett, 2003: 436-437).

Fusun Ustel ‘tebaadan vatandaşa geçiş süreci’ni II. Meşrutiyet dönemi için söz konusu ediyor; “II. Meşrutiyet’i izleyen dönemde yapılan bir dizi düzenlemeyle yeni siyasal özne “vatandaş” ile devlet arasındaki hukuksal-siyasal ilişkinin kuralları belirlenir” (Ustel, 2003: 167). Bunun ötesinde, II. Meşrutiyet dönemi ‘vatandaş’ için batılı anlamda ‘birey’e dönüşme sürecidir.

II. Meşrutiyet dönemi aydınlarında, tek tek bireyler, aynı zamanda toplumun sağlıklılığının da göstergesidir; “Meşrutiyet’in makbul vatandaşı aynı zamanda toplumsal ve kamusal alandaki davranışlarını ‘medenilik’ çerçevesinde denetleyen bireydir....aynı zamanda vatandaşlar cemaatinin toplumsal ahenginin de güvencesidir.” (Bkz.Ustel, 2003: 177). Bu anlayış çerçevesinde kadınlar da birey olarak toplumun bir parçası ve daha da önemlisi ailenin güvencesi ve çocuk yetiştiriciler olarak önem kazanmaya başlamıştır; “1908 Devriminin açtığı tartışma döneminin sorunlarından biri de aile müessesesi olmuştur. İlk önce Batıcılar, Devrimin getirdiği söz özgürlüğü sayesinde, kadınların toplumdaki durumu, peçe ve çarşaf sorunlarını, kadınların eğitimi ve toplumsal hayatta rol almaları sorunlarını açıkça ve alabildiğine eleştirme konusu yapmışlardı.” (Berkes, 1978: 435).

2. İLERLEME İÇİN EĞİTİM-KADIN EĞİTİMİ

“İslami Doğu medeniyet ve irfanından, bir oranda Avrupa Medeniyetine ve irfanına geçiş süreci için Ziya Gökalp Lale Devri’ni (1718-1730) bir başlangıç; Türkiye’nin İran kültüründen ve etkisinden çıkıp Batı kültürlerine yaklaşımında da Tanzimat dönemini (1839-1876) önemli bir dönemeç sayar. Bu değişim süreci, Türk ailesinin eğitimini de etkilemiş; babaya ait mutlak otorite, giderek yerini daha demokratik bir aile ortamına ve eğitim anlayışına bırakmıştır. Esasen aileyi, geniş halk katmanları bakımından biricik eğitim ortamı olmaktan çıkartan daha önemli bir gelişme ise bu süreçteki okul eğitimidir. Bunun öncülüğünü ise 1824’te bir buyrukla, herkesin kendi çocuğuna temel bilgileri, okuma yazma becerisini kazandırması gerektiğini duyuran Sultan II. Mahmut yapmıştır....Yavaş da olsa bir önceki islami Türk aile yapısı çözülerek yerini “gevşek yuva”ya bırakmaya başladı. Tanzimat’daki hızlı okullaşma çabaları ise ailedeki eğitimi ikinci sıraya itti” (Sakaoğlu, 1992: 368, 369) İmparatorlukta eğitim alanındaki bu gidiş, II. Meşrutiyet döneminde hızlanıyor ve keskinleşiyordu; “...İktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası’nın da desteğiyle 1908-1918 döneminde “milli terbiye ve maarif” meselesi sürekli gündemdedir.” (Sakaoğlu, 1992: 369). Palmira Brummet, dönemin eğitim tartışmalarının mizaha yansıma biçiminden önemli bir sonuç çıkarır, Avrupa tarzı eğitim ‘ileri’dir, eskisi ise ‘geri’; “II. Meşrutiyet basınının kültürel şizofrenisi, geleneksel Osmanlı eğitim biçimi karşısına Avrupa tarzı eğitimi ele alışında yansiyordu. Taşlamada, eski tarz eğitim gerilikle; eski eğitim sisteminin baskısı da eski istibdat rejimiyle ilişkilendiriliyordu.”(Brummett,

2003: 319) II. Meşrutiyet döneminin fikir tartışmalarında kadınların eğitilmesi gereği üzerine bir uzlaşma da yoktur; “Kadın eğitimi ile ilgili tartışmalarda, Osmanlı’nın hem Batı özentiliğine hem de Osmanlı’nın İslami kimliğine göndermeler bulunmaktadır. Batı merkezci pozitivistizmin etkisi altında kalan yazarlar Batı toplumlarını uygar ülkeler arasında en ileri olanlar olarak görüyorlardı. En ileri olmalarını ise bu ülkelerde bilimsel eğitime önem verilmesine bağladılar....Söz konusu ilerlemenin de kadını eğitimden mahrum bırakarak mümkün olamayacağını ileri sürüyorlardı.” (Van Os, 2001: 341). Batı toplumlarının ‘ileri’liğini yakalamak amacıyla Avrupa tarzı eğitimi savunanlar için, kadınların eğitilmesi, bütün toplumun ilerlemesi için gerekli bir atılım olarak bu dönemin genel batılılaşma projesi içinde yerini alır; “...’modern’ Osmanlı eğitim görmüş olmalıydı. Anneler de, iyi birer eş olmaları ve çocuklarını ruhen ve bedenen iyi yetiştirmeleri için, erkeklerle aynı olmasa da, yine iyi bir eğitim görmeliydi.” (Brummett, 2003: 323). Özellikle çocuk yetiştiricileri, anneler olarak kadınların eğitiminin gerekliliği, toplumun tümünün batılı anlamda eğitim alması düşüncesinden daha da ağır basmaktadır; “Meşrutiyetin getirdiği değerler sistemi doğrultusunda biçimlendirilecek yeni kuşakların üretimi sorunsalı, çocuğu potansiyel bir toplumsal aktör konumuna yükseltir.” (Üstel, 2003: 168).

Osmanlı İmparatorluğunda eğitimin yaygınlaştırılması ile ilgili ilk girişimler elbette II. Meşrutiyet devrini beklemeyecekti, Necdet Sakaoğlu, bu anlayışın başladığı zaman olarak Tanzimat dönemini verir (Bkz. Sakaoğlu, 2003: 69). Kız ve erkek çocuklar için ilköğretimin zorunlu kılınması 1876’ da Kanunu Esasi ile gerçekleştirilmiştir (Yaraman, 2001: 33).

Nicole Van Os, ilk kız rüşdiyesinin açılması için tarih olarak 1859'u göstermektedir (Bkz. Van Os, 2001: 340). Ancak bu gelişmenin tarihi olarak Ayşegül Yaraman, 1862 tarihini vermektedir; "İlk kız okullarının kuruluşuna ait bilgiler 1778 yılına dek inse de, Sultanahmet'te Cevri Kalfa mektebinde açılan ilk kız rüşdiyesi için 1862 yılını beklemek gerekmiştir." (Yaraman, 2001: 29). Rüşdiye aşamasından sonra da kızların eğitime devam edebilmesi imkanı ise nispeten kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir; "1869 Nizamnamesine kadar, genç kızların rüşdiyeyi bitirdikten sonra eğitimlerini sürdürmeleri olanaksızdır. Yalnızca varlıklı ailelerin kızları, yabancı mürebbiyelerden aldıkları özel derslerle öğrenimlerine devam edebilmekteydiler....Kız rüşdiyeleri için kadın öğretmen yetiştirilmesi gereği üzerine açılan Darülmuallimat'ın 1873'te ilk mezunları vermesini takiben..." (Yaraman, 2001: 31). 1689 Maarif Nizamnamesi ile kurulan, Darülmuallimat, ile kız okullarına kadın öğretmen yetiştirilmesi amaçlanıyordu."Kızlar için lise düzeyinde eğitim veren okullar ise, ancak II. Meşrutiyet devrinde, 1913-1914 yıllarında İstanbul İnas Sultanisi (İstanbul Kız Lisesi) adı altında açılmıştır" (Yaraman, 2001: 34).

II. Meşrutiyetin ilk günlerinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi Başkan Yardımcısı olan Emine Semiye Hanım, 1911' de Şükufe Nihal'in kız liselerinin açılmamış olmasını eleştirdiği yazısına cevap verdiği, Mehasin' de yayınlanan yazısında "...istibdat devrinde olduğu gibi hürriyetin ilanından sonra da büyüklerimiz bizi düşünmedi " diyor (Aktaran, Kaplan, 1998: 20).

Kadınlara üniversite eğitiminin kapısını açan ilk girişim için ise Serpil Çakır, 1914 tarihini vermektedir; "...7 şubat 1914'te Darülfünun Konferans Salonu'nda haftada dört gün olmak üzere herkese açık dersler verilmeye

başlandı... Bu girişim 12 Eylül 1914'te bir kız üniversitesine (İnas Darülfünunu) dönüştürüldü.”(Çakır, 1994: 224). Üniversitelerde kadınlara kapılarını açan ilk fakülteler ise 1915'te Fen ve Edebiyat Fakülteleridir (Bkz. Yaraman, 2001: 34).

3. MİLLİ İKTİSAT ve KADIN

İmparatorluğun 19. yüzyılda, özellikle Tanzimat dönemindeki reformlarla hayata geçirdiği devletçi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş evresi yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve dış borç alma politikaları ile görünürlük kazanmaktadır. Kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı Pazarına çekilen yabancı ürünlerle rekabet etme zorluğu gibi temel nedenlerle, 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde İmparatorluk, ciddi bir ekonomik açmaz içinde bulunuyordu; ”1875 bütçe geliri 25 milyon liraydı, o yıl ödenecek iç ve dış borç taksidi ise 30 milyon lira!...”(Yalçın, 2004: 24) II. Meşrutiyet döneminin İmparatorluğun kötü durumuna çözüm üretme çabaları, büyük oranda ekonomik sorunları da içeriyordu; “bu dönemde çeşitli iktisadi düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Bunlar; Liberal, Meslekçi ve Milli İktisat düşünceleridir...” (Duman, 2001: 10, 11). Bu bakış açısı yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla İmparatorlukta yürürlüğe konan yasaların artık uygulanmaması için çaba gösterilmesini getirecekti; ”1908 ile 1914 arasında Babıali, yabancılar için çıkarılan özel yasaların uygulanmasını önlemek için, görüşmeler ve idari reformlar yaparak kapitülasyonlar rejimini geçersiz hale getirmeye çalıştı. Büyük Güçler taviz vermeyi reddettikleri için Babıali bu girişiminde başarılı olamadı. Avrupa’da patlak veren savaş, çaresiz kalan ve

düş kırıklığına uğrayan İttihatçılara bekledikleri fırsatı sağladı. Savaşan bir Avrupa'nın, tarafsızlığını ilan eden ve Boğazları tahkim eden bir İstanbul'a zorla kendi iradesini kabul ettiremeyeceğini biliyorlardı. Böylece 9 Eylül 1914'te Sait Halim Paşa, Babıali'de temsil edilen bütün devletlerin büyük elçilerine 1 Ekim 1914'ten itibaren kapitülasyonların tek tarafı olarak kaldırıldığını ilan eden bir memorandum sundu.” (Ahmad, 1995: 64). Osmanlı Devletinin ekonomik çıkmazına çözüm bulmak için tasarruf yoluyla yerli bir burjuvazi yaratılması üzerinde uzlaşılan ana noktalardan birini oluşturuyordu; ...ulusal burjuvaziyi yaratmak ve kapitalist yoldan kalkınmayı sağlamaktır...İkinci Meşrutiyetin ilk yıllarında sermaye birikimi sorununa çözüm arayan Osmanlı aydını, klasik iktisat öğretisini benimsemiş, tasarruflarla Müslüman unsurun girişimciliği için gerekli fonların oluşacağına inanmıştı” (Duman, 2001: 10, 11). Milli iktisat anlayışının kadınlara yansımaları başlıca iki açıdan gerçekleşmiştir; ilki milli ekonomi için tasarruf fikri, ikincisi de yeni dönemin yurttaşları olarak kadınların tüketici konumundan üretici konumuna geçmeleri, bu yeni anlayış çerçevesinde ülke ekonomisine katkıda bulunmaları gereği. Ulusal ekonomi yaratma çabaları, sermaye birikimi sağlamak, ulusal bir burjuvazi yaratmak fikri nedeniyle erkekleri de, ancak dolaysız olarak kadınları hedef alan bir tasarruf söylemi yarattı. 1909'da yayınlanmış bir karikatürü, Palmira Brummett bu yönde yorumlar; ”Vinyette Avrupai modanın doruğuna çıkmış bir çift görülür: Erkeğin elinde kamış bir baston vardır, monokl ve kravat takar, redingotludur, sigarasını ağızlıkla içer; kadının üstünde terzi elinden çıkmış bele oturan bir etek ve ceket vardır, bluzun önü firfırlıdır, elinde çanta, başında kocaman, çiçekli bir şapka vardır. Erkek kadına o şapkayı atmazsa bir daha tiyatroya gitmeyeceğini söyler. Bu

karikatür zenginleri ince ince alaya alan basit bir kare değildir. Bir çok karikatürde görülen çeşitli varyantları ele alır. Kadının şapkası Avrupa modasına uyan kadınların budalalığına ve müsrifliğine işaret eder.” (Brummett, 2003: 324, 325). Brummet, 1911’de yayınlanmış bir karikatürü de yine bu biçimde yorumlamaktadır; “Gayet alafranga bir çift sokakta gevezelik etmektedir. Kadın şık bir elbise, kocaman bir şapka giymiştir, elinde şemsiye ve manşon vardır. Adam, “Ne kadar şık giyinmişsiniz. Kaça yaptırıyorsunuz?” diye sorar, kadın ince, tatlı bir tebessümle, “zevcim beş lira vermişti, fakat yirmiye çıktı” diye cevap verir. Bu karedeki mesaj Avrupa modasına uymak uğruna savurganlık yapıldığıdır.” (Brummett, 2003: 376). Brummett, dönemin mizahında bu temayı işleyen örnekler için genel bir fikir yürütmektedir; “Taşlamacılar göre imparatorluğun kısıtlı mali kaynaklarının Avrupa modasına uygun malları tüketmek için harcanması “yeni” devletin ve toplumun tehlikede olduğuna işaret ediyordu” (Brummett, 2003: 375).

Tasarruf yoluyla da olsa yaratılacak olan bu ‘yerli’ burjuvazi, Müslüman-Türk nitelikli olacaktı; “Müslüman-Türk unsurun maddi üretime katılması dönemin yazarlarının görüş birliğinde oldukları bir noktaydı. Osmanlı Devleti için tek çözüm yolu Müslüman-Türk unsurun girişimci olması, ticaret, bankacılık, sanayi ile uğraşmasıydı.” (Toprak, 1995: 19). İşte milli iktisat anlayışının kadınlara yansımalarının ikinci biçimi, kadınların çalışma hayatına atılmaları, bu bakış açısından yaklaşılarak kadınlar tarafından kurulan iktisadi amaçlı dernek ve işletmeler ile erkekler tarafından kadınları çalıştırmak amacıyla kurulan dernek ve işletmeler biçiminde ortaya çıkmaktadır. 1917’de İstanbul’da kadın berberlerle ilgili aşağıdaki örnek, kadınların da üretici konuma geçmeye başladıklarını gösteriyor; “Şimdiye kadar bizim kadınlarımız

resmi dairelerde, ticarethanelerde çalışamazlarken şimdi bizde de hemen her işte meşgul olmaya başladılar. Mesela kadın berberler son zamanlarda İstanbul'da birdenbire çoğaldı. Yakın vakitlere kadar şehrimizde cins-i latife mensup hemen hiçbir berber yok iken birkaç ay içinde kadın berber adedi şayan-ı hayret bir surette arttı. Beyoğlu'nda ilk görüldüğü zaman büyük bir taaccüple seyredilen kadın berberler şimdi nazar-ı dikkati bile celp etmiyor. Beyoğlu cadde-i kebirinde, Sirkeci'de, Divanyolu'nda bir çok kadın berberler rahat rahat işlerini görüyorlar. Erkeklerimiz şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar.” (13 Teşrinievvel 1917 tarihli Sabah Gazetesinden aktaran, Toprak, 1995: 132).

Görüldüğü gibi dönemin çalışan kadını, işçi olarak, memur olarak yada cemiyetlerin kurduğu atölyelerde çalışarak çalışma hayatına atılanlar dışında bir başka görünüm daha sergiliyordu; esnaf ya da tüccar olarak çalışan kadınlar. Bunlara bir örnek de fotoğrafçı Naciye hanımdır; “Kadınların varlıklarını duyurdukları iş alanları çok kısa sürede çeşitlilik kazanmış ve 1919 yılının başlarında İstanbul'da Yıldız'da “Hanımlar Fotoğrafçısı Naciye” bir fotoğrafhane açmıştır.” (Yaraman, 2001: 102). Esnaf ve tüccar olarak çalışan kadınların sayısı hiç de az değildi ki, 1918'de İstanbul'da ‘Kadın Tüccarlar Pazarı’ açıldı (Bkz. Toprak, 1995: 134). Kadınların çalışma hayatına atılmasında diğer bir biçim, bu amaçla kadınlar tarafından kurulan cemiyetler aracılığıyla gerçekleşendir. Bu derneklere örnek olarak, özellikle yerli malı üretmeyi ve kullandırmayı amaçlayan ‘Ma’mulat-ı Dahiliyye Istihlakı Kadınlar Cemiyeti Hayriyyesi’ gösterilebilir; “Ekonomik bağımlılığın dile getirildiği, Osmanlı ekonomisinin gelişememe nedenlerinin açıklandığı dernek beyannamesinde, bu durumun giderilmesi için Osmanlı hanımlarına görev

düştüğü belirtilmiş, derneğin bu görevi üstlenerek yerli malı kullanımını teşvik edeceği vurgulanmıştı...Dernek, Hereke Fabrikası ile işbirliği sonucu Bab- 1 Ali Caddesi'nde açılan mağazada sergi düzenlemiş, yerli malların tanıtımını yapmıştı...30 kadının çalıştığı terzihaneden bir çok terzi ustası yetişti” .”(Çakır, 1994: 54, 55) Bu tür teşebbüslerin en ilginçlerinden biri de ‘Hanımlara Mahsus Eşya Pazarı Osmanlı Anonim Şirketi’dir, bu şirket 1917’de İstanbul’da kurulmuştur; “...Bu şirket, Fatma Hasene, Fatma Zehra ve Ayşe İzzet adlı üç bayan tarafından bayanların ihtiyaç duyacağı her nevi dikiş ve terzilik gerektiren mamulün imalat ve ticareti ile uğraşmak amacıyla kurulmuştur. Yine dernek tüzüğü muhasebeci, müdür, temizlikçi, kapıcı ve resepsiyon çalışanları dışında tüm çalışanların kadınlardan oluşacağını öngörmektedir.” (Van Os: 587). Kadınları çalıştırmak amacıyla erkekler tarafından kurulan derneklere örnek olarak, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Islamiyesi verilebilir, bu dernek işyerleri açarak ve var olan işyerlerine kadın işçi yerleştirerek faaliyetlerini yürütmüştür; “..1 Ağustos 1332 (24 Ağustos 1916) tarihinde İstanbul’da Abdülmecid’in torunu, Enver Paşa’nın karısı Naciye Sultan’ın himayesinde İsmail Hakkı Bey tarafından, kadınları namuslu bir şekilde hayatlarını kazanmaya alıştırmak maksadıyla Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Islamiyesi kurulmuştur.” (Yaraman, 2001: 106). Bu cemiyetin çalışmaları diğerlerine nazaran daha geniş kapsamlı olmuştur, Yavuz Selim Karakışla, bu durumu şöyle ifade etmiştir; “İki buçuk ay gibi kısa bir süre zarfında, on dört bin civarında Müslüman Osmanlı kadının iş isteği ile karşı karşıya kalan cemiyet, gördüğü yoğun ilgiden dolayı ne yapacağını şaşırmişti.” (Karakışla, 2002: 27).

Görüldüğü gibi, II. Meşrutiyet, bu durum getirdiği özgürleştirici ortamın dolaysız sonucu olmasa bile, milli iktisat politikasının yansıması ile ve savaş koşullarının zorlaması ile kadınlara çalışma hayatına girmenin yolunu açan bir dönem olarak da, ülkemizde kadın tarihi açısından oldukça önemli bir aşamayı ifade etmektedir.

4. HAREKET-İ NİSVAN

II. Meşrutiyet döneminin, kadınların yaşamında getirdiği değişiklikler açısından önemi önceki alt bölümlerde belirtilmişti. Bu alt bölümde bu değişikliklerin ‘kadın hareketi’ne doğru gidişini anlamaya çalışacağız.

Ozellikle aile yapısındaki değişiklikler, bu gidişin en önemli hazırlayıcısı olmuştur. “Balkan, Trablusgarb, Birinci Dünya savaşlarının hızlandırdığı tarihsel dönemeçte, konak tipi aile yapısının değişimiyle birlikte kadının ve erkeğin toplumdaki yerlerinde de değişimler görüldü ve “yuva” tipi aile, başta ekonomik nedenlerle kaçınılmaz oldu. Bu tip, “izdivaci aile”ye de örnekti.” (Sakaoğlu, 1992: 372, 373).

Toplumun ilerlemesi için aile yaşantısında bazı değişiklikler olması gerektiği, hal-i hazırın ilerlemeyi engellediği ana fikri üzerinden kadınların yaşam biçimi sorgulanmaya başlamıştır. “ ..XIX. yüzyıldan itibaren oluşan yeni bir toplumsal yapı, bu arada İstanbul, İzmir gibi kentleşen ve kentlileşen bir yaşam biçimi aile yapılarını da zorlamaya başlar. Batı’dan esinlenen “burjuva” yaşam biçimi ve tüketim örüntüleri Osmanlı’yı da kuşatır. Bir yandan sanayileşmenin gündeme getirdiği maddi kültür, öte yandan giderek Osmanlı’yı yörüngesine çeken “özgürlük” ve “eşitlik” ilkeleri kadın ve aileyi

Osmanlı'nın ana sorunsallarına dönüştürür." (Toprak, 1992: 229). Bu eğilim genel batılılaşma projesinin bir yansımasıydı, Tüccarzade Hilmi'nin yazdığı bir makalede bu durum açıkça ifade edilmektedir; "Hasıl-ı kelam hayat-ı içtimaiyede kadına bir mevki-i mahsus vermek hayat-ı ailede Avrupalılaşmak demektir." (Tüccarzade Ibrahim Hilmi, 1992: 1079). Tüccarzade Hilmi ile aynı dönemde Celal Nuri de, "Kadınlarımız" adlı kitabında bu bakış açısını yansıtıyor; "Bizde kadınlar başka, erkekler başka bir alem teşkil eder ve bu iki alem birbirini tanımaz. Biri diğeri ile münasebette değildir. Bu tezat millet-i Osmaniye'nin en esaslı sebep-i inhitatıdır." (Celal Nuri, 1992: 1060). Celal Nuri, kadınların yaşam biçimindeki olumsuzluğu, toplumun çöküşünün temel nedeni olarak görmektedir. Ruşen Zeki ise, "Bizde Hareket- i Nisvan" başlıklı yazısında, Osmanlı' da kadın hareketinin görülmeye başladığı zaman olarak, II. Meşrutiyeti gösteriyor; "Bizde şimdiye kadar kadınlar kavanin-i tabiye'nin hilafına olarak, daima eski hayatı, mazi hayatını muhafaza etmeye çalıştılar. Bu ise asırlarca aynı hayatta yaşamamıza sebep oldu. Fakat hiç şüphe yok ki bunun asıl müsebbibi erkekler ve kavanin-i içtimaiyyemizdir. Erkeklerin tahakkümü ve sakim ananın bir kanun-u içtimai şeklini ahz ederek kadınlara hiçbir vakit müsadekar olmaması, onları daima cehennemi bir hayatta yaşattı. Onlar cahil bırakıldı ve bir oyuncak gibi isti'mal edildi. Kadınlar hiçbir vakit insan addedilmiyor, daima zulm görüyor, daima istibdad altında inliyorlardı. Hayat-ı içtimaiyemizin bu fena şekli ta yakın zamana, 10 Temmuz inkılabına kadar muhafaza edildi. 10 Temmuz inkılabından sonra kadınlarımız yavaş yavaş uyanmaya, bir kudret-i harekiyye, bir mevcudiyet göstermeye başladılar. Hatta o vakit mestureler hakkında oldukça vasi bir hareket vücuda geldi." (Ruşen Zeki, 1992: 1055). "Kadın hareketi", "kadın hakları", "feminizm"

tabirlerinin Osmanlı fikir tartışmalarında yer almaya başlaması öncelikle “aile” bahsi altında süren, toplumun ilerlemesi için kadınların durumunun iyileştirilmesi gerektiğinin söz konusu edilmesi ile olmuştur. Yani o dönemde “kadın hareketi”, Osmanlı fikir hayatında kullanılan bir tabirdi. Hatta daha öncesinde ‘feminizm’ de öyle; “Feminizm (feminisme), burada henüz doğmamıştır. Doğmamış bir şeyi ise yaşatmak pek güçtür. Bu tabiatın ne büyük bir müsavatsızlığıdır ki bazıları istedikleri şeyi hazır buldukları halde bazı bizim gibi küçük feministler de onu istikbal için hazırlamaya uğraşır, mütemadiyen uğraşırlar.” (Halil Hamid, 1992: 1055). Bu satırların yazarı Halil Hamid, feminist olduğunu ifade ediyor. Osmanlı erkeklerinin bu yazıları kaleme aldıkları dönemde, kadınlar da kendileri adına fikir üretmekte, cemiyetler kurarak örgütlenmektedir; öncelikle yardım dernekleri ile, giderek kadınlar için hak talep eden ‘feminist’ derneklerle. “Muhadenet-i Nisvan adlı ilk kadın derneği 1896’ da Fatma Aliye Hanım ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Bir çok kaynakta ilk örgüt olarak adı geçen ise, Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek sağlamak amacıyla, yine Fatma Aliye Hanım tarafından, 1908’ de kurulan Cemiyet-i İmdadiye’dir. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi ve İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi de yine 1908 yılında kurulan örgütlerdendir. 1909 yılında, kurucusu yaygın olarak Halide Edib olarak kabul edilse de yazarın “bazı aydın kadın ve öğretmenler tarafından kurulduğunu söylediği Teali-i Nisvan Cemiyeti faaliyete geçmiştir.” (Yaraman, 2001: 85).

Yardım dernekleri, eğitim amaçlı dernekler, erkeklerin kurduğu diğer derneklerin kadınlar kolu olarak çalışanlar gibi, dönemin toplumsal koşul ve gereksinimleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren, genel bir projenin içinde

kendilerine düşen görevi yapan kadın örgütleri dışında özellikle kadınların durumunu sorgulayan, kadınlar için yeni bir yaşam hedefleyen örgütler de vardı. Ruşen Zeki, o dönemde kadınlar tarafından kurulmuş olan dernekler içinde inkılap amaçlı ve ‘tanin-endaz’ olduğu için, Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’ni önemser; “Bu cemiyet kadın cemiyetleri içinde muhit-i Osmanide en ziyade tanin-endaz olanıdır...En ziyade şurası şayan-ı dikkattir ki Bedra Osman Hanımefendi gayet kibar bir aileye mensuptur. İhtiyacından değil mahza bir inkılap yapmak için bu harekete teşebbüs etmiştir.” (Ruşen Zeki, 1992, 1057). Bu dernek, özellikle yayın organı Kadınlar Dünyası dergisi ile kadınları bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır (Bkz. Çakır, 1994: 87). Osmanlı kadın hareketi elbette Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nden ibaret değildir, ancak kuruluş amaçları ve cemiyet çalışmaları göz önüne alındığında kadınların yaşam biçimini tartışan, kadınlar için fikir üreten ve bu anlamda kitlesel bir bilinçlendirme amaçlayan bir dernek olması açısından, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan, en önemlilerinden biridir. Serpil Çakır, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nden II. Meşrutiyet dönemi için feminist olarak görülebilecek tek dernek olarak söz eder. .”(Bkz. Çakır, 1994: 57). Leyla Kaplan, yardım amaçlı kadın cemiyetlerini, genel olarak toplumun ilerlemesi fikriyle hareket eden kadın cemiyetlerini, erkekler tarafından farklı amaçlarla kurulan derneklerdeki kadın varlığını ayrı tutarak, kadın haklarını savunan dernekler olarak, Teali Nisvan, Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan, Hizmet- i Nisvan cemiyetlerini saymaktadır (Bkz. Kaplan, 1998: 59).

‘Kadın hareketi’ elbette ki Osmanlı modernleşmesinin bir yan görünüşü değildir. Daha önce söz konusu edilen ‘kadın hareketi’ ve ‘ kadın sorunu tartışmaları’ ayrımını burada gündeme getirmek gerekmektedir. Dönemin

örgütlenmiş Osmanlı kadınları toplumu kapsayan bir ilerleme projesi içinde kendilerine verilen rolü benimsemiş, bu anlayış çerçevesinde çalışmalarını şekillendirmişse de, bir süre sonra ayrı bir ses oluşturmuş ve bu bütünsel proje içindeki yerlerini sorgulamaya başlamıştır. Bir çok kadın, genel toplumsal ilerleme fikri içinde kadınlar üzerinden yapılan tartışmalar sonrası, sözü edilen ilerlemenin kadınlar için söylendiği kadar içerikli ve hızlı olmayacağını fark ettikten sonra yeni sorgulamalara girmişlerdir. “II. Meşrutiyet (1908-1918) döneminde Ittihat ve Terakki Cemiyeti kadrolarının siyasi felsefelerini üzerine bina eder gördükleri Fransız Devriminin “eşitlik, kardeşlik, özgürlük” ilkeleri dahilinde kadınlara gereken yerin verilmeyeceğinin anlaşılması, dönemin önde gelen kadın yazarı ve kadın hakları savunucu Fatma Aliye’nin kardeşi ve eğitimci Emine Semiye gibi bu girişime destek vermiş seçkin kadınları hayal kırıklığına uğratmış ve kadın konusundaki toplumsal eleştirilerini daha keskin bir biçimde dile getirmelerine neden olmuştur.” (Saktanber, 2002: 324). Anılan Emine Semiye Hanım, aynı zamanda Ittihat ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi başkan yardımcılığı da yapmıştır (Bkz. Çakır, 1994: 56). O dönemde Osmanlı kadınları tarafından bu sorgulamanın yapıldığı kadın tarihi çalışmaları ile görünür kılınmasa idi, Osmanlı kadın hareketi, dönemin modernleşme manzarasında bir detay olarak adlandırılabilirdi. “Kadınlar ve onların hak mücadelesi söz konusu olduğunda, arka planda daima harekete geçirici bir güç aranır ve eylemin başarısı doğrudan bu güce bağlanır...Kadın hareketi başlangıç itibarıyla modernleşme, milliyetçilik gibi akımların etkisiyle ortaya çıkmış olsa bile, bir süre sonra kendi talebini gündeme getirerek bağımsızlaşmış, kendi kitlesine ulaşmış ve çıkışı noktayı aşarak bambaşka bir kanala girmiştir.” (Çakır, 1998:

274). Kadın tarihi çalışmaları yapanların bu çabası, asıl önemini Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde kadınlar lehine edinilen kazanımların yeniden anlamlandırılması gereğinin ortaya konmasında göstermiştir. “Kadınların toplumsal değişmeye katkılarının gün ışığına çıkarılamamış olması evrensel bir durumdur. Ancak Türkiye’de durum daha vahimdir; zira kadınların kendi hakları uğruna verdiği savaşım bile gözardı edilmiş, görmezlikten gelinmiş, en iyi olasılıkla boyutları küçültülmüş, kadının toplumsal, ekonomik ve yasal konumunun değişmesi, kendi dışındaki güçlere, “iyi niyetli yöneticilerin bağışı”na indirgenmiştir.” (Yaraman, 2001: 13). Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlar ve Osmanlı ‘hareket-i nisvan’ı ile bağlantıları 5. alt bölümde söz konusu edilecek. Ancak Milli Mücadele döneminde kadınların faaliyetleri göz ardı edilemeyecek bir yaygınlık taşıdığından önemlidir.

Savaş dönemleri kadınların kamusal alanda görünür oldukları, çalışma hayatında daha aktif rol aldıkları, siyasi faaliyetlere giriştikleri, cephe gerisinde ve hatta asker olarak savaşa katıldıkları, savaş sonrası yeniden yapılanmada aktif rol aldıkları dönemlerdir. Osmanlı Devletinde de I. Dünya Savaşı dönemi kadınların çalıştığı, geri hizmette görev aldığı bir dönemdir; “Savaş ilerledikçe erkek nüfusun cepheye sevki nedeniyle emek arzı sınırlı kaldı; kentlerde ve kırsal alanlarda erkek işgücü bulunamaması sonucu Osmanlı kadını çalışma yaşamına çekildi. Fabrikalardan atölyelere, yol yapımından sokak temizliğine kadar bir çok iş sahasında kadın işçi çalıştırılmaya başladı. Savaş yıllarında Enver Paşa’nın girişimiyle kurulan Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Islamiyesi, kadınları işe yerleştirmede önemli katkılarda bulundu. Kadınlar gönüllü olarak askere alındı. Birinci Ordu tarafından oluşturulan kadın işçi

taburlarıyla geri hizmette işgücü açığı giderildi. Tarım sektöründe, Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Dördüncü Ordu'nun derlediği "Kadın Amele Taburları" Çukurova yöresine sevk edildi. Savaşla birlikte resmi dairelerde kadın memur çalıştırılmaya başladı. İstanbul' da kadın ticaret erbabından oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açıldı." (Toprak, 1995: 132-135). Osmanlı kadınları için savaş, her ne kadar cephelerde süren savaşın yanında yarattığı ekonomik bunalım ile yaşamı şekillendiriyorsa da işgaller başladıktan sonra doğrudan etkileyen bir durum haline geldiği söylenebilir. İşgaller karşısında Osmanlı'da kadınlar örgütlü siyasal tepki göstermiş, geri hizmette bulunmuş ve aktif olarak savaşımıştır. "Kadınlık konumunun sorgulanmasını izleyen yıllarda, çalışma hayatına atılıp, nitel olarak önemli bir sosyo-ekonomik dönüşümü gerçekleştirme adımı atan Türk Kadınının, Kurtuluş Savaşı'yla birlikte belli bir siyasi bilinç oluşturma-geliştirme sürecine girdiği görülmektedir." (Yaraman, 2001: 109). İşgaller sonrası düzenlenen mitinglere kadınların katılımı bu siyasal tavrın bir görüntüsüdür. "15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ertesinde, bu olayı ve bu olay somutunda memleketin bağımsızlığını tehdit eden gelişmeleri protesto etmek amacıyla başlatılan eylemlerin hemen hepsine, kadınlar konuşmacı ve dinleyici olarak katılarak kadınlık konumunun ulusal çıkarlar doğrultusunda yeniliklere gebe olduğunun göstermişlerdir." (Yaraman, 2001: 113). Bu mitinglerin en önemlileri 19 Mayıs 1919'da Fatih Mitingi, 20 Mayıs 1919'da Uskudar Mitingi, 22 Mayıs 1919'da Kadıköy Mitingi, 23 Mayıs 1919'da ve 13 Ocak 1920 Sultanahmet Mitingleri, 19 Mayıs 1919 ve 23 Haziran 1919'da Siirt Mitingleri, 19 Mayıs 1919'da ve 27 Mayıs 1919'da Edirne Mitingleri, 2 Haziran 1919'da Alaşehir Mitingi, 18 Mayıs 1919, Kızılcahamam Mitingi, 16 Mayıs 1919'da Denizli, Kastamonu, Tavas,

Bayramiç, Seydişehir Mitingleri, 17 Mayıs 1919'da Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit, Çal Mitingleri, 18 Mayıs 1919'da Bursa, Erzurum, İzmit Mitingleri, 17 Mart 1920'de Erzurum, Çorum, Kastamonu Mitingleri, 18 Mart 1920'de Yozgat Mitingi, 20 Mart 1920'de Sinop, Tokat, Bitlis, Trabzon, Çine, Gümüşhane, Kayseri, Malatya, Diyarbakır Mitingleri, 22 Mart 1920'de Konya Mitingi, 15 Mayıs 1920'de Ankara Mitingi olarak sayılabilir. Bu mitinglere kadınlar da katılmış, konuşmalar yapmış, dönemin yaygın siyasi hareketlenmesinde varlık göstermişlerdir. İstanbul dışındaki mitinglerde kadın katılımı olmakla birlikte kadın erkek birlikte yapılan mitinglerde kadın konuşmacı yoktur. Sadece Kastamonu'da Zekiye, Hikmet, İclal, Refika Hanımların ismi dikkat çekmektedir. İstanbul mitinglerindeki konuşmacılar arasında "Halide Edib, Sukufe Nihal, Nakiye, Naciye, Münevver Saime, Melahat, Hayriye, Melek, Sabahat ve Zehra Hanım bulunmaktadır.(Bkz. Kaplan, 1998: 72-82) Kadınların Milli Mücadele'deki örgütlü siyasal etkinlikleri temel olarak Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti bünyesinde olmuştur. Bu dernek, bir çok şubesiyle dönemin en yaygın kadın örgütlenmesidir. "26 Kasım 1919'da Sivas Valiliğine verilen Cemiyet'in beyannamesi 9 Aralık 1919'da onaylanmıştır. Başkanı Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit Hanım'dır." (Yaraman, 2001: 118). Cemiyetin faaliyetleri, kadınlar arasında toplantılar düzenleyerek, kadınları, direniş yaratmak amacıyla işgallere karşı bilinçlendirmek, Padişahı, hükümeti protesto telgrafları çekerek işgallere karşı koymaya çağırmak, İtilaf Devletleri Temsilcilerine telgraflar göndererek Mondros Antlaşmasına uymaya çağırmak, Devlet Başkanlarının eşlerine protesto telgrafları göndermek, Osmanlı basınına mücadele aleyhindeki tavrını eleştiren telgraflar göndermek şeklinde

özetlenebilir (Bkz. Kaplan, 1998: 91-102). Kadınlar Milli Mücadeleye aktif olarak savaşarak da katılmışlardır. Fevziye Abdullah Tansel, işgaller başladıktan sonra, basında kadınları mücahitliğe çağırın bazı yazılar yayınlandığını belirtmektedir (Bkz. Tansel, 2001: 34). Tansel, o dönemde aktif olarak savaşa katılan kadınlardan bazıları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bunların içinde işgal döneminin aktif kadın propagandacılarından Münevver Saime Hanım, miting meydanlarında başladığı mücadeleyi cepheye taşıyan bir örnek olması açısından özellikle önemlidir. 22 Mayıs 1919 Kadıköy Mitinginde konuşmacı olan üniversite öğrencisi Münevver Saime Hanım, miting sonrasında tutuklanmak istenince Anadolu'ya geçmiş ve cephede savaşmaya başlamıştır (Bkz.Yaraman, 2001: 115). Tansel, Saime Hanımı, İstanbul hanımları içinde cepheye geçen tek örnek olarak nitelese de örneğın Halide Edib Hanım'ın da Anadolu'ya geçerek cepheye katıldığı bilinmektedir; "İstanbul hanımlarından Milli Mücadeleye fiilen katılıp cephede silah kullanan, yaralanan Saime Hanım'dan başkasını tespit edebilmiş değiliz. Kemal Arıburun, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali dolayısıyla Kadıköy Belediye Dairesi önündeki mitingde konuştuğundan bahsetmiş, bunun metnini de vermiştir. Yine ondan bu mitingden sonra tutuklandığını, Anadolu'ya kaçarak Milli Mücadele'ye katıldığını, yaralandığını, İstiklal madalyası almış bulunduğunu, Asker Saime diye anılan Münevver Saime Hanım'ın bu mücahidemizin savaştan sonra Edebiyat öğretmenliği yaptığını 1951'de vefat ettiğini öğreniyoruz" (Tansel, 2001: 81). Aynı şekilde Zeki Sarıhan da Saime Hanım'ı İstanbul'dan katılan tek kadın asker olarak nitelemektedir (Bkz. Sarıhan, 1999: 34). Bu yargının olası sebebi, cepheye katılmak ile silah kullanarak savaşmak arasında yapılan bir ayrımıdır. Sarıhan, Milli Mücadeleye

katılımının kadınların hak mücadelesinde özel bir işlevi olduğunu belirtiyor; “..Yani bağımsızlık için devrim için mücadele kadın erkek eşitliğini sağlayan bir rol oynuyor. Bu, demek ki salonlarda tartışarak, hatta gazeteler çıkararak ve benzer dernekler kurarak kazanılacak bir hak değil. Belki onların da faydası var ama, sonuçta doğrudan doğruya savaşılarak, bir savaşın, bir mücadelenin içerisinde kadın bu hakkı kazanabiliyor.”(Sarıhan, 1999: 40-41). Sarıhan’ın bakış açısı bir çok açıdan, özellikle kadınların kendi seslerini yaratma çabalarını, Milli Mücadele döneminin nispeten kısa ve koşullara bağlı olarak gelişen kadın hareketine göre değerlendirerek önemsizleştirilmesi açısından eleştirilebilir. Yaraman Milli Mücadele dönemine bu biçimde bakışın eksikliğini şöyle düzeltiyor; “Türk kadınının bu siyasal bilinci kazanması, bugünden yarına olağanüstü koşulların geçici sonucu olarak değil, kadın hareketinin kuramsal temellerinin atılmasını izleyen yıllarda, kadın-insan olarak çağının gereklerini yerine getirmek üzere evinden çıkıp erkeklerle omuz omuza yurt sorunlarına nedenler ve çözümler aradığı Balkan Savaşları yıllarından geçerek, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ekonomik yaşama girişle gerçekleşmiştir. Söz konusu dönüşüm, sıcak savaşta cephede oynanan rolle belirginleşecek, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, yasaların bu toplumsal değişime uyarlanması amacındaki girişimlerle yeni bir boyut kazanacaktır.” (Yaraman, 2001: 118).

5. YENİ TÜRK DEVLETİ ve KADINLAR HALK FIRKASI

Osmanlı'nın son dönemlerinde uzun zaman gündemde yerini koruyan batılılaşma eğilimi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde bir tercih halini almış ve bu eğilimin tercih edildiği önce deklare edilmiş, ardından bu tercihi hayatın her alanına yayacak uygulamalar sürat ve yaygınlıkla hayata geçirilmiştir. “Cumhuriyet dönemiyle birlikte Tanzimat'tan itibaren süren Osmanlı'daki Doğu-Batı meselesi, yeni bir millet, yeni bir medeniyet, yeni bir gelecek esasında aşılmaya çalışılmaktadır. Bu dönemde yayınlanan *Temps* gazetesinin İstanbul muhabiri olan Paul Gentizon “Türk Cumhuriyeti kendisini Asya geleneklerine bağlayan göbek bağıni kesti, Batı uygarlığının zihniyeti ve ideali gibi tüm ilkeleri benimsedi, Doğu'ya kesin olarak elveda dedi” diye yazarak, bu kopuşun altını çizmektedir.” (Göle, 1994: 49). Bu kopuş aynı zamanda Osmanlı devleti ile de bir ayrışmadır. Osmanlı yaşayış biçiminin yeni Türk devletinde yeni ve başka bir yaşama, anlayışa ve geçmişle bağı olmayan yeni ideallere dönüşümü, bu dönüşümdeki hız ve keskinlik, Kemalist devrimin bir çok uygulamasında kendini göstermektedir. Özellikle harf devrimi, bu simgesel kopuşu tek tek insanların yaşamına yayan, kültür değişimini gerçek ve gözle görülür hale getiren uygulamalardan biridir. Kadınların yaşamındaki değişimler, Latin harflerinin kabulü kadar hızlı ve yaygın bir uygulama yaratmasa da aynı tercihin bir görünümü olarak algılanabilir. Hatta Göle, Türkiye Cumhuriyeti'nde doğudan kesin kopuş ve batıya yaklaşma ilkesinin yaşama geçirilmesinde kadınların işlevsel önemine dikkat çeker; “Kemalizm, medeniyet değişimi tasarımlarıyla kadınlara “toplumsal görünürlük”

kazandırmaktadır. Hatta tersinden söylemeliyiz: kadınların kamusal alana çıkışları, görünürlük kazanmaları medeniyet dönüşümünü sergilemektedir.” (Göle, 1994: 64). Ayşe Durakbaşı da aynı saptamayı yapmaktadır; “Kemalistlerin getirdiği yeni erkeklik ve kadınlık tarzlarıyla geleneksel cinsiyet nosyonlarından bazıları “geri” sayılarak kötüleniyor, bazıları ise yeni bir bağlamda değerli kılınıyor, yüceltiliyordu. En önemlisi, yeni kadınlar, medeni bir millet olarak yeni Türk Milletinin simgesi haline geldiler.” (Durakbaşı, 2002: 24). Kadınların kültürel dönüşümün simgesi olarak kamusal hayatta görünür kılınmalarının ötesinde, yeni Cumhuriyet’te ne derece gerçek yurttaşlar ve bireyler olarak algılandıkları sorusu belki de sadece kadınlar için sorulacak bir soru değildir. Ancak kadın hareketinin Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan büsbütün ayrı bir devlet olduğu, adeta yeni bir sayfa olduğu anlayışını sarsan bir süreklilik arz ettiği, ülkemizde yapılan kadın tarihi çalışmaları ile ortaya konmuştur. Hatta kadın tarihi çalışmalarının bu büsbütün kopuş ön kabulünün zafiyetini açık biçimde ortaya koyan çalışmalar olmaları açısından ayrı bir önem taşıdıkları söylenebilir “..kadın tarihi üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki Tanzimat’tan sonra hızla büyüyen bir kadın hareketi, çok sayıda dergi ve kadın örgütlenmesi mevcuttur. Bu kadınlar, Kadınlar Halk Fırkası örneğinde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında da aynı çizgide etkinlik göstermeye devam etmişlerdir. Kadın tarihi açısından (başka bir çok açıdan olduğu gibi) Tanzimat’la Cumhuriyet arasında önemli bir süreklilik gözlenmektedir.” (Altınay, 2000: 20). Kadınlar Halk Fırkası, temelde dönemin sufrajet örgütlenmesi olarak nitelenmekteyse de (Bkz. Zihnioğlu, 2003: 22) bu örgüt, çalışmanın bu bölümünde Osmanlı kadın

hareketinin sürekliliğinin izlenebilmesi açısından ele alınmıştır. Kadınlar Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan önce kurulmuş olması açısından da ilgi çekicidir. Kadınlar Halk Fırkasının önce kurulduğu, o sırada Cumhuriyet Halk Fırkası'nın var olmadığı değil, henüz bir fırkaya dönüşmemiş olduğu anlamına geliyor; "1923 yılı Haziran ayında ise Halk Fırkası henüz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını taşımaktayken, Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi örgüt kurulmuştur." (Yaraman, 2001: 150). 15 Haziran 1923 tarihinde toplanan Türk Kadınlar Şurası, Kadınlar Halk Fırkasının kurulması kararı ile sonuçlandıktan sonra, Nezihe Muhiddin önderliğinde II. Meşrutiyet döneminin bazı kadın örgütlenmelerinin üyelerinin de içinde bulunduğu grup tarafından, fırka beyannamesi İstanbul Vilayetine verilerek kuruluş başvurusu yapılmıştır. Beyanname, fırka kurulması için izin verilmesi için Vilayet tarafından 17 Haziran 1923'te İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Hükümetin başvurudan uzun süre sonra 1924'te verdiği yanıt, firkanın kuruluşuna izin verilmediği olmuştur. Açık bir gerekçe de gösterilmemiştir. Fırka kurucuları, programı değiştirerek 7 Şubat 1924 tarihinde Kadın Birliğini kurdu, bu oluşum fırka niteliği alamadan varlığını sürdürmüştür (Bkz. Zihnioğlu, 2003: 124-150). "Şubat 1925'te Kadın Birliği, İstanbul'da boşalan bir mebusun seçimi sırasında kadın mebus adayı gösterme hamlesi yaptı. Bu atılım propaganda niteliği taşıyordu. Amaç konuyu gündeme getirerek kamuoyunu ve TBMM'yi kadınlara oy verme hakkı için etkilemek, kadın haklarını mecliste savunacak öncü kadınların seçilmesini sağlamaktı...*İkdam* gazetesinde 24 şubat 1925'te Kadın Birliği'nin, Halide Edib ve Nezihe Muhiddin'i İstanbul mebus adayı gösterdiği duyuruluyordu." (Zihnioğlu,

2003: 157). Kadın Birliği'nin faaliyetlerinde siyasal hak talebi başlangıçta büyük bir yer tutmasa da zaman içinde birliğin amacı olarak algılanmaya başlamıştır." 1927 yılında kuruluş tüzüğü değiştirilerek siyasal hakların kazanılması için propaganda yapan ve bu faaliyeti ile diğer kadın cemiyetlerinden ayrılan Türk Kadınlar Birliği'nin amaçları arasında; "siyasal hakların kazanılması için kadınlar lehinde kamuoyunu hazırlamak, uluslar arası kadın kongrelerine katılmak ve seçme seçilme hakkı isteyen kadın cemiyetlerini desteklemek, diğer kadın teşkilatlarıyla ilişkiler kurup, Türkiye'de kadın kongreleri düzenlemek Kadın Birliği'nin çalışmaları arasında yer almıştır." (Kaplan, 1998: 142). "Ne var ki, 1927 yılı Eylül'ünde Nezihe Muhiddin Hanım ve yönetim kurulu üyeleri, Birlik içindeki anlaşmazlıklar sonucunda yönetimden uzaklaştırılmış, hatta polis, dernek merkezinde arama yapmış, idari usulsüzlük gerekçesiyle kayıtları mühürlemişti. Tüm bu huzursuzluk ve baskıların asıl nedeni derneğin çok aşırı bulunan istekleri ve daha sonraları yapılmadığı iddia edilen, siyasal haklar için etkili savaşımdır. Önce Selçuk Han Ortaokulu Müdürü Sadiye Hanım ve onun kısa bir süre sonra istifası üzerine ılımlı ve siyasal yönetime karşı yumuşak Latife Bekir Hanım başkanlığa getirilmiştir." (Yaraman, 2001: 156). "Bu dönemde kesintisiz olarak TKB başkanlığını yürütecek olan Latife Bekir (TKB başkanlığı 1927-1935) başkan seçildikten kısa bir süre sonra bir gazetecinin "Kadınların hukuk- i siyasiyyesi ile meşgul olacak mısınız?" sorusuna açık ve net olarak, "Hayır. Biz Nezihe Hanım gibi hayaller peşinde koşacak değiliz." yanıtını verdi. Bundan böyle siyasal haklarla ilgilenmeyeceklerini, "memlekette himayeye muhtaç çocuk ve kadınlara" iş bulmak üzere çalışacaklarını açıkladı." (Zihnioğlu, 2003:

250). 1935’de yapılan kongrede, Kadınlar Birliği, kadınların seçme seçilme hakkına kavuştuğu, bütün haklarını aldığı gerekçesiyle, oybirliği ile kendini feshetmiştir (Bkz. Kaplan, 1998: 159). Görüldüğü gibi Kadınlar Halk Fırkası ve ardından Kadınlar Birliği deneyimleri siyasal iktidarın güdümünde bir oluşuma dönüşmüş, nihayetinde de faaliyetleri son bulmuştur. Kadınlar Birliği, 1949’da tekrar kurulmuşsa da, feshi gerçekleştiren yönetimin izlemiş olduğu çizgide varlığını sürdürmüştür (Bkz. Kaplan, 1998: 160). Derneğin devamı olan Türk Kadınlar Birliği günümüzde yaygın şubeleriyle faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Kadınlar Halk Fırkası’ndan sonra 1946’da Ulusal Kadın Partisi adı altında bir kadın partisi deneyimi daha yaşamışsa da parti uzun ömürlü olamamıştır (Bkz. Kaplan, 1998: 240).

2. BÖLÜM

İZMİR'DE KADIN HAREKETİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yapılan yasal düzenlemeler dolaysız olarak kadınlara ilişkin olmasa da, hayata geçirilmeleri kadınların yaşamını etkileyen değişiklikler yaratmıştır. "3 Mart 1924'de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğrenim Birliği) Kanunu'yla eğitim sistemi laikleştirilmiş, kız çocuklar erkeklerle birlikte ve eşit eğitim olanaklarına kavuşmuşlardır. Yasaya göre tüm bilim ve eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve böylelikle öğretim, devletin kontrolü altında alınmış, kadınların özgürleşmesi yolundaki engelleyiciliği yadsınamayacak din okulları ve okullardaki din eğitimi kaldırılmıştır...Ote yandan 25 Kasım 1925'te yapılan, çağdaş kıyafeti amaçlayan şapka devriminde kadın kıyafetleriyle ilgili herhangi bir yaptırıma gidilmemişse de, yine Mustafa Kemal'in, lider olarak bu konuda kamuoyunun bilinçlendirilmesindeki rolü anlamlıdır." (Yaraman, 2001: 133-134). 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun, bütün bu değişimler içinde kadınların hayatını belki de en fazla etkileyen yasal değişikliktir. Bu kanun, tek eşlilik, kadınlara erkeklerle eşit biçimde boşanma hakkı, mal varlığı üzerinde tasarruf hakkında erkeklerle eşitlik, çocukların velayeti üzerinde hak, miras hükümlerinde eşitlik gibi

kadınlar için uzun zamandır söz konusu edilen yenilikleri hayata geçirmiştir. 10 Nisan 1928'de Anayasa'dan dinle ilgili hükümlerin kaldırılması ve laikliğin yasal anlamda kabulü de doğrudan olmasa da simgesel olarak kadınlarla ilişkilendirilen bir değişikliktir. 1 Kasım 1928'de Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi de yaygın anlamda kadınların okuma yazma öğrendiği bir dönem olması açısından Millet Mektepleri uygulamasını başlattığı için önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadın hareketi için belki de en öncelikli konu olan siyasal hakları alma mücadelesi, 30 Nisan 1930'da kadınlara bir defaya mahsus olarak belediye seçimlerinde oy hakkı tanınmasından sonra bu deneyimin getirdiği yeni bir içerikle devam etmiştir. 26 Ekim 1933'te Köy Kanununda yapılan değişiklikle kadınlara köylerde muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmiş, bu yenilikle, Türkiye'nin seçilme hakkını kullanan ilk kadınları köy muhtarlıklarına ve ihtiyar heyetlerine seçilen köylü kadınlar olmuştur. Nihayet 5 Aralık 1934'te kadınlara seçme seçilme hakkını veren değişiklik yapılmıştır. Bu temel değişikliklerin basında yansımaları izlenerek, o dönemde kadınların hayatında somut olarak ne gibi değişiklikler yaratmış olduğu, kadınların bu değişimlere gösterdikleri tepkiler, dahil olma biçimleri izlenebilir ve Cumhuriyet'in yeni Türk kadınının oluşturulması süreci gözlenebilir.

Izleyen alt bölümlerde, İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nı destekleyen bir yerel gazete olan *Anadolu gazetesi*'ni temel kaynak olarak ele alıp, seçme seçilme hakkı mücadelesinin ve elde edilen hakkın kullanılış biçimlerinin İzmir'de nasıl yansıdığını görmeye çalışacağız.

Anadolu gazetesi'nin inceleneceği zaman aralığı olarak, 1930 ile 1950 yılları arası, Latin harflerinin basında kullanılmaya başlanması ve çok partili siyasi sisteme geçiş göz önüne alınarak belirlenmiştir. '1930 Öncesi' başlıklı birinci alt bölümde 1930 öncesi İzmir'in kadınlar açısından genel bir görünümü verilmeye çalışılacak ve önceki bölümde Cumhuriyet öncesi İstanbul'da izlediğimiz kadın hareketinin yansımaları söz konusu edilecektir. '1930'lu Yılların Kadın Algısı' başlıklı ikinci alt bölümde, incelediğimiz zaman aralığında, kadın imajının nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılacak, 'Seçme ve Seçilme Hakkı Tartışması' başlıklı üçüncü alt bölümde 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde bir defaya mahsus oy kullanma hakkının verilmesinden sonra, kadınların seçme seçilme hakkını alması ile ilgili tartışmanın Anadolu gazetesi'ndeki yansımaları incelenecektir. 'Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi' başlıklı dördüncü alt bölümde, seçme ve seçilme hakkının kazanılmasının Anadolu gazetesi özelinde İzmir basınına yansımaları değerlendirilecektir. Anadolu gazetesi İzmir gazeteleri içinde, İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisinin adeta sözcülüğünü yapan tavrıyla dönemin İzmir gazeteleri içinden ayırt edilebilmektedir (Bkz. Turan, 1992: 4).

1. 1930 ÖNCESİ

A. İzmir'de Yaşam

İzmir, geniş art alana sahip etkin bir ticaret limanı olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısında serbest piyasa ekonomisine geçerek, pazarını yabancı

sermayeye açan Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinde, zaman geçtikçe daha önemli bir yer ediniyordu. “1890-1913 yılları arasında İzmir limanı Avrupa’nın belli başlı limanları arasına girerek geniş ithalat ihracat işlerine sahne oldu. Halkın serveti yavaş yavaş artıyor ve İzmir’de büyük ticarethaneler oluşuyordu.” (Gürsoy, 1993: 112). İzmir’de ticari faaliyetlerde bulunan yabancılar, Levantenler ve azınlıklarla, İzmir kozmopolit ve ekonomik açıdan hareketli bir kent olarak Osmanlı taşrasında kendine has bir görünümdü. Elbette bu özgünlük sosyal hayata da yansıyor, İmparatorluğun bir çok başka bölgesinde söz konusu bile edilemeyecek yenilikler ve serbestlik İzmir’de özgün biçimde yaşıyordu. “İzmir Yakınoğu’nun öteki büyük limanları gibi orada oturan çeşitli ırk, din, uluslardan grupların nasıl tutarlı bir bütün oluşturduklarını ve kenti tanımladıklarını gözlemleme ve incelemede ayrıcalıklı bir çerçeve sağlar. Hatta, kentteki yaşamın kendisi bile bu grupların ortak varlıklarının örgütlenmesine ve kurumlaşmasına dayanır: Kent mekanının bunlardan her birisine tahsis edilmiş ayrı mahalleler halinde dağılımı; güçlü bir biçimde yapılanmış, günlük yaşamın en önemsiz davranışlarında da bireylerle aileleri çerçeveleyip denetleyen Avrupa kolonilerinin ve yerel cemaatlerin varlığı. Ama, bu ortaklaşa varoluşun işleyişi, gruplardan her birini yöneten resmi kuralların katılığı kadar bu gruplar arasındaki ilişkileri de yumuşatır. Bu esneklik, mekan olarak ifadesini kentteki ve çevresindeki, İzmir sakinlerinin yararlandığı, algıladığı ve yaşadığı mekanlarda benimsenen yaşama tarzında bulunur. Bu esneklik ayrıca, daha genel anlamda, grupların ve grup içindeki bireylerin aralarındaki ilişkilerde dile gelir. Evlilikler, manevi hısımlık bağları, ticari mahiyette ilişkiler ve diğer her tür

kişiler arası bağlar, bireyin rolünün baskın olduğu ve kalıptan uzaklaşmaların hemen özel bir anlam kazandığı çok zengin bir dokuyu tanımlar. Bu dokuda bir çok şey yasaktır, ama her şey –ya da hemen hemen her şey- mümkündür (Georgeon, & Dumont, 2003: 233, 234).

1900’de İzmir’i ziyaret eden Gustav Lang, bu hareketliliği dile getiriyor; “Gece yaşamının en cezbedici yanı rıhtımda yaşanmaktadır; İzmirli, mevsimin teni okşayan akşam serinliğinde burada dolaşmaya çıkmakta; özellikle Ermeni ve Rum kadınlar, yazlık tuvaletlerini süsledikleri takılarıyla, alımlı yürüyüşleriyle göz almaktadırlar. Rıhtım, yerli ya da yabancı olsun, herkesi her türlü gece yaşantısının cazibesine davet etmektedir. Rıhtımda, en kötü dans müziğinin çaldığı tayfa meyhanesinden, Paris örneği, “Cafe Chantant” a ve yaz tiyatrosuna kadar büyük şehrin her türlü eğlencesi İzmir’de bulunmaktadır. Her restoranın bahçesinde müzik icra edilmektedir; özellikle rıhtımın ortasında yer alan ve Avrupalı giyimli müzisyenleriyle bir “cafe” dikkat çekmektedir.” (Pınar, 1997: 8). 1911’de Baron Richard von Eisenstein İzmir’i yine ilginç ve eğlenceli olarak nitelemektedir; “İzmir çok ilginç bir şehirdir; Avrupalı topluluklar arasındaki eğlenceleri, çok güzel bir yer olan rıhtım gezintileri ve çok ilginç tiplere rastlanan çevrede yapılacak gezileriyle İzmir çok hoş vakit geçirilebilecek bir yerdir.” (Pınar, 1997: 30).

Bu serbestliğin örneğin İstanbul’da yaşanmadığını Nail Moralı şu biçimde ifade ediyor; “Harpte güzel vakit geçirilen günler, yerler olurdu. Bornova’da Rene Lochner’in evinde esaslı musiki ziyafetleri verilirdi. Madam Evleyn Lochner, piyanoya geçer güzel sesi ile operalardan çok muvaffak resitallerle misafirlerini ağırlardı. Karşıyaka’da Madam Fernand

Guifray'ın salonunda verilen ziyafetler de pek parlak olurdu. Gençler Aliottilerin Karşıyaka'daki "Villa des Algues"ında piknikler, Cock Tail'ler hafif müzik partileri tertiplerlerdi. U.Z.M. Beyin Kraemer'in Şark Salonunda verdiği ziyafette, bir Yahudi doktorun kızı K. göğsünün ortasından şampanya akıtılması şartile, soyunup bale dansı yapacağını söyledi. Şampanya geldi. Kız bize şimdi dünyada yayılmış olan "strip tease"ın örneğini seyrettirmişti. İzmir eğlenceleri İstanbul gençlerini, bir kolayını bulup, şehrimizde memuriyet almaya sevk ederdi. Maliye, dahiliye, maden, ziraat müfettişleri teftişlerini bir türlü bitiremezlerdi." (Moralı, 2002: 45-46).

İzmir'deki Müslüman-Türk unsur seçkinlerinin yaşam biçimi de batılı idi, kadınların nispeten serbest davranabilmesine uygundu; "Hanımlarımız güzel çarşafı, feraceleri ile Meşrutiyetten sonra rahatça sokağa çıkabildiler. Mahallelerinde yeldirme giyerlerdi. Kadınlar, Türk olsun diğer milletten olsun KORSE denen bir cendere ile bellerini, göğüsten başlıyarak kalçalarına kadar sıkıştırırlardı...Meşrutiyetin ilanıyla hanımlarımız serbestiye kavuşmaya başlamışlardı. Tilkilik'te Evliyazadeler, garblılaşmada öncü hanımlarımızdandır. Karşıyaka'da genç hanımlar çarşafı geziye çıkabiliyorlardı. 1909'da Kadızade Hüseyin Rıfat, ipek ferace giymiş hanımını koluna takarak Göztepe yolunda seyrana çıkardı." (Moralı, 2002: 21-39) Müslüman-Türk kesimin sosyal hayatı, kadın ve erkeğin bir arada olduğu toplantılar düzenlemeye varacak kadar ileridir; "..Türk kadınının topluma katılımını sağlamak amacıyla İzmir'de Sporting Klüb'te Şubat 1909'da bir gösteri düzenlerler. Amaçları eşleriyle birlikte bu gösteriyi izlemektir. Ne var ki kadınla erkeğin birlikte oyun izleyeceğini

duyan tutucu çevreler, Sporting Klüb'ün çevresini sararak bu birlikte oluşu engellerler.”(Sevinçli, 1994: 24).

Izmir'in bu hareketli ve renkli yaşamı, I. Dünya Savaşından ve Milli Mücadele döneminden sonra yerini başka bir görünüme bırakıyor, 1925'te İzmir'i ziyaret eden Richard Hartmann, farkı şu biçimde ifade ediyor; “Şehrin güneyinde Küçük Asya'nın en büyük ve canlı limanı yer alıyordu; kıyı boyunca uzayan rıhtımda, gece yarısına her zaman dolu olan otel, restoran ve kahvehanelerdeki lükse varan yaşamla, Doğu ve Batı'nın bir araya geldiği ilginç bir dünya oluşurdu; kuzeydeyse, kıyı boyunca zengin tüccarların evleri uzanırdı. Bu şehirde eksik olan ulusal bir karakterdi; o günkü durumuyla İzmir bir Türk şehri değildi. Şehrin nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturmalarına rağmen, onları şehrin can damarı olan ticarete görmek mümkün değildi; bu konuda, tanımlanması oldukça zor olan Levanten adıyla anılan Ermeni ve Rumlar çok etkiliydiler ve modernliğin temsilcisi olarak Türklere karşı çok güçlü bir konumdaydılar. Sayısal olarak çoğunluk Rumlardaydı; İzmir toplumsal olarak Levanten şehri görünümündeydi. Bu yüzden de Türkler bir zamanlar İzmir'e –haklı olarak ve gerçeği dile getiren bir ifadeyle- “Gavur İzmir” derlerdi. Bütün bunlar artık geride kaldı; İzmir Limanı bomboş, o uluslararası renkli yaşam yok; İzmir artık bugün bir Türk şehri, fakat ülkenin bir başka yerindeki herhangi bir şehirden daha fazla yabancı etkisinde; ve İzmir'in en zengin yeri tam bir yıkıntı halinde...Şehrin dış görünüm itibarıyla karakterini oluşturan –İzmir için bir olumluluk olan- ve Avrupa ile kurulan yakın ilişki sonucu modern, ilerlemeci Levanten görünüm kaybolmuş olsa da, yeni İzmir de ister istemez bundan etkilenmiştir. Belki de bu konuyu Halide

Edip Adivar'ın kurtuluş savaşını anlatan “Ateşten Gömlek” adlı romanındaki Ayşe tipi, eski İzmir'in ayaklar altında ezilen Türk halkının yeni Türkiye kurulurken nasıl önemli bir rol oynadığını en iyi şekilde ifade etmektedir.”(Pinar,199: 65, 66, 67).

Aynı dönemde İzmir'e gelen bir başka Avrupalı gezgin, Friedrich Just, İzmir'li kadınlarla ilgili bir gözlem ve genel olarak Türk kadınları ile ilgili bir yorum yapıyor; “Kaleden bakarken, çocuklarıyla buraya gelmiş bir grup kadın dikkatimizi çekiyor; kocaları kahvehanede oyun oynar ve kahve içerken, onlar da tatil gününü geçirmek için buraya gelmişler. Bu kadınlar arasında örtülü olan hiç yok. İri iri açılmış gözlerle bize bakıyorlar. Örtüsünü atmış bir Doğulu kadın bana “sphinx” gibi geliyor; acaba o bu özgürlüğü nasıl kullanacak? Bu yılın ekim ayında İsviçre Medeni Kanunu Türkiye’de yürürlüğe girecek ve bununla birlikte harem ve kadının her türlü itilmişliği son bulacak.” (Pinar, 1997: 77,78).

B. Kadınların Çalışma Hayatına Girmesi

İzmir’de, İstanbul’da olduğu gibi özellikle I. Dünya Savaşının koşullarının zorlamasıyla kadınlar istihdam edilmeye başlamışsa da, Ege bölgesinde kadınların çalışması daha da eskilere dayanmaktadır. ”Batı Anadolu’da yaygın biçimde görülen el tezgahı dokumacılığında genellikle kadınlar ve çocuklar çalışmaktaydı. 1890’larda Tavas’taki 185 dokuma tezgahında çalışanların 143’ü kadındı. 19.yüzyılın sonlarında Uşak’ta 1000 halı tezgahında 3000’in üzerinde kadın ve kız çocuğu çalışıyordu.” (Martal, 1999: 173). “Halı ihracatının yapıldığı İzmir’de bu ihraçtan yılda 6 milyon mark gelir sağlanıyor, 1200’ü sürekli çalışan 2000 el tezgahında, 1906 yılı

rakamlarıyla 3500 kadın, 750 kız çocuğu halı dokurken, 750 erkek işçi de yıkama, boyama gibi yan işleri gerçekleştiriyorlardı (Bkz. Çakır, 1994: 262). Palmira Brummett, İzmir 'de halı fabrikasında çalışan kız çocuklarını şöyle anlatıyor; “1910’da İzmir’de İngilizlerin dokuma fabrikasını ziyaret eden Emine Tugay kadın işçileri şöyle anlatır: Büyük havadar el imalatı tezgahlar kurulmuş, iki sıra tezgahın ortasına bir geçit yeri bırakılmıştı. Başlarında beyaz pamuklu örtüleriyle sarışın, mavi gözlü, küçük Türk kızları bir tarafta oturuyordu, esmer, kara gözleri kocaman Rum kızları öbür tarafta. Yaşı daha büyük kızlar işe nezaret ediyordu. Müdür ince halıları dokumak üzere sadece sekiz-on iki yaş arası kızların istihdam edildiğini söyledi, çünkü bu ince düğümleri atmak için işçilerin ellerinin küçük olması gerekiyormuş... Kızlar büyüdükçe daha kaba halıların dokunduğu tezgahlara geçiyorlar, ama o zaman bile fabrikanın kalite standardı yüzünden on beş yaşına gelince işi bırakmaları gerekiyor. Çocukların sağlıklarına çok dikkat ediliyor, hatta hepsi çok iyi görünüyordı.” (Brummett,:2003: 374-375).

Funda R. Barbaros, İzmir’de kadın işçi istihdamının ilk kez şekerlik sektöründe başladığını belirtiyor; “İlk kez kadın işçi istihdamı bu sektörde başlamıştır. Özellikle ambalaj işlerinde çalıştırılmışlardır. Toplam çalışanların içinde kadın işçilerin oranı 1913’te %32, 1915’te %38’dir.” (Barbaros, 1995: 83). Konservecilik, marangozluk, özellikle kutu yapımı, dokuma sanayi, o dönemde İzmir’de kadın işçilerin çalıştığı sektörlerden bazılarıdır (Bkz. Barbaros, 1995: 83-85).

Aydın vilayetinde kadın işçilerin çalışması, Hükümetin de dikkatini çekmiş, bu konuda Hükümet ile Valilik arasında yazışmalar yapılmıştır.

1912’de Dahiliye Nezareti, Aydın Valiliğine ‘acil’ notu ile bir telgraf gönderiyor, Ödemiş kazası dahilindeki tütün mağazalarında çalışan kadın ve kızların toplu mahallerde çalıştırılarak adab ve İslam ahlakını muhafaza altında bulunduracak tedbirlerde kusur edilmiş olduğunun, ameleden İslam kadınlarının bazılarının ırzına tecavüz gibi olayların vuku bulduğunun duyulduğunu bildiriyor ve bu konuda ne yapıldığını soruyor. Aydın Vilayeti cevabında üzüm, incir, tütün ve palamut mağazalarında kadınların çalıştırılmasının yeni bir şey olmadığı, uzun zamandır bu yolla hayatını kazanan kadınların bulunduğu belirtiliyor, İl İdare Meclisince bunların velilerinin izni ile ve ayrı bir yerde çalıştırılmaları ve erkeklerin çalıştığı yerlere dahil olmamaları, yevmiyelerinin kadınlar vasıtasıyla dağıtılması yolunda bir karar alınıp duyurulduğu, şimdiye kadar Müslüman kadınlara amele tarafından bir tecavüz olduğuna dair İdare Meclisince bilinen bir şikayet olmadığı bildiriliyor (Osmanlı Arşivleri, DH-İD B.13 Dosya 107, Vesika 29).

1923’e gelindiğinde İzmir’li kadın işçiler, İktisat kongresine delege gönderiyorlar; “İzmir şehrinden kongreye temsilci seçilenler şu kimselerden oluşuyordu: Bankacılar temsilcisi olarak Uşakizade Muammer Bey, İşçi temsilcisi olarak İplikçizade Fikri Bey, çiftçileri temsil etmek üzere Necati Bey, Ziraat eski müdürü Rahmi Bey, şirketleri temsil etmek üzere Palamut Şirketi Müdürü Kamil Bey, tüccarların temsilcisi Ahçıade Mustafa Nuri Bey, sanayicileri temsil etmek üzere Sanat Mektebi eski müdürü Sezai Bey, Doktor Menekşelizade Hüsnü Bey. İzmir’de muhtelif müesseselerde çalışan kadın işçileri temsil etmek üzere kongreye Hayriye,

Elif, Emine, Şefika, Münire, Nigar hanımlar seçilmişlerdi.” (Gürsoy, 1993: 156,157).

İktisat Kongresinde kadın işçi temsilcilerini görmemiz bir tesadüf değil, kongre hazırlıkları dahilinde yapılan çalışmalar arasında ‘Kadınlar Kongresi’ adı ile anılan bir toplantıya rastlıyoruz; “Mustafa Kemal, İzmir’e her gelişinde Anadolu’nun bu en aydın kentinin temsilcileriyle çeşitli görüşmeler yapıyor, birçok konudaki görüşlerini de ilk olarak onlara açıklıyordu. Bu tür toplantılardan biri de İzmir İktisat Kongresi’nin ön çalışmalarını yürütmek üzere yapılan 2 Şubat 1923 toplantısıydı. Kadınların, toplantıya katılanların çoğunluğunu oluşturması ve tartışmaların ağırlık noktasının kadın sorunlarına yönelmesi nedeniyle, bu toplantı ‘Kadınlar Kongresi’ olarak anılır..” (Yurt Ansiklopedisi, İzmir Maddesi, s. 4294).

İzmir’de kadınlar tarafından açılan ticarethaneler de var; 1920 İzmir Yunanistan Rehberi’nde ‘yoksul kadınlar’a ait bir iç çamaşırı fabrikasından söz ediliyor (Bkz. Berber, 1998: 24). Ayrıca, 1914’te Behire Hakkı Hanım tarafından İstanbul’da açılan, kadınların geçimlerini sağlayabilmeleri için öğrenci yetiştiren “Bıçkı Dikiş Yurdu”nun İzmir şubesi de sayılabilir (Bkz. Çakır, 1994: 50). Cumhuriyet’ten sonra da kadınlara ait ticarethaneler varlığını sürdürüyor, bunlar arasında, 1926’da İzmir’de Melek Hanım’ın idare ettiği, müşteriye dikiş de dikilen İtila-yı Nisvan bıçkı, dikiş ve nakış mektebi, Ayşe Cevat Hanım Müdürlüğünde Cumhuriyet Hanımlar Terzihanesi, Madam Don Kalef’in şapka yapım evi, Seher Hanım’ın müdürlüğünde Gülistan terzihanesi, Madam Balka’nın İstiklal Terzihanesi, Makbule Kadri Hanım kurduğu hem okul hem ticarethane niteliğindeki

İzmir Türk Kadınlık Yurdu Sanat Ocağı vardır (Bkz. Yetkin, 2002: 50, 51, 73, 132). Kız okullarında çalışan kadın öğretmenler de şehrin çalışan kadınlarındandı. 1884 ile 1901 yılları arasında İzmir’de çalışan kadın öğretmenlerden bazıları; Emine Hanım, Fatma Hanım, Fethiye Hanım, Ayşe Sıdika Hanım, Hafız Hilmiye Hanım, Madam Amalya, Hafız Halime Hanım, Hacer Hanım, Ziyneti Hanım, Makbule Hanım, Saniye Nahide Hanım, Zehra Hanım, Fahriye Hanım, Madam Mersine, Hacı Seyide Hanım, Ayşe Hanım, Rukiye Hanım, Refika Hanım, İhsan Hanım, Saniye Hanım, Naciye Hanım, Selime Hanım, Zeynem Hanım, Vesile Hanım, Fatma Zekiye Hanım, Yaşar Hanım, Nuriye Hanımlardır (Bkz. Tutsak, 2002: 132-144).

C. Eğitim

İzmir, II. Meşrutiyet döneminin kadın eğitimi fikrinin yansımalarının da görülebildiği bir şehir ancak kız çocuklarının eğitimiyle ilgili gelişmeler kentte daha da eskiye dayanır. II. Meşrutiyet’ten önce de var olan kız okulları şunlardır: 1874’te açılan Namazgah İnas İptidai Mektebi, 1878’de Karma eğitim veren Salahiye Mektebi, 1880’li yıllarda açılan Mecidiye İnas Mektebi, 1881’de açılan Memduhiye İnas Mektebi, 1886’da açılan Terakki İnas Mektebi, 1895’te Selimiye İnas Mektebi, 1898’li yıllarda açılan Gayret İnas Mektebi, 1898’de Nif’te açılan İptidai İnas Mektebi, 1905’te Bornova’da açılan İnas İptidai Mektebi, 1888-1889’da İnas Rüşdiye Mektebi (Bkz. Tutsak, 2002: 119-144). II. Meşrutiyetle birlikte yeni ilk derece okulları ile birlikte daha ileri düzeyde eğitim veren okullar da açılmıştır. “II. Meşrutiyetin ilanından sonra Maarif

Meclisi, 1909 yılı Ocak ayında Maarif Müdürü Tevfik Bey'in başkanlığında kuruldu. Meclis azalığına, Ahenk gazetesi imtiyaz sahibi Ali Nazmi, Hizmet gazetesi imtiyaz sahibi İbrahim, Uşşakizade Muammer ile Müftü Rahmetullah, Tüccardan Mustafa, Ahmed, Vükela- i Duavi'den Edhem, Dökmecizade Mehmed, Davavekillerinden Nusret Hilmi, Kasenofon Antelis Albert, Gad Franko Efendiler seçildiler. Şubat 1909 tarihinde ilk toplantısını yapan Maarif Meclisi, İzmir'de yeni mektepler açmaya karar verdi. Bu kara ile İkiçeşmelik ile Mevlevihane arasında, Selvili Mescid civarında, Abdullah Efendi mahallesinde, Karantina'da erkek ve kızlara ayrı ayrı ikişer, Karataş'ın birinci ve ikinci Hamidiye taraflarında yalnız erkeklere mahsus bir, Salihye ile Değirmendağı mektepleri arasında kalan erkek ve kızlara mahsus birer mektep açılacaktı.” (Tutsak, 2002: 105). II. Meşrutiyet'ten sonra açılan kız okulları ise şunlardır: 1918 Kasımında açılan karma eğitim veren Balçova İptidai Mektebi, 1909'da Torbalı'da açılan İptidai İnas Mektebi, 1914 yılı Mart ayında Yine Torbalı'da ikinci İnas Mektebi, 1918'de Bornova'da açılan bir İnas Mektebi, 1913'te İttihat ve Terakki Cemiyeti himayesinde Karantina'da açılan İnas Rüşdiye Mektebi, 2 Aralık 1906'da Karşıyaka'da açılan İnas Rüşdiye Mektebi, 1915'te İzmir İnas İdadisi, 1915'te Hilal İnas Sultanisi. Osmanlı kadın hareketinin aktif simalarından Nezihe Muhiddin bir süre bu sonuncu okulun müdürlüğünü yapmıştır. 1918'de Vilayet İdare Meclisince 'istihdama mani bulunduğu' gerekçesiyle görevinden alınan Muhiddin, İstanbul Meclis-i Kcbir-i Maarif tarafından tekrar göreve getirilmiştir (Bkz. Tutsak, 2002: 127-174). Nezihe Muhiddin, II. Meşrutiyet döneminde bu konuda yazılar yazıyordu, dönemin kadın

derneklerinde çalışıyordu (Bkz. Zihnioğlu, 2003: 59). Muhiddin'in bu şekilde azline kadın hakları için yürüttüğü mücadele neden olmuş olabilir.

İzmir'de bu dönemde açılan özel kız okulları da vardır. 1901'de açılan Bedreka- yı İrfan, 1905'te açılan Ravza-yı İrfan da İzmir de açılan özel kız okullarına örnek olarak verilebilir (Bkz. Tutsak, 2002: 216, 230).

D. 1930 Öncesi İzmir'de Kadın Hareketi

İzmir basınında II. Meşrutiyet döneminden itibaren kadınların toplumdaki yerinin sorgulandığını çözüm üretilmeye çalışıldığını, kadınların da bu konuda yazılar yazdığını görebiliyoruz. Kadınlarla ve toplumdaki konumlarıyla ilgili yazılar, öncelikle kız çocuklarının eğitimi üzerine tartışmalarla başlıyor. Örneğin, Melckzade Fuat, (Kolağası, İzmir Sevkıyat-ı Askeriye Komisyonu Reisi, Binbaşı), 16 Eylül 1902'de dönemin İzmir'de açılan özel kız okullarından biri olan Bedreka-i İrfan'ı anarak, "Ahlak ve terbiyeden bir nebze; Kızların lüzum- u tahsil ve terbiyeleri ve Bedreka-i İrfan İnas Mektebi" başlıklı bir makale yazıyor (Bkz. Ahenk, 16 Eylül 1902/4 Eylül 1312). Kadınların da bu tartışmaya yazılarıyla katıldıkları görülmektedir. 1909'da Fikriye imzasıyla, kızları okutmanın ve terbiye vermenin gerekliliği hakkında "Kız Mektepleri, Ahlak ile Bir Nizam-ı Alem" başlıklı bir makale yayınlanıyor (Bkz. İttihat 4 Mart 1325/16 Mart 1909). Aynı dönemde, Mekteb-i İdadiden Ahmet İrfan'ın, II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürleştirici ortamın kadınların durumunu düzeltceğini belirten "Nisvan-ı İslam" başlıklı yazısı yayınlanıyor (Bkz. İttihat, 20 Mayıs 1325/2 Haziran 1909). 1911'de Mehmet Sırrı'nın, "Bir

Feminist Tarafından Yüz Sene Sonra Kadınlar” başlıklı 2 yazısı, İttihat gazetesinde yayınlanıyor (Bkz. İttihat, 10 Haziran 1327/23 Haziran 1911, 11 Haziran 1327 /24 Haziran 1911). 1913’te Evliyade Naciye’nin Anadolu gazetesi’nde yayınlanan *İnfilak* başlıklı makalesinden, 1913’te Hamdullah Suphi Bey tarafından kadınlara bir konferans verildiğini öğreniyoruz (Bkz. Anadolu, 22 Temmuz 1913). Evliyazade Naciye, I. Meşrutiyet I. Dönem İzmir milletvekili Evliyazade Hacı Mehmet Efendi’nin torunudur (Bkz. Yurt Ansiklopedisi İzmir Maddesi, s. 4288). 1915’te Ahenk gazetesi, İsmail Hakkı Bey’in, “Kadınlarımızın Hukuk-ı Hayatı” konulu konferansını duyuruyor (Bkz. Ahenk, 2 Eylül 1331/1915). Görüldüğü gibi, İzmir basınında, II. Meşrutiyet döneminin hareketli fikir hayatındaki kadınlar üzerine sorgulamaların yansımaları izlenebilmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra da İzmir basınında kadın bahsi üzerine yazanlar mevcuttur. Örneğin, İsmail Hakkı Bıçakçızade’nin, 9 Kanunusani 1927’de “Kadınlar Bahsi Münasebetiyle” başlıklı, 30 Kanunusani 1927’de, 2 Şubat 1927’de ve 6 Şubat 1927’de “Kadın Zeka ve Hukuku” başlıklı yazılarını Anadolu gazetesi’nde görebiliyoruz.

1930 öncesi İzmir’i için ilginç bir kadın daha söz konusu edilebilir, İsmet Sırrı Hanım. Dr. Sıtkı Şükrü’nün 9 Teşrinievvel 1929’da Ahenk’te yayınlanan yazısından, İsmet Sırrı Hanım’ın, yabancı erkeklerle düşüp kalkan evli kadınlar hakkındaki ‘Evli Kadınlar’ adlı filmin baş kadın rolünü oynadığını öğreniyoruz. Söz konusu dönem için oldukça uç bir örnek olan İsmet Sırrı Hanım’a dair bir bilgiye başka bir kaynaktan rastlanamamıştır (Bkz. Ahenk, 9 Teşrinievvel 1929).

İzmir’de 1923’te bir kadın derneğinin kurulduğunu görmekteyiz; Cevriye İsmail tarafından kurulan, yardım amaçlı bir dernek olan Yardımcı Hemşireler Cemiyeti (Bkz. Makbule Tevfik Rüştü-Cevriye İsmail Hanımefendiye, (Yardımcı Hemşireler Cemiyetini kurması münasebetiyle)/ Ahenk, 10 Nisan 1339). “İçlerinde İzmir’in tanınmış isimlerinden Feride Refik, Makbule Tevfik Rüştü, Hasene Nalan, Saadet Esad, Cevriye İsmail, İsmet Besim, ve Münevver Memduh hanımların bulunduğu bu cemiyet gazetelere verdiği ilanlarda açtığı dikiş evine öksüz talebe kaydettiğini açıklamıştır.” (Baran, 1995: 20). Cevriye İsmail, 1926’da bir yazısında, bu cemiyetten ‘ilk feminist hareket’ olarak söz etmektedir (Bkz. Ahenk, 6 Kanunusani 1926). Dönemin İzmir Gazetelerinde, cemiyet ile ilgili olumlu yorumlar yer alır, örneğin, Musammet Besim, cemiyetin İzmir kadınlığında önemli bir atılım olduğunu belirtir (Bkz. Turan, 1992: 95). Cemiyetin, varlığını en azından 1928 senesine kadar koruduğunu biliyoruz, çünkü 13 Mart 1928’de Ahenk gazetesi İzmir Yardımcı Hemşireler Cemiyeti 1927 senesi raporunu yayınlamıştır. Cemiyetin kurucusu Cevriye İsmail, 16 Ağustos 1920’den, gazetenin kapandığı 2 Ocak 1930’a kadar Ahenk gazetesinin imtiyaz sahipliğini yürütmüş, 1921’de Padişah Vahidettin’den yaptığı sosyal yardım çalışmaları dolayısıyla üçüncü rütbeden bir kıta şefkat nişanı almış, 1930 belediye seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kontenjanından belediye meclisi üyeliğine aday gösterilmiş, fakat seçilememiştir (Bkz. Huyugüzel, 2000: 120,121).

İzmir’de kadınların aktif olarak çalıştığı oluşumlardan biri de Hilal-i Ahmer Cemiyetidir; “1911’de kurulan “Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti” ise özellikle Balkan Savaşı’ndan sonra Rumeli’den gelen kimsesiz

göçmen kadınlara yardım edip, onların geçim problemlerini “İş evleri” olarak çözmeye çalıştı.” (Çakır, 1994: 72). Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyetinin İzmir şubesi, 12 Mart 1915 tarihinde, cemiyetin aldığı bir kararın ardından açılmıştır (Bkz. Kaplan&Tepekaya, 1991: 181). İzmir şubesinin çalışmaları da genellikle göçmen kadınların sorunları üzerine yoğunlaşıyordu; “..Kendi aralarında toplanıyorlar ve göçmenlere yardım edebilmek için neler yapabileceklerine karar veriyorlardı. Bu girişim, başka grupları da harekete geçirdi. İzmir’de bir çok cemiyet, Hilal-i Ahmer Cemiyeti İzmir Şubesi’nde toplanarak hanımların bu çabalarına ekonomik yönden katkıda bulunmayı kararlaştırdılar. İzmir’li kadınlar arasında, bu konudaki önderliği Dr. Hasan Sükuti Bey’in kayınvalidesi Naime Hanım, Ruza-yi Irfan Mektebi Müdiresi Zişan Hanım, Reji Satış Müdürü İsmail Bey’in refikası Neriman Hanım olmuştur....Hilal-i Ahmer Cemiyeti İzmir Şubesi’nin üyeleri, göçmenlere yardım toplamak amacıyla Koç Çiftliği’nde bir konser düzenledi. Konserin kişi başına ücreti 5 lira olarak belirlendi. Trenle gidiş-geliş, öğle yemeği bu ücretin içindeydi, izleyicilerin ilgisini çeken bir mehter gösterisi de yapıldı. Bütün Türkiye’de sürdürülen yardım kampanyasında, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın eşi Latife Hanım’ın manevi kişiliği önemli bir rol oynamaktaydı...” (Arı, 1995: 100-103).

Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyeti İzmir Şubesi’nin faaliyetlerini dönemin İzmir basınında da izleyebiliyoruz. Cemiyetle ilgili ilk yazı, İttihat gazetesinde 29 Teşrinisani 1911’de çıkan Hilal-i Ahmer Cemiyeti hizmetleri hakkında, imzasız bir yazıdır. Daha sonra 16 Şubat 1916’da, Hilal-i Ahmer İzmir Mektebi ile ilgili bir haber, Ahenk gazetesinde

yayınlanmıştır. Yukarıda söz konusu edilen yazıların içerikleri, eski harflerle basılmış olduklarından verilememiştir.

E. Mustafa Kemal ve Uşakizade Latife Hanım

Izmir'in önemli tüccar ailelerinden Uşakizadelere mensup Latife Hanım, dönemin İzmir'inin eğitimli çağdaş genç kadınlarından biridir. Latife Uşakizade, Cumhuriyet öncesinin gazetelerde yazan, yardım derneklerinde çalışan eğitimli İzmir'li kadınlarından ayrılan bir özellik gösterir, dönemin kadın sorunu temalı tartışmalarına katılmamış, bu konuda bir etkinlik göstermemiştir. Latife Hanım'ın ismini, Mustafa Kemal ile yaptığı evlilik nedeniyle duyuyoruz.

Uşakizade ailesi İzmir'in önemli ailelerindendir. Latife Hanım'ın dedesi Sadık Bey, İzmir'in önemli tüccarlarından (Bkz. Serçe, 1998: 143). İzmir İktisat Kongresi'ne bankacılar temsilcisi olarak babası Muammer Bey katılmıştır.

Latife Hanım ile Mustafa Kemal'in evlilikleri, işgal yıllarında Fransa'da bulunan Uşakizade ailesinden izin isteyerek, İzmir'in kurtuluşunu görmek üzere İzmir'e dönen Latife Hanım'ın girişimleriyle tanışmaları üzerine başlar. Mustafa Kemal'in İşgalden sonraki İzmir günlerinin önemli bölümünü, Göztepe'deki Uşakizade köşkünde geçirdiği, bir dönem annesinin de burada misafir edildiği ve bu evde vefat ettiği bilinmektedir (Bkz. Gökovalı&Çelikkanat&Ilhan, 1981: 87-133). 29 Ocak 1923'de başlayan evlilikleri, 5 Ağustos 1925'te boşanmaları ile son bulmuştur (Bkz. Tartan, 2001: 310). Latife Hanım evlilik boyunca Cumhuriyet'in ilk yıllarının getirdiği yoğunluğu Mustafa Kemal ile

paylaşmış, yeni Cumhuriyet'in getireceği sosyal devrimleri benimsemiştir. 1924'de kadınların yaşamını etkileyecek yasal değişiklikler hayata geçirilmemişken, bunların ilki sayılabilecek Medeni Kanun bile yürürlüğe girmemişken Troçki'nin kızkardeşi ve Lev B. Kamenev'in eşi Bayan Kameneva'ya yazdığı mektubunda yeni Cumhuriyet'in kadınlar için önemli değişiklikler getireceğini belirtir; "Bizim devrimimiz yalnız siyasal değil, aynı zamanda toplumsal niteliktedir. Kadınların özgürleşmesinin gelişimi için onların kültür düzeylerinin yükseltilmesini birinci ödev olarak üstlenmiştir. Bu amaç, bizim dünya kadınlar hareketini ilgilendiren her şeyle yakından ilgilenmemizi zorunlu kılıyor... Sizi de ilgilendireceğini düşünerek Türk kadınlarının da gelecekte başarılı olmayı umduracak sonuçlar aldığını kaydetmek istiyorum. Nihai başarının en önemli etkenlerinden biri olan, Türk köylü kadınlarının milli mücadelede oynadıkları görkemli rolün yanı sıra, Türk kadınlarının devrimin başlattığı ilerlemelere olanca güçleriyle katıldıkları besbellidir. Şimdi tıp ve hukuk öğrenimi görüyorlar; Türkiye'de ve yurtdışında üniversitelere gidiyorlar; sadece serbest mesleklerde değil, eskiden erkeklerin tekelinde olan başka bir çok uğraşa da girerek, kendi yaşamlarını yetenekleriyle belirliyorlar. Evlilikte de, artık kocalarının köleleri değiller; onlara eşit hak ve ödevlerle eşlik ediyorlar." (Aktaran, Tunçay, 2003; 31). Bu mektuptan Latife Hanım'ın kadınların özgürleşmesinin daha önceki dönemde başlayan bir süreç olarak gördüğü, kadınların hayatını etkileyecek reformları bu sürecin devamı olarak algıladığı anlaşılmaktadır. Latife Hanım'ın Cumhuriyet öncesi dönemin kadın sorunu gündeminden haberdar olduğu açıktır, ancak daha önce de belirtildiği gibi etkin olarak bu gündeme katkıda bulunduğu

söylenemez. Mustafa Kemal ile evliliğinin sona ermesinden sonra da kadın hakları konusunda herhangi bir etkinliğine rastlanmamaktadır.

2. 1930'LU YILLARIN KADIN ALGISI

Dönemin kadın algısı ile ilgili Anadolu gazetesi'nden elde edilen işlevli olacak ilk veri, 1930 'da gelişen bir tartışmadır; kadınlar sadece erkeklerin hoşuna gitmek için var olan ve hep bunun için uğraşan ve üstelik zayıf yaratıklar mıdır? Bu polemik, Dr. Mahzar Osman Bey'in Sıhhi Sahifeler mecmuasında yayınlanan, kadınların "kadınların yalnız cinsi münasebat için yaşıyan pasif mahluklar olduğuna ve kadınların ihtiras ve şehvetten başka bir meziyetleri bulunmadığına dair" makalesi (Bkz. Anadolu, 5 Mayıs 1930, s.5) üzerine gelişir. Bu makaleye tepkisiz kalmayan ilk yazar Feride Muzaffer olur, Mahzar Osman'ın makalesindeki çelişkilerden yola çıkarak cevap verir; "Mahzar Osman Beyin fikrini biran için kabul etmiş olalım ve kadınların kendilerini erkeklere beğendirmek için didindiklerini tasdik edelim: Acaba erkekler için de durum aynı değil midir?. Çalışan uğraşan ve hayatın en müşkül zorluklarına göğüs geren erkeklerin hayattaki gayeleri nedir?. Nihayet bir kadının yanında bu seadeti tetviç etmek değil midir? İnsanlar hayatta bir şeyi iktisap etmek ve bir şey kazanmak için çalışıyorlar. Tabi erkek kazanmak için fedakarlıklar yaparak her türlü müşkülâtı iktihâm ederken nihayet düşündüğü şey kadındır... Binaenaleyh erkekle kadının birbirine karşı ihtirasları bir zan ve illet şeklinde telakki etmek en açık bir tabirle deliliktir...İşte bütün haller dolayısıyledir ki,

Mahzar Osman beyin makalesi ve bu makaledeki fikirler ilmi olmaktan ziyade deliliğin şaheseridir.” (Anadolu, 5 Mayıs 1930).

Nevzat Eşref de Mahzar Osman’ı destekleyen bir yazı yazar. Anadolu, Feride Muzaffer’in bu konuda bir yazısını daha yayınladı; “Nevzat Eşref Bey bu cevabında Mahzar Osman Beyin : - Kadınlar kendilerini kocalarına beyendirmek için yaratılmış (Passif) bir mahluktur.. Şeklinde ortaya attığı iddiayı teyit edecek tarzda bir lisan kullanmıştı. Tahmin ettiğimiz gibi, Feride Muzaffer hanımdan dün bir mektup aldık... Feride Muzaffer Hanım’ın mektubu şudur: Doktor Nevzat Eşref Beyefendinin gazetenizde iştir eden ve bana cevap veren mektubunu okudum. Bir iğneli fıçıya benzeyen doktorun ilmi olduğunu iddia ettiği izahları doğrusu anlaşılmiyacak kadar muğlaktı. Benim anlayabildiğim yegane hakikat ise muhterem doktorun hakikate karşı cevap vermeyerek ortaya bir ilim mütaleası atmış olmasıdır. Mahzar Osman Bey memleketimizin en büyük hocası imiş. İlmî bir mevzuda hezeyan yapılmışmış.. Yarabbi, bu sözler, bu iddialar ve mütalealar kadınları tahkir için kullanılmış yabancı birer silah değil midir? Kadınlardan bahsederken (mahluk!.. mahluk!..) diye haykıran o efendiler herşeyden evel mahluk kelimesinin türkçe lisanında hakaret makamında kullanıldığını ve hayvan manasına alındığını acaba henüz öğrenemediler mi? Acaba bu muhterem ulemanın hayat arkadaşları ve nihayet valideleri olan bu mahluklar, yalnız tahkire ve istihzaya müstehak birer hayvan mıdır? Nevzat Beyefendi, benim hissiyatıma mağlup olduğumu ve kadınların hisleri ile hareket ettiğine canlı bir misal teşkil ettiğimi de ilave ediyorlar. Müsaderile bu noktaya da cevap vereyim: Evet Doktor Bey!: Ben insanların hisleriyle, vekarları, haysiyetleri ve izzeti

nefislerle yaşadıklarına kaniim. İnsanlar hakaretten ve ilim kisvesi altına bürünen taarruzlardan memnun değil, müteessir olurlar.” (Anadolu, 20 Mayıs 1930).

Nevzat Eşref Bey’in, Mahzar Osman’ın yanında yer alan ikinci yazısı, Feride Muzaffer’e cevap niteliğindedir; “İğneli fıçıya beni mi yoksa anlayamadıkları yazılarımı mı benzettiklerini benim de eyice anlayamadığım o satırlara sebebi tahrir olan birinci mektubumda hatırlatmak istediğim keyfiyet bir meselei ilmiyeye hezeyan vekailine deli hitap edilmenin doğru olmadığını ve o tarzda hareket edilise hissiyata mağlup olunmuş olacağını tespit etti. O yazının hangi satırları arasından bulup çıkardıklarını bir türlü anlayamadığım (mahluk) kelimesi Feride Hanımefendiyi pek sebepsiz tehyiç etmiş olacak ki, halikine karışmış annem de en azı kendileri gibi şayanı hürmet görmeleri icabeden refikam gibi hemcinslerini kendileri tahkir delaletine düşüyorlar...Fakat mutmeîn olunuz hanımefendi. İlim hiçbir zaman ve hiçbir yerde taarruz ve tahkir vasıtası olmadığı gibi bir mes’elei ilmiye münakaşası da hiçbir zaman hezeyan addedilemez.” (Anadolu, 22 Mayıs 1930).

Feride Muzaffer’in cevabı ile aynı gün Anadolu gazetesi’nin bu polemige ilişkin bir yorumu da yer almıştır; “Allah Allah, ne oluyor bu doktorlarla hanımlara? Birbirleriyle dalaşmağa, birbirlerini ısırmağa, çimdiklemeğe başladılar... Fakat; eğer onlar da ekmeğin kaç kuruşa satıldığını, hayatın ne kadar müşkül olduğunu bilselerdi bittabi: -kadın (Passif) midir, yoksa zaif midir? Gibi bi sut ve bi faide şeylerle uğraşmazlar, bir liranın yüz kuruştan ve bir kuruşun kırk paradan ibaret olduğunu anlamağa gayret ederlerdi..” (Anadolu, 20 Mayıs 1930).

Gazetenin süren polemik konusundaki yorumu, aslında konunun tartışmaya değer olmadığı fikrine dayanıyor, yani üstü kapalı olarak meseleyi ‘uzatan’ kadın yazarları hedef alıyor.

Hasene Nalan da polemige katılır; “Mamafih teslim edilir ki Mahzar Osman Beyefendi, Kadının bütün hedef ve müktesebatını, kendini Erkeğe beyendirmeyi atıflarında ifrat ve arz ettiği gibi bu noktada hakikatten inhiraf ediyorlar. Kendine istediği erkeği arkadaş yapmış, idealini bulmuş hanımların hiçbir mecburiyet olmadan ilimle müteveggil bulunduklarını görüyoruz. Buna ne denir?.. Kadının erkek kadar çalışmamasının sebebine gelince: Kadınlara hücum, serlavhalı yazının sahibi Feride Muzaffer Hanımefendinin yazdıkları gibi; ben bunu, kadının erkek kadar muhteris olmamasına atfetmekten ziyade şeraiti hayatiye ve içtimaiyenin, şimdiye kadar devam eden tekamülün bir netice-i tabiiyesi olarak kabul ediyorum.” (Anadolu, 21 Mayıs 1930).

Mahzar Osman ve Nevzat Eşref Beylerin fikirlerine karşı fikir ileri süren tek erkek, akliye ve asabiye mütehassısı doktor Etem Vessaf olur; “..Çünkü, kadın ve erkek normal vaziyetlere fizyoloji noktai nazarından tetkik edilirse her ikisi de bir cümle-i asabiye-i merkeziye ve muhitiyenin tahtı tesirinde ve bir dimağın hükmündedirler. Sade kadın dimağlarının erkeklere nazaran ikiyüz gram noksan oluşu, kadın kütesinin akıl ve muhakemesinin zaf ve noksanlığına delalet edemez. Kadın hislerine tabi ise muhakkaktır ki erkek te aynı suretle ve aynı hislerin esiridir...Atalet içinde uyuyan annelerimiz ve babalarımızın cehaletine mahkum ettikleri bin hurafat ve taassup içinde çok kör bir hayat geçirmeye mecbur olan eski ve köhne Türk kadınlığı devresi artık kapanmıştır. Yeni ve genç Türk

kadınlığı ve kız neslinin bizim eski ve yanlış düşüncelerimizi dimağlarımızdan sileceğine hiç şüphem yoktur.” (Anadolu, 23 Mayıs 1930).

Bu polemige katılan başka bir erkek de Zakkumzade lakaplı yazardır; “Allah Allah! Neler işidiyorum; neler okuyorum. –kadınlar zaıfmiş! – kadınlar hislerine mağlup olurlarmışta erkekler kadar metin değillermiş. Hem bu iddialar şunun bunun fikri değil. Doktorların mütalaası imiş. Halbuki kadın kadar kuvvetli ve erkek kadar zaif mahluk(!) olur mu hiç. Hele kadın güzel olursa ve hele genç olursa. Hele kadın biraz kurnaz biraz kıvrak olursa... Ah bir kadın olsaydım. Genç güzel bir kadın! O zaman görürdü o Nevzat Eşref Bey.. O zaman bizzat Nevzat Eşref Bey kendisini ayaklarımın dibinde sürünürken ne kadar hafif ve hissiyatına ne kadar mağlup olduğunu görür ve anlardı. Fakat ne çare..” (Anadolu, 21 Mayıs 1930).

Görüldüğü gibi Zakkumzade de alaycı bir dil kullanarak Nevzat Eşref ve Mahzar Osman gibi kadınlar aleyhine bir sonuca varır, onun gözünde de kadınlar özne değil nesnedir, sadece cinsiyetleri ile varlık kazanan, kişiliği olmayan, güç sahibi olmak için de nesne pozisyonunu içselleştirmesi gereken varlıklardır. Bu polemikte dikkat çeken bir başka nokta da erkeklerin, yazılarında, kadınların görüşlerini tartışırken, kendilerinin uğraş sahası olarak ve yukarıdan bir bakışla bilimi kadınlara anlatan bir söylem kullanmalarıdır. Bu yukarıdan bakış, kadınların kendileri hakkındaki fikirlerini öznel sayma, kendilerinin kadınlar hakkındaki görüşlerini kadınların dahil olmadığı bir alana, bilime addetme, dolayısıyla objektif sayma olarak gözleniyor.

Anadolu gazetesi'nde nesne pozisyonunda yansıtılan dönemin kadını, aynı zamanda evde oturan, tüketici bir kadındır. Tüketiciliği terk etme, toplum için faydalı işler yapma çağrısı, dönemin kadın algısına hakim bir temadır; "Dünyanın her yerinde kadınlar iş başında. Kolu ile gözü vücudu kafası ile çalışıyor.. Tam bir erkek kudret ve ehliyeti gösteriyor...Bizde cemiyet ve kanunlar, kadınlara aynı hakları vermiştir... Memlekette (Genç, gençlik teşkilatı, spor, içtimai hareket, fikir işleri, topluluk çalışmaları) denince yalnız erkekleri düşünüyoruz. Fakat kadına bu kadar hakları veren cemiyetin kadından beklediği randımanı unutuyoruz." (Orhan Rahmi, Anadolu, 2 Mayıs 1934). Bu çağrı 'erkek gibi' olma çağrısıdır üstelik! Ama bu çağrı yapılırken bir yandan da sürekli toplumdaki temel rolünün ev hanımlığı olduğu, yeni elde ettiği yasal hakların onu 'erkek' yapmadığı, toplumsal cinsiyet rol kalıplarına uymayı ihmal etmemesi gerektiği hatırlatılır; "-Ev hanımlığı dediğiniz haslet büyük bir şey değildir. ayda bir aile bütçesine 50 lira hizmetçi maaşı koydu mu ev hanımlığı olmuştur. Güldüm. Ev hanımlığını para ile ölçen, hizmetçilik telakki eden bu hanıma cevap verdim: -Kadın evvela ev hanımı, sonra ana daha sonra da her ne istiyorsa ve vakti varsa olabilir." (Eczacı Kemal Kamil, Anadolu, 4 Eylül 1933).

Ozellikle annelik, kadınların tavsiye edildiği gibi evden dışarı çıkmaları halinde temel tartışma konusu olmaktadır; "..Bugün kadın bizde yalnız serbest mesleklere değil, sınai ve iktisadi teşebbüslere, ameleliğe de giriyor ve muvaffak oluyor. Kadın artık evinde mahpus değildir...İş kadınlarının evlerinde bıraktığı çocukların bakım mes'elesi matbuatımızı ve halkımızı alakadar etmektedir." (Hikmet Turhan, Anadolu, 31 Mart

1931). Ev işleri ve annelik konusunda bu bakış açısına karşı çıkan kadınlar da olmuştur, ancak bunlardan biraz sıyrılarak ‘dışarı’ya ayrılacak zaman da yine toplum yararına kullanılacaktır; “Ev işlerinin tanzim ve tekamülü, halihazırda bilhassa kadınları meşgul etmesi, bu işlerle bittahsis kadınlar alakadar olduğu değil, fakat kadın hürriyet ve tekamülüne bilhassa ev işlerinin engel gösterildiği içindir.. Halbuki şimdi makine ve elektrik asrı, ev işlerini kolaylaştırdığı gibi, kadının eskiden yaptığı bir çok işleri elinden almıştır O halde kadın da eski yaptığı işleri yapmak için işlerini takip ederek evinden dışarı çıkacaktır... Çünkü meşguliyeti azalmış, muhiti daralmıştır..Ve gene çünkü, o da beşeri cemiyetin bir ferdi olduğu için, mensup olduğu cemiyeti, kollarından istifade ettirmek vazifesile mükelleftir.” (Benal Nevzat, Anadolu, 14 Nisan 1931).

Hatta yeni haklarını taşıyacak olgunlukta olanların azınlıkta olduğu, işte bu vakti çoğalan kadınlardan bu azınlığın dışında kalanlarının ahlakının bozulduğu da iddia edilir; “Fakat maalesef ki bu kuvvetli cereyanlar hayata hazırlanmış münevver kitle üzerinde çok tabii bir tesir yaptığı halde dimağını ancak iptidai bir tahsille işletebilmiş bir kısım kadınlar üzerinde normal bir tesir yaparak aksül’ – amel tevlit etmiştir. Mesela ciddiyet ve doğruluğun, metanet ve faziletin ve nihayet dürüstü ahlakın yokluğu, bütün insani fazailin günden güne azalması gibi şayanı teessüf hadiseler zuhura gelmiştir. Maalesef iptidai bir tahsille yontulmuş ve tabiatile kendini müdafaa edemiyen ve her zaman kendi kendine bir kuvvet verip böbürlenen birçok Hanımlar tanırım ki ciddi ve mütekamil ruh ne demektir, mefkure kadını nedir, bilmek kudret ve iktidarında değildirler ve bilirim fehvasındadırlar...maalesef ki çok adi bir ruh pek

basit ve iptidai düşünceli bu kabil cehalet kurbanı kadınlarımız dansı, pokeri bir meziyet, yalnız başına sefahat alemlerinde dolaşmağı bir fazilet zannedecek derecede zavallıdırlar.” (Irfan Orhan, Anadolu, 25 Mart 1931).

Kadınlar arasında da bu tüketici kadın imajını yansıtan yazılar yazanlar vardır; “Gazetelerde çıkan sözde kadın köşeleri, sözde kadına ait yazılar, Türk kadınının bugünkü telakkilerine, görüşlerine, sezişlerine asla uygun değildir. Dün kadın deyince akla yalnız (Sevmek) gelirdi. Kadınlığa ait bugünkü yazılarda da bu (Sevmek) ve bu (Sevilmek) ten başka birşey yok. Yalnız aşk ve yalnız visal.. Ben bunların aksini iddia edecek kadar dar görüşlü değilim. Fakat düşünmek lazımdırki, kadın yalnız erkeği sevmez. Onun erkek kadar ve belki ondan daha fazla sevdiği birçok şeyler vardır. Bunların başında moda gelir... Moda değil sanki sari bir hastalık.. Biranda bütün memleketi kaplıyor. Bu (Kotonjorjet) nereden gelmiş, nerede yapılmış?... Hanımların bugün için en çok düşündükleri şeyin ne olduğu artık anlaşılmıştır sanırım.” (Şekure Sacit, Anadolu, 26 Haziran 1934).

Ust sınıftan eğitilmiş kadınları, tüketici oldukları için eleştiren bu söylem, alt sınıftan, geçimini sağlamak için çalışan kadınları zorluk çeken, mecbur oldukları için çalışan ve bu sebeple merhamet duyulması gereken kadınlar olarak gören bir biçim alıyor; “Dünün evlerde oturan kadını ile bugünün fabrikalarda iş gören, dairelerde çalışan kadınları arasında (karakter) hayatı anlayış noktasından da fark vardır. Sabahdan akşama kadar zehir yutarak ciğerleri harabolan işçi kadınları bir alay halinde depolardan çıktığını seyrederken insan bu kadınlara karşı merhametle karışık bir takdir hissi duyuyor...İşçi kadınlar sizin saçınızın her telinde kuvvetini ıztıraptan alan bir kör düğüm var. Bu düğüm ergeç çözülecektir.”

(Güzide Hikmet, Anadolu, 1 Mayıs 1930). İşçi kadınların çalışması ‘fedakarlık’ olarak nitelenir; “Bilhassa işçi kadınlar, alın terleriyle hayatlarını kazanmak için çalışanlar buhranın, hayat tarzlarının değişmesi karşısında çok acınacak bir vaziyet karşısında bulunuyorlar. Çocuklarını yetiştirmek için açlığa katlanarak çalışan fedakar kadınlarımıza yalnız hürmet ve merhamet değil, maddeten yardım da lazımdır. Bizim en kuvvetli istinatgahlarımızdan birisi de bu faziletli valideler, namuslu hemşirelerdir.” (Hikmet Turhan, Anadolu, 24 Mart 1931).

Köylü kadın ise, modernleşmenin dışında kalmış, neredeyse yok sayılan kadındır, bu dönemde köylü kadın modernleşme içinde sadece örtünme meselesi ile ilişkili olarak anılan bir görünümdür; “..geçenlerde Bergama belediye meclisi, şehirde kıvrak, peçe ve peştimalın kaldırılmasına karar vermişti. Bu karar yılbaşından itibaren tatbik mevkiine geçecektir. Ancak Türk kadınına milli ve yeni kıyafetile gezerken üzüp incitecek ve bu kararı tatbikiye lakayt kalacak olanlara karşı icap eden ceza için belediyenin kaza mes’esi ortaya çıkmıştı...Neticede bu kararın tatbiki için belediyenin kafi derecede kaza hakkı olduğu neticesine varılmıştır.” (Anadolu, 6 Kanunuevvel 1934). “1 Hazirandan itibaren Bayındır’da çarşaf, peçe ve peştamal kalkıyor... şar kurultayının 1 haziran 935 tarihinden itibaren çarşaf, peçe ve peştemalların kaldırılması hakkındaki kararı üzerine C.H.P. kaza idare heyeti tarafından münevver kadınlarımızdan bir yardım komitesi teşkil edilmiş, komiteyi teşkil eden bayanlar toplanıp bir müsamere hasılatile yoksul kadınlara mantoluk kumaş ve gerekleri almıya ve kadınlarımızdan biçki ve dikiş bilenlerin bu mantoları dikmesine karar verilmiş ve hemen işe başlamışlardır.” (Anadolu, 30 Mayıs 1935).

3. SEÇME VE SEÇİLME HAKKI TARTIŞMASI

Anadolu gazetesi 5 Mayıs 1930'da başladığı bir yazı dizisiyle, 'İzmir'in münevver ve yüksek hanımlarına' Türk kadınlarının siyasi, toplumsal, bilimsel alanlardaki ilerleme istekleri ve amaçları hakkında düşüncelerini yayınlamaya başlamıştır. Bu yazı dizisi 30 Nisan 1930'da kadınlara bir defaya mahsus olarak belediye seçimlerinde oy hakkı tanınmasından hemen sonra yayınlanması ve bizzat kadınların fikirlerini yansıtmaları nedeniyle İzmir'de kadınların siyasi hak mücadelesine nasıl yaklaştıkları konusunda bir fikir oluşturabilir. Yazı dizisinin ilk yazısı, Kız lisesi Türkçe muallimi Kevser Fırat'a aittir. Kevser Fırat yazısına, kendisine sorulan sorunun asıl anlamı üzerine düşüncelerini aktararak başlar; "Türk kadınlarının siyasi haklar almasından, hakkı intihaba malik olmasından sonra ne gibi faydalar ve neticeler hasıl olacağı; meb'us, meclisi umumi, belediye azası olacak kadınların isteyecekleri şeyler ve müdafaa edecekleri maksatların ne olabileceği hakkında salahiyyetle mütalaa yürütmek ancak siyasi ve içtimai mes'elelerin uzun zaman tetkikinden sonra mümkün olabilir. Benim bu hususta ortaya koyacağım fikirler nihayet kendi düşünebildiklerimdir. Kadının siyasi hayata girmek istemesi, garip ve yanlış bir telakkiye maruz kalmış gibi görünüyor. Kadınlara intihab hakkının verilmesinde ne gibi bir fayda ve netice hasıl olacağını düşünmek bile fikrimce onları küçük düşürür. Çünkü bu, zarar ihtimallerinin de zihinlerde birer endişe bulutu gibi dolaştığını gösteriyor...Biz, kadınlar nihayet pek tabii olan bir hakkımıza bugün Cümhuriyet hükümeti sayesinde kavuşacağız; bunu böyle uzunboylu münakaşaya değer bir

mes'ele şekline koyan erkekler olsa gerek!.." (Anadolu, 5 Mayıs 1930). Ardından bu değişikliğin toplumsal hayatta aslında pek bir şey değiştirmeyeceğini belirtiyor; "Kadınların çalışma sahalarını genişletmesi tekrar edeyim ki, onları vazifelerinden ayırmaz!. Meb'uslar arasında üç beş, meclisi umumilerimizde, belediyelerimizde bir iki kadın bulunmakla heyeti içtimaiyenin muvazenesi bozulmaz zannındayım."(Anadolu, 5 Mayıs 1930). Görüldüğü gibi Kevser Fırat, siyasi hakların kadınların doğal bir hakkı olduğunu belirtiyor, diğer yandan da bu hakkın kazanılmasının ciddiye alınacak yaygınlıkta bir değişim yaratmayacağını ifade ediyor. Kevser Fırat'ın öngörüsünün bu kadar isabetli olması gerçekten ilginçtir.

İkinci yazıda, Benal Nevzat, daha farklı bir bakış açısıyla siyasi hakların kazanılmasının kadınlar için neredeyse vazgeçilmez bir gereklilik olduğu vurgular; "Bugün, bütün medeni memleketlerin kadınlık aleminde siyasiyat lehinde büyük bir hareket, bir cereyan görülüyor. Milletın lazımı gayri müfareki oldukları için, bütün kadınlar, ister istemez, bu cereyana girecektir.. Çünkü hayatta herhangi işe teşebbüs eden kadın, mutlaka her adımda, resmi, gayri resmi, bir çok engellere, kanuni mevaniya tesadüf eder ki, bunların ilgası siyasiyata merbuttur. Hayatta tam bir acze mahkum olarak yaşamak istemeyen kadın, siyasiyatla meşgul olmağa mecburdur." (Anadolu, 6 Mayıs 1930). Siyasetle uğraşmanın kadınları erkekleştirmeyeceğini belirtir ve hatta daha ahlaklı kılacağını ileri sürer; "Vatanın menafiile meşgul olan kadın, eğlence yerlerinde parasını ve sıhhatini israf edenden daha az kadın mıdır?... Çaylara, balolara gitmek için avuç dolusu para sarfeden, sabahlara kadar dans eden, kumar oynayan, spor yapan, tiyatro sahnelerinde görünen cambazlık yapan, konser veren,

alışveriş eden kadın kadınlıktan çıkmıyor da yalnız vatanın iyiliğiyle meşgul olan kadın mı kadınlıktan çıkıyor?!... Kadına hak vermek, kadını esaretten kurtarıp hayatını kazandırmaktır. Hayatını kazandırmak ahlaksızlığın elini, kolunu bağlamaktır.” (Anadolu, 6 Mayıs 1930). Benal Nevzat, kadınların siyasete ilgisizliğini de eğitimsizliğe bağlar, Avrupalı kadınlara tavsiyelerde bulunur; “Kadınlar, şimdiye kadar aldıkları noksan tahsil yüzünden, ev meşguliyetlerinin dar çerçevesinden dışarı çıkamamış, ekseriyeti yüksek fikir sahibi olamamışlardır. Hatta, içlerinde politikadan anlamadıklarını makamı iftiharda söyleyecek kadar saf olanları da vardır!.

Vatani meselele meşgul olmak suretile, kendi cinslerinin mevkiini, kadınlar kendileri yükseltmeye çalışmalıdır. Hatta biraz ifrata giderek diyeceğim ki, bahtiyar Türk kadınlığı gibi haklarını onlara istemeden veren yüksek düşünceli bir halaskara malik olamayan, ihtiyar Avrupa kadınlığı, isteklerinin kabul edilmesi için, kuvvetli cemiyetler teşkil etmeli, çünkü, hali hazırdaki medeni Avrupa: kuvvetsiz olana hak vermez..” (Anadolu, 6 Mayıs 1930).

Yazı dizisinin üçüncü yazısında Cevriye İsmail, Medeni Kanun’u daha önemli bir kazanım olarak görür, bu kanunun getirdiği kazanımları siyasi haklardan daha önemli bulur; “Mübeccel hükümetimizin kanunu medeni kabul ettiği 1926 senesi Türk kadınlık tarihinin dönüm noktasıdır. İşte o gün bizim insanlık hakkımız verilmiştir., Bugün değil...” (Anadolu, 8 Mayıs 1930). Cevriye İsmail, siyasi alanda kazanılan hakların da bunun için bir çaba sarf etmeden edinildiğini düşünür; “1930 senesi de mücadelesiz, yorulmadan bize siyasi hakkımızı verdi. Bu verilen hakta bir fevkaladelik yoktur. Kadın Avukat, Doktor, Hakim, her dairede Memur,

Muallim, Müdür, Sen'atkar oluyor ve olabiliyor da... Belediye Azası, Meb'us olamaz mı?... Bu çok tabii bir haktır." Ayrıca meb'us seçilme yetkinliğinde olan kadınların sayıca çok az olduğunu belirtir, bu yetkinliği de erkeklerle ölçer; "Pek az olduğunu itiraf etmek cür'etinde bulunmakla beraber, iş başında bir çok erkekleri yaya bırakacak derecede zeki, fatin, doğru, faal olacaklarını ve olduklarını kemali iftiharla söyleyebilirim." (Anadolu, 8 Mayıs 1930).

Zehra Kemal yazısında erkeklere seslenir, siyasi hakların kazanılmasının onlara bir zarar vermeyeceğini ileri sürer"Yoksa asırlardan beri sürdüğümüz erkek saltanatını bir gün gelip yıkılıvereceğinden mi korkuyorsunuz?. Yahut onlara asırlardan beri hediye ettiğiniz esaret zincirinin bir gün gelip kendi koynunuza geçivereceğinden mi ürküyorsunuz. Belki de çocuk bakmak, bulaşık yıkamak, ortalık süpürmekten ürperiyorsunuz. Müsterih olunuz! Sizler ve bizler aynı neslin, aynı terbiyeyi almış evlatlarıyız. Siyasi haklarımıza sahip olmak isterken, vazifemiz gene bizlere aittir. Mazi ise; dedelerimize racidir. Onu biz çoktan affettik; elverir ki; bizler siyasi hakkımıza sahip olalım." (Anadolu, 9 Mayıs 1930).

Zehra Kemal, kadınların diğer ülkelerde siyasi haklar için verdikleri mücadeleyi onaylamadığını söylerken, Türk kadınlarının bunun için çaba sarf etmeden aldığını düşündüğü hakların iktidar tarafından verilmesinde, karşılıklı bir borç-alacak ilişkisinin varlığını anıttırır. Adeta Türk kadınlarının bazı kazanımları elde etmek için diğer ülkelerdeki kadınlar gibi uygunsuz davranışlar göstermesine gerek olmaması ile övünür; "Kadınların meb'us olması meselesine gelince; Bu mes'ele Türk kadınının

değil, bütün dünya kadınlığının mes'alesidir. İngilterede ve Fransada sofrajetler az mı patırdılar yaptılar. Az çamlar mı indirdiler... Ben bu tabii olmıyan nümayışlerin aleyhindeyim. Esasen cümhuriyetimizin kudretli kanunu bize bir çok hakkımızı iade etmiştir. Yalnız iddia edeceğim bir nokta varsa o da erkeklerimizin haiz olduğu kanuni haklara bizler de sahip olalım.” (Anadolu, 9 Mayıs 1930).

Hasene Nalan da Zehra Kemal gibi kazanımların bahşedilmiş olduğu fikrindedir; “Hakikatine göre zamanımızın şahsiyet galibesi olan Gazi, Gaziden doğan Cümhuriyet, bize de her hakkı kendiliğinden vermiştir.” (13 Mayıs 1930). Hasene Nalan, makalesinde kadın sorununun kökeni ile ilgili de fikir yürütür; “Safahatı içtimaiyeyi tetkik edince görürüz ki: (patriyarka – ebeviyet) denilen safhai içtimaiyenin yani; erkeğin heyeti içtimaiyede tahakküm ve tegallüp ettiği devrin tezahüratından olan kadını kapamak, (harem) meselesi, düne kadar bize hakimdi. Vakıa tarih, bize bir de (Patriyarka ilahiyat), yani kadın hukukunun çok defa erkeklerle musavi olduğu, mesela; ana intikamının baba intikamı ile bir alınması, bütün mesaili iktisadiyede kadının reyî sorulması, merasimi diniyede kadınların riyaset etmesi, mirasının ana cihetinden olan akrabalara intikali gibi bir safhada yaşatmıştır. Fakat menfi bir istihaleyi müteakip (Patriyarka) ya geçilen devir, pek uzun sürmüş, yakın bir mazinin bütün haklarımızı çiğneyen şeraiti hayatiyesi, en medeni milletlerde hala cari olan bazı derecatı ile bizde de az çok netayici tabiyesi olmuştur.” (Anadolu, 13 Mayıs 1930).

Hasene Nalan henüz 20 yıl önce hemcinslerinin kadın hakları için gösterdiği çabayı küçültür, o dönemin bu konudaki fikir tartışmalarını, kısa

zamanda kadınların yaşamlarında oluşan değişiklikleri görmezden gelir; “Vakıa Avrupalılarda olduğu gibi bizde de zaman zaman kadın hareketleri görülmüşse de eski hükümet kanunlarının bu hareketi tasvip ve iltizam etmemesi şeraiti hayatîyemizin tevlit ettiği birçok manialar; münferit ve hususi cepheleri akim bırakmış, kadınlık inkişaftan terakkiden vetabiatile içtimai siyasi haklardan da mahrum kalmıştı. Bugünkü tekamülü görmek ve göstermek için bugünkü kanun ve bugünü yaratan şahsiyeti galibe lazımdı!..Şimdi onu bulduk, beklediğimiz inkılabı mahzar olduk. Hatta birçok medeni devletlerin; mevki nisvan hakkında terakki tohumlarının ilk ekildiği toprak olan Fransa’nın bile henüz kadınlarına veremedikleri selahiyeti, cümhuriyetimizin son kanunu bize bahşetti.” (Anadolu, 13 Mayıs 1930).

Yazı dizisi dahilide yayınlanan makalelerden birini yazan A. Hikmet Hanım, kadınların siyasal haklara sahip olmasını, erkeklerin sahip olması kadar doğal görür; “Soruyorsunuz; Türk kadınlarının siyasi haklar almasından hakkı intihaba sahip olmasından sonra ne gibi faideler ve neticeler hasıl olacaktır?. Türk erkeğinin siyasi haklar almasından hakkı intihaba malik olmasından ne gibi faideler ve neticeler hasıl olmuştur?. Bu suale vereceğiniz cevap aynı zamanda bana sorduğunuz sorunun cevabı olacaktır...Kadın ve erkekten evvel beşer vardır. Beşer önündeki hadisatı kendine müfit kılmak için uğraşır. Tabiatın, bu uğraşmaları yalnız bir cinsten gelecektir diye bir kanunu yoktur.” (Anadolu, 14 Mayıs 1930).

A. Hikmet, makalesinde kadınların bu faaliyeti gösterecek güce sahip olmadığı fikrine de cevap verir, toplumsal cinsiyet rol kalıplarına dikkat çeker; “Bu ana kadar kadın erkeğin çizdiği program dahilinde kabiliyeti

nispetinde inkişaf etmiştir. Erkeğin çizdiği program dahilinde diyorum. Zira hangi kadının hemcinslerinin mukadderatına bir şey ilave etmesine yahut çizilen mukadderattan bir harf ray etmesine müsaade edilmiştir. Sonra mes'eleyi mebde'den alalım. En yüksek ailelerden en dun seviyeli ailelere kadar erkek ve kız çocuklarının büyüülüş farklarına bakalım. Kız çocuğu atlayıp sıçramaz, oraya buraya gitmez, annesinin eteğinden ayrılmaz, evinde oturur, dikiş dikmesini öğrenir, yahut annesile beraber hanım hanım –daha çocukluğunu neşesine doymadan hanım olması matluptur- gezer. Belki bu satırları okuyanlar hiç olmazsa yirmi sene evvelki bir hayatı tersim ettiğimi bana ihtar etmek isteyecektir. O halde müsaade ediniz şunu söyleyeyim: Bu tersim ettiğim resme en yabancı bir terbiyeyi, bir kız çocuğuna verilen terbiyeyi tetkik ediniz yirmi santim derinliğe nüfuz etmeden bu eski terbiye gözlerimin önünde sırtacaktır. O terbiye ki aile reisinin tensibile, senelerden kalma itiyadın kuvvetile verilir. Itiraf etmeliyiz ki itiyatlar fiile müncer olmak için mantığı da muhakemeyi de devirirler, bilhassa henüz süs olmaktan daha derine gidemeyenlerini daha şimdi, bugün erkek izciler peki fakat kız izcilerin manasını anlamam diyen mürebbiler, münevverler vardır. Izcilik nedir? Eğer benim telakki ettiğim gibi gençliği, sıhhate, zindeliğe, ahlaka, San'ata götüren vasıtalarından biri ise niçin her iki cins de bundan istifade etmesin? Bu dünya kuruluından beri verilen ve elan verilmekte olan farklı terbiye ne demektir? Bu hepimizin bildiği gibi erkek çocuğunun tabiat, muhit ve muhitindekilerle daha evel tanınması tanışması binaenaleyh düşüncesine daha çok şeyler ilave olunması demektir... Hangi maarif lideri erkek çocuklarına tahsilin lüzumunu gösterdiği zaman kızlar için de aynı şeyi göstermiştir ve tahsilin

kademelerini iki cins için de aynı zamanda açmıştır. Binaenaleyh kifayet kelimesi üzerinde tebessüm eden bir erkek arkadaşına bir kadın ‘programı siz çizdiniz, çizdiğiniz hudut dahilinde bu noktaya eriştik, meydana bir eser varsa sizindir’ dese haksız mıdır.” (Anadolu, 14 Mayıs 1930).

A. Hikmet, erkeklerden çok sonra siyasetle uğraşmaya başlayan kadınların başlangıçta başarılı olamayacağını, bunun doğal olduğunu alaycı bir dille belirtir; “Şunu da ilave edeyim ki kadın siyasi hakkını elde ettikten sonra siyasi ufukta parıltı görmek isteyenler, bir harika görmek isteyenlerdir. Erkeğin yeryüzünü şerefliendirdiği günden beri uğraştığı ve şimdi kadına lütfen temasına müsaade ettiği mesail üzerinde arada bu kadar mesai farkı gözetilerek kadının bilhassa ilk zamanları muvaffak olmaması psikolojinin ve mantığın, muhakemenin basit prensiplerine nazaran tabii muvaffak olması fevkaladelik telakki olunur.” (Anadolu, 14 Mayıs 1930).

26 Ekim 1933’te Köy Kanununda yapılan değişiklikle kadınlara köylerde muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmesinden sonra, seçme seçilme hakkı tartışması yerini bir süre için bu konuda haberlere bırakır; “Seferihisar Doğanbey nahiyesinde Algoma köyünde yapılan muhtar intihabatında ihtiyar heyeti azalıklarına Emine ve Fatma Hanımlar isminde iki kadın seçilmiştir. Kadınlara intihap hakkı veren inkılabımız esnasında muhtar kadın seçilmişti, ilk olarak ihtiyar heyetine iki kadın aza alan yer de Doğanbey nahiyesidir. İhtiyar heyetinin kadın azalarına vazifelerinde muvaffakiyetler dileriz.” (Anadolu, 7 Şubat 1934). Bu haberlerde vurgu yapılan noktalar, kadınlara bu hakkın Cumhuriyet tarafından bahşedildiği ve seçilen kadınların ‘erkekler kadar’ bu işi yapmaya muktedir kadınlar olduklarıdır. Ummü Hanım’ın Odemiş’in

Bağlıhemir köyü muhtarlığına seçildiği haberi verilirken, kendisinin ‘bir erkek kadar kuvvetli, düşünceli ve görüşlü’ olduğu özellikle vurgulanmaktadır (Bkz. Anadolu, 8 Haziran 1934). İlk kadın muhtar Gül Hanım, Anadolu gazetesi’ne gönderdiği mektupta, köylü kadınların en önce ve acil olarak, ‘hiçbir sebep aramadan’ giyiminin medenileştirmesi konusunu işliyor; “Türklüğü hiçbir millet tarihinde bulunmıyan bir ilerlemeyle çok kısa bir zaman içinde inkişaf edip mucizeler yaratan ve Türk’ün ezeli ve edebi bir yol göstericisi olan Gazi Mustafa Kemal’in biz kadınlara bahsettiği hürriyetledir ki, şu mektubumu yazabilmek cür’etini kendimde buldum ve ortaya bir noktainazar attım. Türk artık medeni milletler arasına girmiştir ve eski Türk medeniyeti nasıl cihan tarihinde kıymettar sahifeler işgal etmiş ise yeni Türk medeniyeti de yakın bir atide her millet tarihinde daha yüksek mevkiler alacaktır. Yalnız Türk köylü kadınlığı aleminde kat’iye durmadan ve hiçbir sebep aramadan yapılması lazımgelen mühim bir iş vardır. Bu da köy kadınının geyim işidir... Madem ki medeniyiz ve medeni bir millet olduğumuzu cihan tasdik etmiştir. Köylü kadınlarını da uzun masraflardan kurtarmak ve medeni kisveye büründürmek zamanı gelmiş ve geçmiştir de.. Bendeniz Türkiye’nin ilk kadın muhtarı sıfatile şu noktainazarımı açıkça arz ediyor ve bu işi Aydın Umumi meclisi heyeti muhteremesinden beklemeyi bir hak biliyorum. Ef. Çine Karpuzlu Nahiyesi Demirci Köyü Muhtarı Gül.” (Anadolu, 31 Kanunusani 1934). Gül Hanım’ın bu mektupla, köylü kadınların Anadolu gazetesi’nde yer alışlarının tek biçimi olan, örtünme meselesi dahilinde bir duruş sergilemesi, dönemin köylü kadınının

modernleşmeye dahil olma tavrını anlamlandırmak için bir veri olarak düşünülebilir.

Muhtar seçilen, ihtiyar heyetine seçilen kadınlarla ilgili haberlerin yoğunlaştığı sırada Kadınlar Birliği ile ilgili bir haber de dikkat çekicidir; “Kadınlar Birliği toplanıyor. Erkekler kadınların hayata atılmasından aç kaldıklarını şikayet ettiler. Yakında Yıldız sarayında toplanacak beynelmilel kadınlar birliği kongresinde sulh lehinde de tezahürat yapılacaktır. Bazı erkekler kadınlar birliğine müracaat ederek kadınların hayata atılmas ile kendilerinin aç kaldıklarından şikayet etmişlerdir.

Kadınlar birliği, bu şikayete verdikleri cevapta: - Biz rakip değiliz. Yardım için çalışıyoruz. Demişlerdir.” (Anadolu, 25 Haziran 1934). Aynı dönemde yayınlanan Eczacı Kemal Kamil’in Kadınlar Birliği başlıklı yazısı oldukça ilginçtir; “Şimdi kadınların birlik yapmaktaki maksatları ne acaba? Diye düşündüm, aklıma birşey geldi. Erkeklerle naz! Bari mutedilce yapsalar.. Malumya fazla naz aşık usandırır, derler...” (Anadolu, 15 Haziran 1934).

26 Ekim 1933’te Köy Kanunu’nda yapılan değişiklikle kadınlara köylerde muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı verilmesinden sonra kadınların mebus olup olamayacakları üzerine yazılar tekrar görülmeye başlar, bu olasılık ile ilgili ilk haber 3 Nisan 1934 ‘te çıkar; “Kadınlar da mebus seçilecek mi? Gelecek intihab devresinde kadınlardan da meb’us intihabı muhtemeldir.” (Anadolu, 3 Nisan 1934). Bu konuda yazılmış mizahi bir yazı, konunun toplumda nasıl algılandığı konusunda bir fikir verebilir; “Meğer kadınlar arasında meb’us olmak isteyenler de ne kadar çokmuş... Dün birkaç arkadaş bir yerde otururken, gene bu iş konuşuluyordu. Aramızda birkaç hanım da vardı. Bunlardan biri

dedi ki: -Şakacı Bey gazetecidir, o bilir. Ondan soralım: Hanımlar meb'us olacaklar mı? Ne cevap vereceğimi bilemedim. Olmıyacak desem bir türlü. Olacak, desem iki türlü.. Ben iki cami arasında kalmış beynamaz gibi, ne diyeceğimi düşünürken erkeklerden biri atıldı: -Ben söyliyeyim, dedi, hanımlar meb'us olamazlar. Bu kabadayının, böyle kestirimkes söz söyleyişi beni o kadar sevindirdi ki keyfimden kalkıp ağzından öpecektim. Derken efendim, öteki hanımlar bu tok sözlü erkeğe ters ters bakarak sordular: -Kadınların meb'us olamayacağını nereden bildiniz Beyefendi? Bu kara haberci beyefendi hiç istifini bozmıyarak söze başladı: - Kaç yaşındasınız Hanımefendi? -Yirmibeş.. - Siz Hanımefendi? - Yirmi iki!.. - Siz Hanımefendi? - Yirmi bir.. - Kadınlardan meb'us olamayacağını siz de anladınız artık değil mi efendim Meb'us olabilmek için evvela otuz yaşını bitirmek lazım.. Bu sözler üzerine, oturduğumuz odaya derin bir sessizlik çökerken, ben de sıvışmanın yolunu arıyordum.” (Şakacı, Anadolu, 27 Teşrinisani 1934).

Görüldüğü gibi, kadınların siyasal hakları kazanması üzerine Anadolu gazetesi'nde izlenen tartışmanın temel ekseni, erkek yazarlar ve kadın yazarların büyük bir kısmı tarafından kadınların bu hakları edinmeye ve kullanmaya hazır olup olmadıkları konusunda şüphelerin ifade edilmesi ve bu hakkın verilmesinin topluma faydası olup olmayacağı üzerinedir. Bu genel görünümü, Kemalist modernleşme sürecinde kadınların batılılık tercihinin aracı olarak kamusal alana dahil olmasının yolunu açmak olarak anlamlandırılabilir. yasal reformlar ve aynı döneme denk düşen yeni bir toplumun ve kültürün inşasında anne ve ev kadını olarak kadınlara yüklenen işlev arasındaki çelişkiye bağlamak mümkündür.

4. SEÇME VE SEÇİLME HAKKININ VERİLİŞİ

“Malatya milletvekili Ismet İnönü ve 191 arkadaşının önerisi üzerine alınan karara göre, “I. Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 10. Maddesi aşağıdaki şekilde tadil edilmiştir:

“22 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.”

2. Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun 11. Maddesi aşağıdaki şekilde tadil edilmiştir.

“30 yaşını bitiren kadın, erkek ve her Türk mebus seçilebilir.” (Yaraman, 2001: 158). Bu değişiklikten sonra Anadolu gazetesi, bölgede gerçekleşen kutlamalar üzerine yoğunlaşan bir tablo çizer;

“Kadınlar sevinç içinde.. Dün İzmir kadınları namına Maide Kazım Dirik, Sabire Yunus, Benal Nevzat, Sabiha, Dr. Sada imzalarile büyük Atatürk’e bir telyazısı çekilmesi kararlaştırılmıştır: İzmir kadınlarından Atatürk’e.. Büyük Kurultayın Türk kadınlığı için verdiği son kesimden duyduğumuz sevinci büyük Atatürk’e ulaştırır ve ordularla bağıtır yetiştiren Türk analarının coşkun kıvanç ve bağlılıklarını sunarız. Maide Kazım, Kent kurumu üyesinden Sabire Yunus, Kız muallim mektebi müdürü Sabiha, C.H.F. vilayet kurulu üyelerinden Benal Nevzat, Kent kurumu üyesinden Dr. Sada.” (Anadolu, 7 Kanunuevvel 1934). Adı geçen Maide Kazım Dirik, dönemin İzmir Valisi General Kazım Dirik’in eşidir. Bu telgrafın çekildiği gün yapılan kutlamalar, Anadolu gazetesi’ne şu şekilde yansımıştır; “Türk Kadının Şenliği. İzmir kadınları Cuma günü Cümhuriyet Meydanında tezahürat yaptılar, Atatürk’ün heykeline çelenk koydular. İzmir kadınları dün de ulusevinde toplandılar ve yarın da

toplanacaklar. Cuma günü de bütün İzmir hanımları ulusevinde toplanarak konferanslar vereceklerdir. İzmir kadınlarının Cuma günü yaptıkları tezahürat ile dün Halkevinde yaptıkları toplantı, Türk kadınının medeni haklarına sahip olmakla elverişli olduğunu çok açık olarak isbat etmiştir. Kadınlarımız dünkü toplantıda, kendi işlerini gene kendileri idare etmişler ve daha ilk adımda büyük bir muvaffakiyet göstermişlerdir. Dönenme (İnkılap) yürüyor. Türk kadını, Türk erkeği ile omuz omuza yurt işlerinde vazife alacaktır. Erkek-kadın ayrılığı artık kalmamıştır. Türk kadını, saylav seçme ve seçilme hakkını almağa hak kazanmıştır. Dün Halkevinde yapılan toplantıda kadınlarımızın gösterdiği olgunluk, bu hakkı almağa hak kazandıklarını göstermiştir.” (Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934). Anadolu gazetesi’nde, bu hakkın kazanılmasından önceki dönemde kadınların siyasal hakları kullanma olgunluğunda olup olmadığı tartışılıyorken, söz konusu değişikliğin yasalaşmasından hemen sonra bu olgunluğun var olduğu açıkça ifade ediliyor. İktidarın uygun bulduğu bir yenilik, Anadolu gazetesi’nin tavrını hemen değiştirmesine neden oluyor. İzmir çevresinde de kadınlar bu yeni hakkı kutlamak için benzer faaliyetlerde bulunur, Manisalı kadınlar da Atatürk’e telgraf çeker; “Manisa kadınları da Büyük Atatürk’e, Büyük Ulus Kurultayı Başkanlığına, Başbakanlığa ve CHF genel yazganlığına aşağıdaki telyazılarını çekmişlerdir: Cumhurbaşkanı Büyük Atatürk’e: Büyük varlığının Türk kadınına verdiği haklarla bu kez de saylav seçme seçilme üleşmesinden ötürü yüreğimiz orunç içinde. Halkevi çatısı altında toplanan binlerce Manisa kadınları kulduk borçlarını ödemek için en çin sevgilerini gönderiyor ve çok yaşamayı dileyor Büyük Atatürk.” (Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934). Urlalı kadınlar ise İzmir’e gelip

kutlama gösterisi yaparlar; “Urlalı kadınlar kurçak dibinde şenlik yaptılar.. Urla’nın münevver kadınları Cuma günü İzmir’e gelerek Türk kadınlarına saylav seçmek ve seçilmek hakkı verilmesinden doğan temiz ve özlü duygularını göstermişlerdir. Fırkaya olan şükranlarını sunmak için Urla’lı kadınlarımız, otobüsle gelmiş ve evvela, Cumhuriyet Halk fırkası merkezine gitmişlerdir.burada kendilerini C.H.F. vilayet idare heyeti azasından Bayan Benal Nevzat karşılamıştır. Misafirlerle Fırka salonunda Türk kadınının sosyal ve siyasal hakları üzerinde bir müddet konuşmalar yapılmış ve Urla’lı kadınlar, buna müteakip Cumhuriyet meydanına giderek Atatürk’ün Kurçağı dibinde şenlik yapmışlar, kurçağa büyük bir çelenk koymuşlardır.” (Anadolu, 23 Kanunuevvel 1934). Bu telgraflar, kadınların iktidar ile aralarında nasıl bir borçluluk ilişkisi algıladıklarını yansıtmaktadır.

Bu dönemde, Anadolu gazetesi, bu değişikliği yorumlayan yazılar da yayınlamıştır; Falih Rıfkı Atay, yazısında kadınların bu denli hızlı bir değişimi öncelikle Atatürk’e borçlu olduklarını belirtir. “On yıldır, sıra ile bütün işlerimize katılan genç kadınlarımız, kendilerinin de bu öz mayadan yuğrulma olduklarını gösterdiler. Biz bugünkü sonucu elde etmek için daha çok bekleyeceğimizi sanıyorduk. Bin yıllık uyuşukluğun birkaç yılda geçeceğine pek te kanımız yoktu. Kurtuluş hızı, başka ölçüye benzemez: Türk kadınının tezgah başından laboratuvara kadar, kolay, çetin, kaba, ince bütün işleri nasıl çabuk başardığını görüyoruz. O, bugünkü yerini önce Atatürk’e, sonra kendine borçludur.” (Anadolu, 7 Kanunuevvel 1934). Bu hızlı değişimin milli kültür ile bağlantısını kurar; “ Türk kadını pek yakında, en büyük amaçlarından birine daha kavuşuyor: Onbir yılda

karabez içinden Kurultay kapısına kadar, o her türlü ulus işlerinde ayrı ayrı, olgunluğu denenmiş olarak geldi. Türk türesi kadınla erkeği birbirinden ayırt etmez. İslamlığa kadar Türk kadını erkekle kafa kafaya düşünür; yan yana işler; omuz omuza dövüşür. Eli kılıca başı tuğa alışıktır. Türk türesinde kadın ne süs ne de yüküdür. Uğursuz sofuluğun soyumuza ettiği bin kötülükten biri de kadını erkekten ayırıp Türk sayısını yarıya indirmek olmuştur. Biz kadınla erkek arasında yeniden denklik kurmaya çalışıyoruz; eski yasamızın özel buyruğunu yerine getirmeye çalışıyoruz...” (Anadolu, 7 Kanunuevvel 1934). Falih Rıfkı Atay’ın bu yazısı, yeni bir kültür, ulusal kültür yaratma sürecinin başlangıç dönemlerinin aşıldığı, Türk Tarih Cemiyeti çatısı altında başlayan Türk Tarih Tezi çalışmalarının belirgin ürünler ortaya koyduğu bir dönemde, kadınların bu milli kültür içine nasıl yerleştirildikleri ve onlara simgesel anlamda nasıl bir işlev yüklendiğini yansıtıyor. Birkaç gün sonra yayınlanan Benal Nevzat’a ait bir yazı da aynı temayı işler; “...Şimdi de Türk kadınına siyasal denliğini verdi. Ona bütün yurd işlerinin, Ulus Kurultayının ünlü kapılarını da açtı. Türk’ün yüce ötküncünde (Tarihinde) kadının çok büyük ve sayılı yeri vardır. Türk kadını aközü ve doru düşünmesile heryerde yurdunun evinin anası, Türk erkeğinin arkadaşısıdır. Şimdiye kadar sisili kafaların kötü düşüncülerinden ötürü, Türk’lüğün kötürüm kalan yarısına içimiz sızlaya sızlaya acıyoruz. Bizden önce geçen kadınların geçirdikleri günleri andıkça ağılayacağımız geliyor. Bugünün kutlu Türk kadınlığı, bütün acun kadınlığına örnek oldu..” (Anadolu, 10 Kanunuevvel 1934). Görüldüğü gibi, Benal Nevzat da, milli kültürün yaratılmasında kadınların simgesel işlevini yansıtan bir söylem kullanır ve sadece on yıl önce siyasal hak talebini tekrar gündeme

getiren Kadınlar Halk Fırkası girişimini yok sayar, siyasal hakları iktidarın bahsettiği, geçmişinde bir mücadele olmayan kazanımlar olarak görür.

Seçme ve seçilme hakkının kazanılmasından sonra Anadolu gazetesi'nde kadınları Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olmaya teşvik eden bir söylem belirir, bir kampanya gibi işlenen bu söylemin ana dayanak noktaları, kadınların kendilerine haklarını veren fırkaya yazılarak, şükranlarını göstermeleri gerektiği, zaten bu yeni hakkı kullanmanın tek yolunun da fırkaya üye olmak olduğudur. Bu konuda ilk çağrı, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Katibi Receb Peker'den gelir; "Türk kadını seni yücelten fırkaya yazıl! Çünkü yerini buldun, sen de saylav seçecek ve seçileceksin. C.H.F. genel katibi Receb Peker kadınlarımızın saylav seçimlerine girmeleri münasebetile fırka teşkilatına aşağıdaki tamimi göndermiştir: kadınlarımızın saylav seçimine girmeleri yasası çıkınca fırkamıza yeni vazifeler düşüyor. Seçim iki dereceli olunca ikinci müntehibler arasında da kadınlarımızın bulunmaları lazımdır. Fırka nizamnamesi firkalılar dışında yurddaşlara rey verenlerin cezalandırılmasını söyler. Bu hale göre kadın yurddaşların şimdiden fırkaya kayıtları lazımdır ki ikinci müntehip olacak kadınlarımız fırka üyesi sıfatını kazanmış olsunlar. İyi vasıflı kadın üyelerinin artması ile Fırkamız hem şereflenecek hem de kuvvetlenecektir. Bir yandan saylav seçimi hazırlıkları, öte yandan Fırka kongreleri sebebiyle teşkilatımızın çok işler karşısında olduğu bir sırada kadın arkadaşlarımızın artırılması işi de mühimdir. Bu iş ayrıca dikkatli, emekli ve metodlu bir çalışma ister. Herhalde yalnız birkaç değil, mümkün olduğu kadar çok kadın Fırkanın ikinci müntehip listesine girmelidir. Son belediye seçimlerinde nisbeten az

kadın üye seçilmesi, Fırka merkezinde çok üzüntü vermiştir. Biz kadınlara sözde bir seçim hakkı vermek değil, erkek arkadaşları gibi aslından yüksek olan Türk kadınına pek samimi olarak devlet idaresine iştirak ettirmek için bu yola girdik... Bugünlerde bütün teşkilatın birden çalışarak kadınları Fırka işine almak yolunda genel hareket yapılmasını ve kayıt işlerinin çabuklaştırılmasını, kolaylaştırılmasını dilerim.” (Anadolu, 14 Kanunuevvel 1934). Bu tamimin ardından Anadolu gazetesi’nin, seçme ve seçilme hakkını kullanmak için, Fırkaya üye olmaktan başka bir yol bulunmadığını hatırlatan yazısı yayınlanır; “...Bu sadece bir şükran değil, Türk kadınının içtimai yükselişi ve kıymetinin yavaş yavaş ortaya çıkan yepyeni bir ifadesidir... Malumdur ki, kadınlarımız arasından ikinci müntehip ve saylav seçilecektir. İntihabatta kazanmak için, Türk ulusunun bugün fırkamıza olan sarsılmaz ve söz götürmez bağlılığı karşısında, seçilenin Cumhuriyet Halk Fırkası’na kayıtlı olması lazım gelmektedir. Ve bu lüzum, bugünkü vaziyetin kendiliğinden tevhit ettiği bir şekildir. Seçmek ve seçilmek isteyen tüm kadınlarımızın, bu yüksek şerefine kendilerine bahsettiği hakkı, fırkamızın çerçevesi içinde kullanacakları gayet tabiidir.” (Anadolu, 18 Kanunuevvel 1934).

Aynı dönemde, Anadolu gazetesi, Cumhuriyet Halk Fırkası’na üye olan kadınlarla ilgili haberler de yayınlar;” Kadınlar Fırkaya yazılmak için toplanıyorlar. Güzelyalı ve Seydiköy kadınları fırkaya aza yazımlıya başladılar. Cumhuriyet halk fırkası Güzelyalı ocağında, o civarda oturan kadınların da iştirakile bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda hazır bulunan bir kısım münevver kadınlarımız, Saylav seçme ve seçilme hakkının kendilerine verilmiş olmasından duydukları sevinç üzerinde konuşmuşlar

ve fırkaya aza yazmak ve yazılmak için faaliyete geçerek Güzelyalı ocağına yazılı kadın aza sayısını az zamanda birkaç misline çıkaracaklarını vaat etmişlerdir. Güzelyalı'nın münevver bayanları, sık sık fırkada toplanarak ilmi, içtimai görüşmelerde bulunmağı ve muhitlerindeki kadınları da bu toplantılara alıştırdığı kestirmişler ve bunun için sözleşmişlerdir. Toplantı samimi görüşmeler içinde iki saat kadar sürmüştür. Gazetemize bildirildiğine göre, Seydiköy nahiyesi kadınları Cuma günü bir toplantı yaparak, kendilerine verilen saylav seçme ve seçilme hakkı üzerinde konuşmuşlardır. Muallim Bayan Sıdika ve Bayan Esmâ, C. Halk fırkasının Türk kadınlarına tanıdığı bu haktan dolayı bütün kadınların fırkaya girmelerini söylemişler ve bu teklif alkışlarla kabul edilmiştir. Seydiköy'de fırkaya yazılan kadınların sayısı şimdilik yetmiş bulmuştur. Bugünlerde artacağı tabii görülmektedir.” (Anadolu, 30 Kanunuevvel 1934).

Fırkaya üye olmaya çağırılan kadınlar, hemen ardından gelen dönemde olumsuz tasvirlerle anılmaya başlar, evet saylav olabilirler ama yine de..; “Dr. Bay F. Tahsin söylüyor Kadınlar, dehşetli yalan söyler kafirler!...Biraz sonra, odadan, ince hayata ilk defa akseden bir bebek sesi; ince, küçük, derinden bir ses duyuluyor. Maşaallah, maşaallahlar!... Doktor bunları anlatırken ben de “Kadın.. ların analık ve zevcelik yolunda çektikleri o dayanılmaz ıstırapı düşünüyor, bazılarımızın ana ve zevceye karşı yaptıkları kötülüklere sinirleniyordum... - Fıtraten kadınlar, erkekten fazla yalan söylerler. Bu, onların yaradılışının muktazasıdır. Bine'nin fizyolojik seksielinde, erkek ve kız çocuğun tiplerini tasvir ederken kız çocuklarının erkek çocuklarından ayrılan tabii farikalar arasında onların, erkeklerden

fazla yalan söylemeleri de dahildir ve ben de kendi hayatımda, muaşeretimde temas ettiğim kadınlarda yalan söylenmek temayülünün erkeklerden daha fazla olduğu neticesine vardım ve bunu, kadınlar için bir tabiiilik şeklinde görürüm. Doktor bu fikirlerine hususi bazı mütalaalar da ilave ettikten sonra güldü: - Dehşetli dedi dehşetli yalan söylüyor kafirler!... Az kalsın unutuyordum. Doktoru hakiki etiketi ile tanıtayım: Feminizme aleyhdardır. Bir vakitler müfettiş Bay Iskender’le beraber “Erkekler birliği” diye bir teşkilat bile kurmak istemişlerdi..” (Anadolu, 29 Mayıs 1935). “...Eski zamanla devrimiz kadın saltanatı arasındaki fark, ‘Cinsi latif’in en güç en sert işlere de karışmasından ibarettir. Geçenlerde bir tayyare rekorunu kıran Mariz Bastiyenin cesaret ve muvaffakiyeti az bir şey midir? Tayyarecilğin çok yeni olmasına rağmen kadın kahramanları pek çoktur, fakat şimdiye kadar, denizcilikte, bilhassa kaptan sıfatile kadın görülmemişti. Himmeti varolsun, Bayan Çetinina isminde 35lik bir Rus kadını bu eksiği de tamamlamıştır... Eh.. ‘Kadının fentine’ biraz da dalgalar ve korkunç kayalıklı sahiller göğüs gersin de ‘Adem oğlunun’ ‘Havva Kızı’ elinden neler çektiğini kainat da anlasın!” (F.B., Anadolu, 4 Şubat 1937).

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verildiği 5 Aralık 1934’ten sonraki ilk dönemde, kadına bakış açısı, elde ettikleri eşitliğin hiç de sandıkları kadar elverişli olmadığı üzerine yoğunlaşır; ”İkincisi, çalışan, meslek sahibi olan kadın da yol vergisi verecektir. Ben bunu kadın, erkek müsavatinin hayatta, cemiyet içinde müsbet bir tezahürü olarak telakki ederim...Kadın, erkek gibi çalışır, kazanır, okur, söyler, düşünür, yazar, sandalye ve mevki alır, seçer ve seçilirken yol vergisi vermemesi nasıl

olabilirdi? D n bir dostum - Ya vermezse? Diye sordu. – Erkek hakkındaki herşey ona da yapılır dedim yola gider, ta  kırar, toprak kazar veyahut ta hapse atılır. Adalet, bir başka te’akkiye mütehammil değildir.” (Orhan Rahmi Gökçe, Anadolu, 19 Şubat 1936). “Topra ı bol, makamı cehennem olsun; Muğla’da bir kadın asılmış. D n Anadolu sütunlarında kıyafetini gördüm. Rastıkları çekmiş, başına hotoz biçimi vermiş, afili afili bakıyor... Tabii asılır bunun ne fevkaladeli i vardır ki? Kocaya hıyanet et, açıkla eli birlik yaparak zavallı adamca ı sık boğaz edip kıkırdat ve sonra da asılma! Cezayı çeken ne kadındır, ne erkek; canı olanın kendisidir... Aramızda artık hiçbir fark kalmadı. Bir taraftan m savattan dem vururken diğer taraftan ceza veya m kafatta kadına ayrı muamele yapmak, elbette haksızlık olurdu. Anca da bir kanca da bir!” ( imdik, Anadolu, 20 Şubat 1936). E itli in bu şekilde algılanı ını ele tirenler de vardır; “Tramvaydayız. İhtiyarca bir kadın girdi içeriye.. Ya lı bir adam kalktı yer verdi. On ndeki kanepeye yerle mi  iki genç, birbiri ile hadiseyi konu tular: - Eski terbiye.. Yersiz nezaket. –Tabii değil mi mon er, müsavat var bugün...Tam bu sırada soğuktan burnunun ucu kızarmış, saçları omuzlarında u u an bir genç kız, kapıdaki kalabalığı adeta devirip savurup içeriye girdi. İki delikanlının ba ı çevrildi. Kanapenin geçit kısmında duranı bir yay gibi fırladı ve yerini verdi...İhtiyar kadına gelince, müsavat var ve madem ki biriz, beraberiz, yer bulursa oturur ve hiçkimse başkasına yer vermek mecburiyetinde değildir...” (Anadolu, 2 Sonkanun 1944).

Yine 1934 sonrası bir tema da kadınların erkeklere ait alanları işgal ettikleri söylemidir; “Son zamanlarda garp memleketlerinde kadının erkek

işlerine karışmasına karşı menfi bir cereyan başlamıştır. Bu cereyan Almanya ‘da kadını işten menedecek derecede kuvvetlenmiştir. Fakat Danimarkada kadınların girişmediği erkek işi kalmamıştır.” (Dünyada Neler Oluyor, Anadolu, 20 Haziran 1937). “Birleşik Amerikada, erkekler kadın tahakkümünün artık tahammül edilmez bir zulüm haline geldiği kanaatindedirler! Ve bunun için de bir mücadele teşkilatı yapmağa karar vermişlerdir. Bu cemiyeti kurmağa karar verenlere göre, her sabah eve girerken süpürge sopası ile karşılanmak hiç te iyi birşey değildir! Doğrusu, bu Amerikalılara biz de acıdık; ve... halimize bin şükür! Diyoruz.”

1934 sonrası dönemde erkeklerin alanını işgal etmiş kadın, ağırlıklıla yine tüketici, israf eden, topluma katkıda bulunmayan bir kadın olarak da algılanır. Seçme ve seçilme hakkının kazanılmasından sonraki dönemde, kadınlar haklarını elde ettikleri için, topluma, hatta daha açık bir biçimde iktidara olan borçlarını ödemeleri, istenen kadın tipine uygun davranmaları beklentisi öne çıkmaktadır; “Kadının israfı, kadının lükse inhimaki, kadının iptidai zevklerini hakiki saadet ve kıymetlerden üstün tutması, asırlardan beri erkeğe mevzu olmuştur. Şüphesiz ki bu fikir her kadına şamil değildir. Kadın var, kadıncık var... Elleri ütüyeye gitmez. Yazık olur çünkü.. Bir Parça dikiş.. Aman öyle şey için göz nuru dökmek te reva mıdır ya?.. Çocuk bakmak: Ne güne Duruyormuş dadı, hizmetçi kız veya mürebbiye?..Çocuk doğurmak: Allah göstermesin.. Çıldırmak işten bile değil..Hele böyle zamanda! Elllerine gazete almazlar..Sanki bütün dünya ile olan bağlarını koparmışlardır. Cihan kana boyandı dersiniz.. – Vah vah -derler- hiç haberimiz yok..” (Orhan Rahmi Gökçe, Anadolu, 14 Şubat 1943). “Sen komşuya git, çene çal, bırak oğlun kuyu başında kalsın, kuyuya düşsün de

boğulsun, bırak. Sen odada misafirlerle kocanı çekiştir, bırak kızın çamaşır kazanına düşsün de yansın, bırak.. Seni kumar masası başında bekliyor dostların, bırak hanım efendi, yavrunu hizmetçiler uyutsun, bırak...” (Saime Sadi, Anadolu, 5 Nisan 1944). “ Anlamıyorum: dünyaya ne yapmağa geldin, ne işin var bu toplulukta senin?... Mahalle, sokak aralarına sap, kasabalara, köylere git, kadını, hayatı anla!.. Ve kendinden utan!.” (Saime Sadi, Anadolu, 8 Nisan 1944).

Seçme ve seçilme hakkının verilişinin ardından uzun bir dönem boyunca olunması gereken kadın, giyim, düşünce biçimi, doğurganlık, çalışma hayatı ve ev kadınlığı dengesi, kocaya nasıl davranması gerektiği gibi ayrıntılarla daha da belirgin biçimde kurulmaya başlar. Kadınlar mutlaka anne olmalıdır, aksi, özellikle bir tercih ise olumsuzlanır, kadınların giyimi Türkiye’nin batılı yüzünü oluşturduğundan önemlidir, kadının asıl yeri evidir, asıl işi anneliktir, bunun dışındaki uğraşlar da topluma ve ülkeye hizmet için, ‘gerekirse’ yerine getirilecek ödevlerdir. Örneğin, Saime Sadi, dönemin bu olması gereken kadını sıklıkla söz konusu etmiştir; “Muhatabım, güzel ve sehhar bir kadındı, okumuş fakat yarı okumuş. Yani şu muzır yarı münevverlerden biri. Talih ona zengin ve uysal bir koca vermişti. Zavallı erkek, galiba kuvvetli bir aşkın verdiği feragatle, karısından, kendisine tabi olmaktan başka, hiç, hiçbirşey istemiyordu. Ne hakikaten bir kadınlık, ne de bir ana olmak...” (Saime Sadi, Anadolu, 12 Ağustos 1937). “Giyinme zevk ve terbiyemizin inkişafı, daha sürececek gibi görünüyor. Sokaklarda laalettayin mukayese ve müşahedeler bile bu fikri takviye edecek mahiyettedir... Bize gelince, cemiyetimizin modern kadını, bu hususta, muasır kadından epeyce

geridedir. Sade, zarif ve tabii olmaktan ziyade, fropon renkli, süslü, cicili bicili olmağa çalışıyor ki, bu hal, zevkiselim namına hiç de yerinde ve doğru değildir... Bizde lüks düşkünü ve modadan anlayan, öyle münevver veya yarı münevver kadınlar var ki, bugün giyinmelerinde, rasgele bir ecnebi kadından çok geridirler.. Makyajda görülen renk, bol renk iptilası, yüzümüzden kıyafetimize kadar aksediyor. Biz medeni ve modern olduğumuzu söylüyoruz. Şu halde şarka ve şarklılara ait olan bu işlenmemiş, ham zevkleri içimizden koparıp atmağa mecburuz.” (Saime Sadi, Anadolu, 20 Haziran 1937). “...Spor, iyi vücut bakımı, rahat bir maneviyat ve kafa sükuneti de bu şartlar arasında gelir. Herzaman spor yapan, hayatını tanzim eden bir kadın, çorapsız, etekler dizinden en az on santim aşağıda, göğsü az açık, kol manşetleri dirsekte, rahat belden fazla tazyik görmemiş bir elbise ile sıhhi ve tabii ihtiyacını mükemmelen karşılayabilir. Ve böyle bir kıyafetin, erkek ruhu üzerindeki tesirleri her bakımdan, daha iyi olduğu gibi ahlaki endişeleri tatmin edici bir şekli de vardır. Fakat şunları da ilave edeyim ki, bizde bazı züppeler müstesna olmak üzere, kadınlarımızın böyle bir çıplaklık sukutu gösterdikleri vaki de değildir.” (Saime Sadi, Anadolu, 26 Eylül 1937). “...Türk kızı, çocuk doğurup büyütmeği, okumağı, işlemeğı, çalışmağı, kocasını, evini sevip onlara bakmağı bildiğı kadar vatanının menfaati icab ettirdiğı gün silah elde, cepheye koşmağı ve orada erkek kardeşleriyle yanyana çarpışmağı da bilmelidir.” (Saime Sadi, Anadolu, 25 Eylül 1937). “Fakir döşenmiş, duvarların badanası bozuk, her tarafı çatlak odası içinde, temiz, ruh aydınlığına benziyen bir hal vardı. Pencerelede patiska beyaz perdeler, yerde iki yumuşak şark minderi.. Duvarın bir köşesinden öbür köşesine

uzanan üstü beyaz örtülü bir kanape.. – Mesud musun, kocanı sever misin, çocukların nasıl?.. Diye sordum ona.. – Mesudum –dedi- kocam, iyi bir insan, iyi bir erkek.. Bizi kazancının çerçevesi içinde terfi ediyor. Hayatımız sade ve gürültüsüzdür.. Fakat biz ondan memnunuz. Çocuklarımız da bizim saadetimizdir. Ve kocam da benim gibi düşünür. Biz onların varlığında, hayatın başka bir güzel tarafını bulmuşuzdur...” (Saime Sadi, Anadolu, 16 Ağustos 1937).

Hatta Saime Sadi, kocasına nasıl davranması gerektiği konusunda Türk kadınına net bir reçete bile sunmaktadır; “1 - Her şeyden evvel biliniz ki, hayat ve kazanma kavgaları artık erkeklerin asabını bozmağa başlamıştır. 2 – kocanıza karşı şefik, onunla arkadaş olunuz. Fakat bu şefkat, hiçbir zaman merhamet şeklinde olmamalıdır. Çünkü o takdirde aşk, çok şey kaybeder. Onun muztarib olduğu zamanlarda, hiç belli etmeden ona yaklaşınız, onunla konuşunuz ona kuvvet veriniz. Eğer bunu yapamıyacasanız, başka hiçbir şeyden bahsetmeyiniz. Onu istirahate davet ediniz. 3 – Kıskançlığınızı ona yumruk ve dişlerinizi sıkarak değil, bir kadın gurur ve asaleti içinde gösteriniz. Bunu yapabilirsiniz yuvanızda büyük bir tahavvül olduğunu göreceksiniz. 4 – Zevcenize başkalarının yeni tuvaletinden, yaptıklarından bahse kalkmayınız. Ondan birşey istiyorsanız, evvela, onun bu isteğinizi yerine getirib getiremeyeceğini düşününüz. Getirebilecekse, istemek yolunu biliniz. Bu bir sadaka istemek değildir. Kendi yuvanızda aldığınız bir işin ve vazifenin, tam bir hakkıdır ki, erkek de onu istiye istiye, seve seve, sevine sevine verir.. 5 – Kocanızın bir tali eseri olarak başka kadından kalmış çocukları varsa, -onlara acıyınız değil- onları seviniz. Bu, insani bir asalettir ve bunu yaptığınız takdirde

zevceğinizin gözünde bir mabude halinde yükselirsiniz.. 6 – Evlilikte kavgayı değil, fikir teatisini esas tutunuz. Aşkın yegane korktuğu, bu kavgalardır. Çünkü bir izzetinefis meselesi haline gelince, yuvanın üstünü de altını da ateşe verir. 7 – Herhangi bir hareketinizde, herhangi birşeyi kullanırken veya almak üzere iken ona sorunuz. Çünkü erkek ruhunun muammalı tarafı galibdir ve hürmete layıktır. Eğer makul değilse, onu iknaa çalışınız, fakat hiddet göstermeyiniz, hatta feragat gösteriniz. 8 – Biliniz ki, erkek, haddizatında, biz kadınlar gibi hassas, iyi, temiz, sevmeye, sevilmeğe, hürmete, alakaya layık ve muhtaçtır. Ne kadın onların, ne de onlar kadının esiridir. 9 – Züppelikten çekiniz, yavrularınıza iyi bakınız.” (Saime Sadi, Anadolu, 27 Mayıs 1937).

Saime Sadi, Cumhuriyet’in getirdiği hakları bağımsız bir birey olmak için kullanmayı düşünen kadınların hayatın kurallarına ters düştükleri için mutsuzluğa düşeceklerini de vurgular. Bu yeni haklar, özgürlük ancak toplumun faydasına ve öngörüldüğü biçimde algılanması gereken değişimlerdir; “... - Bir hastalık geçirdim –dedi- her kızın geçirdiği bir hastalık...Daha doğrusu hayal hastalığı. Mekteb sıralarında iken hayatı, nasıl düşünürdüm, istikbalime verdiğim renk ve şekil ne güzeldi, tasavvur edemezsiniz. Hayalhanemde gittikçe yaldızlayıp, telleyip pullayıp bütün varlığım ile atıldığım ideal, içinde yaşadığımız hayat ve hakikate uyacak, hatta ona hükmedecek diyordum.... Biz, hastayız, hayata yanlış hazırlanıyoruz. Bu fazla hayal sersemliği ve sözde ideal hastalığıdır ki, hakikatin ve hayatın kendi kanunları karşısında bizi müdhiş surette hırpalıyor. Bu kanunları, olanca çıplaklıkları ve sertlikleri ile mukavemete

aynı zamanda kabule hazırlanmış olsak, belki de –hayır, belki değil, muhakkak- mesud olurduk...” (Saime Sadi, Anadolu, 23 Temmuz 1937).

Kazanımları, kendisi için kullanmak, ailenin anası rolü dışında bağımsız bir hayat sürmek, gerçekliğe ters düşmek ve topluma zarar vermektir, Türk kadını da asla böyle davranmayacaktır. Bu tema, kadınların yeni haklarının kullanılış biçim ve sınırlarını çizer, olumlanan yeni kadını daha da belirginleştirmek için işlenir; “Bugün erkek bir münevver dostumun ileri sürdüğü bazı fikirleri anlatacağım. Bu dostum uzun bir konuşmada hulasatan dedi ki: - Kadının yüksek tahsil görmesi, iş ve meslek sahibi olması, yavaş yavaş her cemiyette bazı vaziyetler ihdas etmeğe başlamıştır. Mesela, İngiltere’de, izdivaç mevzuu üzerinde duran sosyologlar ve mütefekkirler, tetkiklerinden anlamışlardır ki, kadının yüksek tahsili nisbetinde izdivaç azalmıştır. Kadın fikren erkek seviyesini bulunca, izdivaçta tereddüt göstermek yolunu tutmuştur. İkincisi kadın cemiyette yüksek tahsil görüb bir meslek, bir ihtisas, bir iş sahibi olduktan sonra umumi hayat ve kazancın ailelere taksiminde bir aksaklık, bir tazyik baş göstermiştir. Nitekim Almanya bile, kadının çalışmasını tahdid etmek mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü; kadın, yüksek bir tahsil ve iyi bir ihtisasla hayatını kazanıp kendisine bir mevki temin etmeğe başlayınca evlenmeği bir vazife, bir zaruret halinde telakkiden de uzaklaşmıştır... Yani herhangi bir ihtisas yaptıktan sonra, kadınların çalışma ve kazanç sahasına atılması, kazançların esasen muayyen ve mahdud olması hasebile hayatı daraltıyor, buhranı arttırıyor. Bir erkek, işe sahib olunca evleniyor ve eşini geçindiriyor, yuvasını kuruyor. Ve zevcesinin de çalışması zarureti hiç mevzubahis olamıyor. Halbuki, bir genç kız, iş sahibi mevkiine geçince,

yüksek tahsil görmüş bile olsa, işe sahib bulunmıyan ve binaenaleyh ancak kendisinden kazanç ve ekmek bekliyecek olan bir erkekle evlenmiyor. Burada teamül de çarpışıyor, hayat ta.. İşte bu sebeple, kadınların çalışmasını tahdid etmek zarureti doğmuştur ve doğacaktır da....” (Saime Sadi, Anadolu, 11 Haziran 1937). “Münevver ve erkek bir dostumun...fikirlerini dün kısaca tesbit etmişim. Bugün onlara cevap vereceğim:....Ne kadar yüksek tahsil görürlerse görsünler, gerek erkeklerin, gerekse kadınların, kendilerine bu ihtiyaçtan muafiyet temin etmelerine imkan yoktur. Sebebi olsa olsa başka şeylerde, mesela ahlaki telakkilerin genişlemesinde, kazançların azalmasında, aile çatılarındaki sağlam ve mukavemetin sarsılmasında aramak gerektir...” (Saime Sadi, Anadolu, 12 Haziran 1937). “Filhakika kadının yüksek tahsil gördükten sonra aile yuvasına gitmiyerek iş hayatına atılması ve bu nisbetin artması, yani kadınlı erkekli herkesin başlıbaşına kazanmağa başlaması, hayat üzerinde tesirini yapacaktır..Fakat tesir, döne dolaşa, o kadınlar üzerinde kendini gösterecektir. Evvela şunu işaret etmek isterim ki, kadının yüksek tahsil görmesinde mutlaka bir meslek, bir kazanma ve geçinme kafası değil, aynı zamanda münevver, faydalı bir cemiyet uzvu olmak gayesi de vardır. Yani meselenin esasında, ‘kadın yüksek tahsil görmemelidir’ fikri olmamalıdır. Çünkü o, bir aile kadını olarak kalacak olsa bile, iyi bir zevce, münevver, kıymetli bir ana veya vatandaş olmak için de mutlaka iyi bir tahsil görmelidir... Olsa olsa, mesela; - Kadın yüksek tahsilden sonra eve dönmelidir, kendisini elbet bir zevç terfih eder. Denebilir ki, bu da bizim için henüz varid değildir. Çünkü bizde, iş ve meslek hayatına atılan kadın sayısı, erkekleri ve dolayısıyla, onların arkasında bekliyen veya bekliyecek

olanları müşkül vaziyette bırakmış değildir. Buna ilaveten diyebiliriz ki, biz, kadın olsun, erkek olsun, birçok ihtisas ve meslek erbabına muhtaç bulunuyoruz. Kadınlarında bu kadroların ihtiyacına cevap vermesinden, uzun bir zaman için, hiç ürkmemek, korkmamak lazımdır. Keza yüksek tahsilin bizde izdivaç nisbetini düşürmesi tehlikesi de mevzubahis olamaz. Türk kadın ve kızlarında böyle bir laübalilik, böyle bir soysuz telakki ve temayül yoktur...” (Saime Sadi, Anadolu, 13 Haziran 1937). Saime Sadi, Cumhuriyetin kazanımlarını anne ve ev kadını rolü dışında bağımsız bir yaşam kurmak için kullanacak, örneğin çalışmaya başladığı için evlenmemeyi tercih edecek kadınları ‘soysuz’ olarak nitelemektedir. Yani kadınlar, ‘Cumhuriyet’in kızları’ olarak var olmalıdır, başka bir biçimde değil. Görüldüğü gibi, Cumhuriyet’in Türk kadınının nasıl olması gerektiği üzerine yapılan vurgu, yaptığı ayrıntılı betimlemeler ve günlük hayata dair getirdiği net tavsiyelerle Saime Sadi’nin yazılarında açıkça izlenebiliyor.

Cumhuriyet’in Türk kadını resminin ev kadınlığı ve annelik vurgusunu ağırlıkla taşıması, Cumhuriyet’in getirdiği kazanımları kullanma biçiminin ve sınırlarının net biçimde çizilmek istenmesi olarak düşünülebilir. Bu yeni yurttaş kadın nasıl oluyor da hala ağırlıkla anne ve eş olarak kalıyor, edindiği yasal eşitlik nasıl onu batılı anlamda eşit ve bağımsız bir bireye dönüştürmüyor? Kandiyoti bu soruya kamusal alanda var olmaya başlayan kadının neredeyse cinsiyetsiz olarak algılandığı bir görünüm çizerek ve bu çelişkiye kadınlığın kültürel tanımları aracılığıyla bir açılım getiriyor; “Türk kadınlarının kamusal rollere adım attıkları durumlarda, toplumsal cinsiyet rolleri ile mesleki rolleri arasındaki ilişki, oldukça düşündürücüdür. Her ne kadar kadınsı olma duyguları güçlü ise de Batılı

kadınlarda olduğu gibi bu karşı cinsle tüm etkileşimlerini, mesleki ilişkiler de dahil, mutlak tesiri altına almaz. Belki de kadınlığın kültürel tanımlarının katılığı, güçlü mevkilerde olan kadınların “kadınsı olmayan”, en azından “cinsiyetsiz” ya da cinsellik açısından ulaşılmaz olduklarını (akraba olmayan kadınların bacı, teyze, anne gibi açıkça cinsiyetsizliğe vurgu yapan bir biçimde adlandırılmaları gibi) tanımlamaya yol açar” (Kandiyoti, 1997: 76). Kültürel kadınlık tanımlarının katılığının, kadınlar kamusal hayata katıldığında neredeyse cinsiyetsiz olarak algılanmaları sonucunu doğurduğu biçiminde özetlenebilecek bu bakış, Kemalist modernleşmenin kendi içinde çelişkili bir yeniden cinsiyetlendirme oluşturduğunu düşündürüyor. Kadınlığın kültürel tanımlarının tek parti dönemi için daha eskiye dayanan verili biçimler olarak algılanmasının mümkün olmadığını, hem yurttaş ve toplumun bir üyesi hem de özellikle ve öncelikle anne ve ev kadını olan Cumhuriyet kadını resmindeki bu çelişkinin Kemalist modernleşmenin kadınlar üzerinden ve aracılığıyla hayata geçirilmesine içkin bir çelişki olarak algılanması gerektiğini düşünüyorum. Benzer biçimde Sirman, dönemin köylü kadın imajında milli kültür yaratma çabalarının yansımaları ile kadınlar üzerinden batılılaşma ve çağdaşlaşma tercihi ifşasının çelişkisine dikkat çeker (Bkz. Sirman, 1990: 232 ve Kandiyoti, 1997: 207).

Siyasal hakların kazanılmasından sonra, kadınların kamusal alanda görünme biçimleri ve bunun sınırları üzerine tartışma, ilk yıllarla sınırlı kalmamıştır, 1940’larda hatta 1950’de de olumlanan, olması gereken bir kadın imajı Anadolu gazetesi’nde gözlenebilmektedir; “...Mutfakta bulaşık suyu ile yıkanmış bir kadın eli, kocasından boşalan bir üniversite

kürsüsünde tebeşir toziyle kirlenirse, onu insanlığın minnet buseleriyle temizlemek gerekir.” (Ilhan Ileri, Anadolu, 26 Sonkanun 1944). “...Fakat ev idaresi için böyle değil. Daha güç ve zevklidir. Şöförün hakkı var. Fasulya pilakisini ister ahçı ister hanım pişirsin, bir tencerenin direksiyonu başında olmak elbette bir kadına daha fazla yaraşır. Sakın beni eski zaman erkeği sanmayınız. Fasulya pilakisini de sevmez değilim ama onu burada sembol olarak kullanıyorum. Maksadım bir evin ruhunu dolduran lezzettir. Ben işaret memuru olsaydım, otomobili kullanan kadınlara evlerine giden istikametten başka yol vermezdim.” (Server Bedi, Anadolu, 14 Nisan 1950).

Görüldüğü gibi, tek parti döneminin ailenin anası olarak izlediğimiz net Türk kadını resmi daha sonraki dönemde de izlenebilmektedir. Bu durumu, bu resmin tek parti dönemine özgülenebilecek bir görünüm olmadığı, tek parti dönemi için ayrıştırıcı bir özellik olmadığı biçiminde değil, sonraki dönemde batılılık tercihinin ifşası olarak kadına yapılan vurgunun azalması sonucu bu iki görünüm arasındaki belirgin çelişkinin gözlenmemeye başladığı biçiminde anlamlandırmanın daha isabetli olacağını düşünüyorum.

3. BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ SONRASI

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının kadınlarla ilgili uygulamasında ana çelişkinin, oldukça hızlı yasal değişikliklerle kadınların hayatını etkileyecek yenilikler yapılması ama ifşa edilen “kadınların kamusal alanda erkeklerle birlikte eşit biçimde var olmaları” nihai amacının, milli kültür yaratma süreci içinde kadınların işlevsel konumları nedeniyle dile getirildiği biçim ve boyutta yaşama geçirilmemesinin oluşturduğu belirtilmişti. Bu durumun kadınlar tarafından durumu etkileyecek düzeyde sorgulanmaması, modernleşme projesi içindeki işlev ve konumun genel olarak kabul edilmesi ve içselleştirilmesi, kazanımların radikal boyutlarına bağlanabilir. Ancak tek parti dönemi sonrası, kendilerine haklarını veren fırkaya katılma ve onun için çalışma söyleminin yaygın tekrarına rağmen, yeni kurulan partilerde kadınları görebilmemizi belki de böyle bir sorgulamanın sonucu olarak düşünmek mümkündür. Burada Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinde kadınların varlığının gözlemlenebildiği, dolayısıyla yeni partilerdeki kadın varlığından bu sonuca varılamayacağı söz konusu edilebilecektir, nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal Atatürk’ün kız kardeşi Makbule’yi katılmaya teşvik ettiği bir partidir (Bkz. Karpat, 1967: 61-62). 1945’ten itibaren Türkiye’de yeni siyasi partilerin kurulması kadınların siyasal haklarını kullanma, kamusal alanda var olma deneyimlerinde yeni bir boyutu ifade etmektedir. Bir

yandan Cumhuriyet Halk Fırkası kadınları kendilerine haklarını veren fırka saflarında yerlerini almaya çağırmaya devam ediyor, bir yandan da kadınlar bu yeni siyasal oluşumların nispeten hareketli kuruluş ve propaganda çalışmalarına katılmaya başlıyordu. Örneğin, tek parti döneminin İzmir’de ismi duyulmuş bir kadın yazarı olan Cevriye İsmail Uyum, 1946 milletvekili seçimlerinde Demokrat Parti’nin İzmir milletvekili adayları arasındadır (Bkz. Çolak: 1995, 82). Demokrat Parti’nin en azından ilk etapta, Cumhuriyet Halk Fırkası kadrolarından meydana gelen bir oluşum olması yüzünden gerçek bir muhalefet unsuru olarak düşünülmediği, Cumhuriyet’in siyasal ortamının gelişmesi için bir oluşum olarak, neredeyse Serbest Cumhuriyet Fırkası ile aynı biçimde algılandığı (Bkz. Karpas, 1967: 135) göz önüne alındığında, kadınların ilk zamanlar Demokrat Parti’deki varlığının iktidar partisince en azından kösteklenmeyen bir durum olduğunu düşünmek de mümkündür. Ama yine de kadınlar, muhalefet partilerinin var olduğu bir ortamda, Cumhuriyet Halk Fırkası için önemli bir oy potansiyeli ve propaganda aracıdır; “Nazilli D.P. Kongrelerinde hararetili müzakereler. Kadın milletvekillerimiz de bulundular ve konuştular. Nazilliyeye bağlı köylerde ocak kongreleri hararetle devam ediyor. Köylü vatandaşlarımız bu kongrelere geliyor, varsa dertlerini söylüyor, dileklerde bulunuyor, çok samimi bir hava içinde partisine bağlılığını ve sadakatını gösteriyor. Cumhuriyet Halk partisi ilçe idare kurulu başkanı avukat Hulusi Coğulu ve ideal arkadaşlarının hazırladığı bir program ile yapılmakta olan köy kongrelerinden müspet neticeler alınmaktadır. Yurttaş hakikati artık anlamıştır. Çekinmeden tam bir demokrasi ruhiyle söylüyor ve istiyor. Bu kongrelerin en heyecanlısı

İlçemizin Salavatlı köyünün çifte kahvelerde yapılan toplantısıdır. Bu toplantıda birkaç günden beri şehrimizde bulunan Ankara milletvekili Bayan Mebrure Aksuley, Seyhan milletvekili Dr. Bn. Makbule Diblan ve avukat Bn. Müjgan Ağaoğlu da hazır bulunmuşlardır. Toplantıya iştirak eden yüzlerce partili misafirlerini sevgi ve saygı ile karşılamışlardır... Bundan sonra konuşan avukat Bayan Müjgan Ağaoğlu da; İzmirli bir köylü kızı olduğunu söylemiş, işgal yıllarında maruz kalınan acıları saymış, milli kurtuluşun nasıl tahakkuk ettiğini, kısaca anlatmış, Cumhuriyet Halk Partisini memlekete yaptığı büyük hizmetlerden ötürü övmüş, vatansever Türk kadınının kendisine bütün hakları veren Halk partisine bağlı kalmayı bir namus borcu bildiğini ilave etmiştir...” (Anadolu, 14 Ekim 1949). Görüldüğü gibi, Anadolu gazetesi, ‘Demokrat Parti kongreleri’ başlığı altında, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ocak kongrelerini konu eden bir haber yayınlıyor ve haberin ana temasını, kadınların iktidar partisine bir borçları olduğu, bağlılıklarını sürdürmeleri gerektiği mesajı oluşturuyor.

Tek parti dönemi sonrası, 1949’da tekrar kurulan Türk Kadınlar Birliği’nin çalışmaları da Anadolu gazetesi’nde izlenebilmektedir; “Manisa’da Türk kadınlar birliği kuruldu. Türk kadını vatandaşlık ve medeni hukuk sahasında en ileri memleketler kadınlarıyla eşittir. Manisa Türk kadınlar birliğini kurmak üzere şehrimize gelen Ankara millet vekili Mebrure Aksoley, Seyhan millet vekili Dr. Makbule Diblan bugün İsmet İnönü kız enstitüsünde Manisalı münevver kadınların iştirakiyle yapılan toplantıda bulunmuşlardır. Mebrure Aksoley, Manisa kadınlarını sevgi ve saygı ile selamlıyarak Türk kadınlığının inkılap Türkiyesinde bahtiyar durumunu belirtmiş, medeni kanundan önce kadının hukuki durumunu

anlatan bir konuşma yapmış, birliğin gayelerinin izahını Dr. Makbule Diblana bırakmıştır. Bu esnada riyaset divanı seçilmiş, riyasete Mefise Oral, asbaşkanlığa Aliye Temuçin, katipliklere Gülsüm Gökdelen ve Neriman Apmaz seçilmişlerdir. Birlik genel sekreteri Dr. Makbule Diblan, kürsiye gelerek Manisalılar Türk kadın birliği adına selamladıktan sonra Türk kadınının gerek vatandaşlık sahasında, gerek medeni hukuk bakımından dünyanın en ileri memleketleri ayarında bulunduğunu, Türk kadınının iktisadi sahadaki tasarruf hakkını bir çok Garp memleketlerinde henüz görmek mümkün olmadığını tebarüz ettirerek demiştir ki: - Türk kadın birliği yeni haklar istemek iddiasıyla ortaya atılmış bir teşekkül değildir. Türk inkılabının kadınlara sağladığı hakları korumak, Türk demokrasisinin eşit hak, vazife ve mesuliyet unsuru olan esasları muhafaza etmek kadında bu eşit hak, eşit mesuliyet, vazife anlayışını inkişaf ettirmek ve kadını kültür sahasında yükseltmek için kurulmuştur. Bütün Türk kadınlarının müşterek malı olan memleket hizmetinde iyiye, güzele, doğruya doğru giden hayırlı bir teşekküldür..” (Anadolu, 19 Ekim 1949).

Kadınlar Birliği’nin Manisa şubesinin kuruluşunu bildiren haberin içeriği görüldüğü gibi, derneğin kadın hakları için talepkar bir çizgi izlemeyeceği toplumsal çalışmalar yapan, kadınların inkılaba ve ülkeye hizmetini sağlayacak bir dernek olduğu üzerine kuruludur. Derneğin çalışmalarının belirtilen çizgi üzerinde sürdüğünü Anadolu gazetesi’nden izleyebiliyoruz; “Felaketzedelerimiz için Kadınlar birliğinin hazırladığı konser. Türk Kadınlar Birliği İzmir Merkezi tarafından, hasılatı tamamen Eskişehir felaketzedelerine ait olmak üzere iki konser tertip edilmiştir. Bu konserlere İzmirin tanınmış müzisyenleri iştirak edecektir. Bunun için hazırlıklar

günlerdenberi devam etmektedir. İlk konser 14 Nisan Cuma günü Tayyare sinemasında verilecektir. Bu konsere keman virtiözü Madam Amati, soprano Bn. Petrini, İngiltere başkonsolosu Mr. Cusden, piyanist Selahattin Göktepe ve Bn. Petrini'nin kızı ve Atatürk liseleri öğrencilerinin hazırladığı koro iştirak edecektir. İkinci konser 27 Nisan Perşembe günü İzmir Halkevi salonunda değerli piyanist Selahattin Göktepe ve dört öğrencisi tarafından verilecektir. Her iki konser programı, büyük müzik üstadlarının konçertolarını ve en çok sevilen eserlerini ihtiva etmektedir. Biletler İzmir Halkevinden temin edilebilir.” (Anadolu, 1 Nisan 1950).

Tek parti dönemi sonrası İzmir’de kadınların, Yardımsevenler Derneği çerçevesindeki çalışmalarıyla gündeme geldiğini görürüz; “Nazillide kadın hareketleri; Yardımsevenler derneği Nazilli şubesinin çalışmalarını yerinde görmek ve Nazilli kadın topluluğu ile bir konuşma yapmak üzere Ankara milletvekili ve derneğin ikinci başkanı Mebrure Aksoley, genel sekreter Müjgan Ağaoğlu Nazilliye gelmişler, istasyonda kaymakam Hilmi Dağcıoğlu ve belediye başkanı, Yardımsevenler şube başkanı Futuhat Toker ve yönetim kurulu üyeleri tarafından karşılanmışlardır...” (Anadolu, 16 Ekim 1949). Görüldüğü gibi Anadolu gazetesi, Yardımsevenler derneğini ‘kadın hareketi’ olarak nitelemektedir. Bu bakış açısı da dönemin toplum ve inkılap için çalışması gereken, özel olarak kadın hakları konusunda talepkar olamaması beklenen yurttaş kadın anlayışı ile uyushmaktadır.

Tek parti dönemi sonrasında İzmir’inde bir başka kadın örgütlenmesi de Inkılabın Türk Kadınlarına Sağladığı Hakları Koruma Cemiyeti’dir; “Kadınlarımızın yeni teşekkülü Inkılabın verdiği hakları koruma cemiyeti

dün kuruldu. Merkezi Ankarada bulunan (İnkılabın Türk Kadınlarına Sağladığı Hakları Koruma Cemiyeti) Karşıyaka müteşebbis heyeti bugün, Karşıyaka halkevinde İzmir milletvekillerinden Latife Çeyrekbaşının başkanlığında yapılan bir toplantı sonunda kurulmuştur. Heyet; isimleri aşağıda yazılı bayanlardan teşkil etmiştir. Müjgan Ağaoğlu, Şen Alanyalı, Mükafat Kıyman, Nermin Arpacı, Zekiye Tan, Vedide Pars, Fakihe Talan. Heyet derhal iş bölümü yapmış, başkanlığa Müjgan Ağaoğlunu, ikinci başkanlığa Fakihe Talanı, katipliğe Nermin Arpacıyı, muhasebeciliğe Mükafat Kaymanı, veznedarlığa da Şen Alanyalıyı seçmiştir.” (Anadolu, 6 Şubat 1950). Haberde adı geçen Latife Çeyrekbaşı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 seçimlerinde İzmir’den çıkardığı iki kadın milletvekilinden biridir (dönemin diğer Cumhuriyet Halk Partisi İzmir kadın milletvekili de Benal Nevzat Arıman’dır) (Bkz. Çolak, 1995: 84). Bu derneğin, çok partili döneme geçişten sonra, iktidarın kadınların oylarını kaybetmeme tavrı ile ilişkilendirilebileceği düşünülebilir, derneğin adında bile kadınların haklarının tehlikede olduğunu dair bir gönderme vardır. Cumhuriyet Halk Partisinin kadınlara yönelik seçim propagandası, Anadolu gazetesi’nde açıklıkla gözlenmektedir; “Türk kadınları, oyunuzu C.H.P. ne veriniz! Halk Partisi memleketi olduğu kadar Türk kadınına da kurtarmış ve yükseltmiştir. Odemiş- İlçemiz Cumhuriyet Halk Partisi kadınlar kolunun kurulması münasebetiyle 16.3.950 tarihinde parti binasında bir toplantı yapılmıştır. Toplantı çok alakalı ve heyecanlı geçmiştir. Toplantı ilçe başkanımız Fethi Uygunlerin kısa fakat özlü bir konuşması ile açılmış ve Mükafat Sülünerin idaresinde mesaisine davem etmiştir. C. H. Partisinin ve onun hükümetlerinin Türk kadınına bahşettiği

müşavet hakkını ve sağladığı faydaları belirten Mükafat Sülûnerin alkışlarla karşılanan konuşmasından sonra kolun idare kurulu seçimine geçilmiş ve neticede Mükafat Sülûner, Fatma Cemaligil, Zekiye Inan, Fazilet Alptekin, Muazzez Ortaç, Emel Akad, Hatice Sevin, Sabriye Güngelen, Melahat Çelebi ve Zekiye Gürenin asıl ve yedek üyeliklere seçildikleri anlaşılmıştır. Mükafat Sülûnerin bu toplantıdaki konuşması aşağıdadır. Sayın kardeşlerim; Cumhuriyet Halk Partisinin kadınlar kolunu kurmak için bizleri burada toplayan parti başkanımız sayın Fethi Uygunere huzurunuzda toplumumuz namına teşekkürlerimi sunar, sizleri de sevgi ile selamlarım. Konuşmamıza devam etmeden önce Türk kadınının esaret zincirinden kurtaran ve medeni haklarına kavuşturan rahmetli büyük Atamızın ruhunu taziz için üç dakika ayakta tazim duruşu yapılmasını rica ederim. Aziz kardeşlerim; Atamızın kurduğu ve onun çok sevdiği ve güvendiği arkadaşı sayın İnönünün başkanı bulunduğu Cumhuriyet Halk partisi, memleket ve millet yararına başardığı bir çok önemli işler arasında milletimizin temel taşı mesabesinde olan Türk kadınının durumunu göz önüne alarak ona erkeklerle eşit şartlar altında yaşamak hakkını kazandırmış, kanun nazarında ve cemiyet içinde layık olduğu mevki vermiştir. Evvelce kadın evde kafes arkasında kapatılmış, peçe ve çarşaf altında söz sahibi olmıyan bir zavallı idi. İçinde bulunduğu alemden bihaberdi. Bir erkek dört kadın alabiliyor, istediği zaman da tek bir sözle evinden dışarı atıyordu. Şimdi öyle bir şey yoktur. Bu anlattığım şeyler arkamızda kaldı. Bugün kızlarımız istedikleri şekilde diledikleri mektepte okuyorlar. Doktor, öğretmen, mühendis, memur, ziraatçı velhasıl gösterdikleri kabiliyet ve dirayete göre hayat aleminde arzu ettikleri gibi iş

sahibi olabiliyorlar. Kadın, evinde ve dışarıda şuurlu ve ağırbaşlı harekatiyle kocasını yanbaşında hürmet gören bir hayat arkadaşı olmuştur. Sayın kardeşlerim; Bizlere yeni ve güzel bir hayat yolunu açan, kadınlığımızı insanlık nazarında yükselten cumhuriyet halk partisidir. Partimizin bizlere verdiği kıymetin başka bir nişanesi de kendi bünyesinde ayrıca kadınlar kolu kurulmasına karar vermesidir. Çok hayırlı işler görecektir olan kolumuzu şimdi kuracağız. Aramızdan seçilecek idare heyeti çalışmalarına başlayacaktır. Yapacağımız işler kadınlarımızın hayat bilgisini arttırmak, geçim darlığı içinde bulunanlara yardım etmek yoksuzluk yüzünden tahsil edemiyen kızlarımızı okutmak ve diğer hayır işleri. Kardeşlerim; Cumhuriyet Halk Partisi kadın kollarının hayır işlerinde çalışmaları, faydalı olmaları, düzenli bir himaye ve şefkat hissi ile yapacağı her türlü hizmet partimizin prensiplerinin yayılmasına, zihinlerde ve vicdanlarda yerleşmesine, vatandaş yüreğinde sevgi yaratılmasına yarayacaktır. Bu suretle gönüller partimize bağlanmış olacaktır...” (Anadolu, 19 Mart 1950). Haberin içeriğinde yer alan konuşmadan partinin kadın kollarından bir nevi propaganda işlevi beklendiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Anadolu gazetesi’nde 1950 seçimleri arifesinde Cumhuriyet Halk Partisi kadın kolları aracılığıyla kadın seçmenlere yönelik bir söylem gözlenmektedir, daha önce de belirtildiği gibi bu söylem, kadınların partiye olan borçlarına vurgu yapıyordu; “ Türk Kadınlığı C.H.P. saflarında yer alacaktır, çünkü ona her hakkı sağlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Yalılar Bucağı kadınlar kolu merkez idare kurulunun tertip ettiği kadınlar kolu toplantılarından ilki, dün Cumhuriyet Halk Partisi Bahçelerarası

ocağında kesif bir bayan topluluğunun iştirakiyle yapılmıştır. Toplantıda bucak kadınlar kolu başkanı Fıtnat Saltuğ Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri tarafından Türk kadınına sağlanan haklara dair yaptığı veciz bir konuşmada, ölmez Atatürkün Türk kadınına bahsettiği hak ve hürriyetlere temas ederek Türk kadınının bugün en ileri milletlerden daha üstün hak ve hürriyetlere malik olduğunu, Türk kadınının Cumhuriyet Halk Partisi saflarında yer alması gerektiğini söylemiş ve (Cumhuriyet Halk Partisine bağlıyız, daima da bağlı kalacağımıza and içiyoruz) sesleriyle karşılanmış, şiddetle alkışlanmıştır...” (Anadolu, 3 Mayıs 1950).

Aynı söylemin bir özelliği de kadınların haklarının tehlikede olduğunun belirtilmesiydi; “Türk Kadını!.. Sandık Başına. Daha dün, hayatına bağlıyacağın erkeği seçmeğe bile hakkın yoktu Türk kadını! Yarın sandık başına gidecek, milletvekili seçeceksin! Hayır yanlış söyledim seçecek ve seçileceksin!...Bugün sana bu hakları veren inkılaba, yarın sen de reyini vereceksin Türk kadını!.... İşte, sandık başında, kendi zengin veya fakir hayatını, bu dünya faciası içinde düşün, düşün, düşün ve... Reyini sana rey verme hakkını veren Cumhuriyet halk partisine ver Türk kadını! Bu rey senin yarınki hayat ve hürriyet sigortan olacaktır.” (Yusuf Ziya Ortaç, Anadolu, 23 Nisan 1950).

Tek parti dönemi sonrası özellikle iktidarın el değiştirdiği 1950 milletvekili seçimlerinden sonraki dönemde toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel yapıdaki değişimlerin sıklığı, boyutlar ve içerik üzerindeki tartışmalar dolayısıyla bu dönem dahilinde İzmir’de kadınlar için genel bir görünüm oluşturulması bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. 1980 sonrasına adreslenen (Bkz. Ilyasoğlu: 2001, 18) ve özellikle Kemalist

modernleşmenin kadınları kurtaran hakları verdiğiine ilişkin söylemin sorgulanmaya başladığı kadın tarihi çalışmalarının başlamasıyla (Bkz. Altınay: 2000, 19) ilişkilendirilebilecek Türkiye’de ikinci dalga kadın hareketini anlamlandırmak açısından bir temel kurulması için oldukça önemli bir dönem olan 1950-1980 dönemi, kadın tarihi açısından fazla işlenmemiş bir bölümü oluşturuyor. Dolayısıyla bu dönem üzerinde ancak belirli açılardan bakılarak genel değerlendirmeler yol gösterici olabilmektedir. Orneğin, Tekeli, kesintisiz bir süreç olarak Türk modernleşmesi dahilinde kadınların durumunu değerlendirirken farklı dönemler için farklı yargılara varılabileceğini belirtir; “Gerçekten, aslında *kesintisiz* bir süreç olan Türk modernleşmesine kadınların toplum içindeki konumu açısından baktığınızda, 150 yıllık bir dönemi esas alırsanız, modernleşmenin çok başarılı olduğuna hükmedebilirsiniz. Eğer modernleşmeye 70 yıllık bir zaman diliminden bakarsanız, başarı biraz daha az göz kamaştırıcıdır. Eğer ele aldığınız dönem, özellikle kadınlar arasında derin endişenin, karamsarlığın, korkunun yaygınlaşmaya başladığı son on-onbeş yıl ise, bu kez, Türk modernleşmesinin sanıldığı kadar başarılı olmadığı sonucuna varabilirsiniz... 70 yıl ise dar anlamda Cumhuriyet dönemini kapsamaktadır...” (Tekeli, 1997: 171-172). 1950-1980 dönemi, Cumhuriyet dönemi için yapılacak bir değerlendirmede, Türk modernleşmesinin başarısına gölge düşüren bir dönem olarak görülebilir. Nitekim, bu dönem hakkındaki değerlendirmelerde genel eğilimin, dönemi bir geriye gidiş biçiminde algılama yönünde olduğu söylenebilir. (1980’ler Türkiye’de ikinci dalga feminist hareket başladığı için ‘geri’ olarak anlamlandırılmamaktadır). Özellikle 1950 genel seçimleri

ile iktidarı elde eden Demokrat Parti'nin uygulamaları, kadın hakları konusunda tek parti döneminin uygulamalarına göre geri olarak değerlendirilir bu gerileme de siyasi iktidarın din ile ilişkisi ve dine bakış açısı çerçevesinde temellendirilir; "Atatürk döneminde adeta bir devlet feminizmi yaşanmış, kadınlar devlet eliyle güçlendirilmişti. Ancak 1946 yılında çok partili döneme geçince politikacılar "oy avcılığı" amacıyla din çevrelerini kullanmaya başladı. Din çevrelerine giderek artan bir şekilde taviz verilmesi, onların güçlenmesine sebep oldu. Ulkede dinsel kurallar öne çıktıkça, kadınların toplum içindeki durumu gerilemeye başladı. Bu durumdan en kötü şekilde etkilenen Anadolu'da yaşayan kadınlar oldu. Bu kadınlar Atatürk devrimleriyle elde edilen haklardan ve ülkenin modernleşmesinden yeterince yararlanamadı." (Say, 1998: 33). "...tutucu muhalefetin yükselmeye başladığı 1946 ve onu izleyen çok partili dönemde kadın milletvekili sayısı umulanın tersine giderek azalmıştır...1950'li yıllarla birlikte dinin siyasal yaşamda etkinleşmesi kadınların adaylıklarını ve seçilme şanslarını azaltıcı bir etken olmuştur" (Minibaş, 1996: 183,184). 1950-1980 arası dönemi benzer bir bakış açısıyla değerlendiren Kırkpınar, Demokrat Parti'nin iktidarını açıkça kadınlar açısından gerileme dönemi olarak adlandırır; "Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'de yeni bir siyasi anlayışın etkili olmaya başladığı da görülmüştür. Sanki eskiye göre daha demokrat ve liberal bir dönem başlamış gibi görünmekle birlikte, özellikle sosyal ve kültürel yapıda ve bu yapıya etki eden uygulamalarda ve örgütlenmelerde, önemli geriye gidişlerin varlığı da söz konusu olmuştur. Başta Ezan'ın Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmesi olmak üzere, bir anlamda Atatürk dönemindeki reform hareketlerine karşı

geliştirilen karşı tutumlar ve sanki eski dönemin reddedildiği gibi bir anlam doğuran politikalar, bir yandan halk katmanları arasında ikilik ve neredeyse düşmanlık duyguları yaratmış gibi görünmektedir...Toplumsal yapıda önemli değişimler oldukça, toplumu oluşturan her bir unsurun bundan etkilenmemesini beklemek pek gerçekçi olmamaktadır. Nitekim, başta kadın eğitimi, kadının iş hayatı ve siyaset içindeki etkinliği olmak üzere, pek çok yönden kadın haklarından önemli ölçüde geriye gidişlerin bu dönemde yaşandığı görülmektedir.” (Kırkpınar, 1998: 247).

Yaraman, 1946’da çok partili siyasi hayata geçişten, 1957 seçimlerine kadar olan dönemi, kadınların demokrasiyi simgeleme işlevleri sona erdiğinden siyasi yaşamdan nispeten silinmeleri olarak nitelemekte, siyasal hakların kazanılmasından sonra kadınların, diğer tüm ülkelerde gözlemlendiği gibi bu yasal değişikliklerin toplumsal dönüşümler haline gelmesini bekleme dönemine girdiklerini ifade etmektedir; “Türkiye’de kadınlık durumuyla ilgili mücadeleden geri çekilme, tüm dünyada olduğu gibi birinci dalga kadın hareketinin ertesindeki suskunluğa paralel bir gelişmedir; kadın statüsü ile ilgili gerek kazanımların gerek kayıpların siyasal iktidarın çıkarlarıyla da çakışması bu evrensel gerçeğe yapılan yerel bir ektir yalnızca.” (Yaraman, 1999: 81). Yaraman 1950 sonrası dönemin bir geriye gidiş dönemi olarak nitelendirilmemesi gerektiğinin de altını çizer; “Kadın hareketi, talepleri ve mücadelesi siyasal hakların kazanılmasının ertesinde bir suskunluğa ve kendiliğindenlik beklentisine girmiş, bu zamansız geri çekilme onların siyasal alanda nicel ve nitel etkisizliğini getirmiştir. Türkiye özelinde bu gelişmenin, kadınların demokrasiyi simgeleme işlevinin çok partili döneme geçişle birlikte askıya

alınması olgusuyla eşzamanlılığı yerel açıklamaların evrensel durumdan daha fazla önemsenmesini hatta ikincinin birinci lehine yorumdan silinmesini doğurmamalıdır.” (Bkz. Yaraman, 1999: 82).

1961 Anayasası’nın getirdiği serbestiler de tek parti dönemindeki kadar fark edilir biçimde kadınların kamusal hayatta yer almaları ve siyasete katılımlarında değişikliğe sebep olmamıştır. Bu durum kadın milletvekili ve senatör sayıları göz önüne alınarak ortaya konulabilmekte ve muhafazakar partilerin eğilimleri ile açıklanabilmektedir (Bkz. Minibaş, 1996: 184-185). Yaraman, 1960 sonrası dönemde kadınların kamusal hayata dahil olmaları konusunda irtica tehdidine karşı, tek parti dönemindeki simgesel işleve benzer bir işlev de tespit etmektedir (Bkz. Yaraman, 1999: 101). Yaraman aynı zamanda 1960 sonrası dönem için Türkiye’deki siyasal gelişmelere paralel bir görünüm çizer; “1960’lı ve 1970’li yıllar genel olarak değerlendirildiğinde giderek keskinleşen bir siyasal kutuplaşmaya paralel olarak özellikle seçim dönemlerinde gerek ülke gerek ideolojiler çapında ‘birlik ve beraberlik ruhu’ söyleminin kadınlık durumunu ikinci plana ittiği gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda kadınlar ne iktidar, ne her renkten muhalefet içinde siyasal temsil gibi kendi özel çıkarlarını gündeme getirememişlerdir. Politizasyonun, dolayısıyla bölünmüşlüğü yansıdığı basın gündemi ve kamuoyu için de kadının siyasal temsili gereksiz bir lüks niteliği taşımaktadır.” (Yaraman, 1999: 109).

1950-1980 zaman aralığı için genel çizgi olarak, kadınların yeni bir kültür yaratma aşamasındaki simgesel rolleri, kadınların görünürlüğü üzerinden kurulan, en azından ifşa edilen batılılaşma tercihi, tanınan

hakların genişliğine nazaran bu hakların kadınların yaşamında yarattığı değişimlerin yaygınlık ve içerik açısından sorgulanmamış olduğu gibi tek parti dönemine özgülenebilecek paradigmaların sarsıldığı söylenebilir. Örneğin 1965'te çıkarılan, gebeliği önleyici araçların satış ve dağıtımının serbest bırakılmasını ve tıbbi zorunluluklar halinde kürtaj hakkı tanınmasını düzenleyen Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, tek parti döneminin kadın politikasında en önemli noktalardan birini oluşturan doğurganlığın toplumsal bir görev olduğu anlayışının kadınların bedenleri üzerindeki tasarrufları konusunda farklı bakış açılarının gelişebileceği bir zemin yaratabilecek bir değişime uğradığını düşündürüyor. 1966'da artık, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında kadınlara çok geniş haklar tanıyan tek parti döneminin Türkiye Cumhuriyeti, eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliği sağlayan 1951 tarihli 100 sayılı ILO sözleşmesini imzalayan, kadınlar için hak eşitliği konusunda diğer ülkelerden ileride olmayan bir ülkedir (Bkz. Türkiye'de Kadın 2001, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, s. 3-4).

Bu değişimler göz önüne alınarak, İzmir'de kadın hareketinin 1950-1980 arası görünümü için daha uzun soluklu ve ayrıntılı bir araştırma süreci, sonraki çalışmalarda gerçekleştirilebilir ve tek parti dönemi sonrası İzmir'de kadınların bir görünümü yakalanmaya çalışılabilir. Özellikle dönemin yasa değişiklikleriyle kurulan kadınların yaşamını etkileyecek yeni kurumların, örneğin 1951'de açılmaya başlanan Ana Çocuk Sağlığı Merkezlerinin çalışmaları gözden geçirilerek, söz konusu dönemde İzmir'de faaliyet gösteren kadın derneklerinin çalışmaları incelenerek,

Izmir barosu gibi, üst sınıftan, eğitimli kadınların dahil olduğu meslek örgütlerinin kayıtlarına bakılarak, saptanan öncü kadınlarla görüşmeler yapılarak dönemin İzmir'i içinde kadınların görünürlüğü sağlanmaya çalışılabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın ilk bölümü, ikinci bölümde yapılacak değerlendirmeler için bir giriş ve tarihçe olmaktan ziyade, bu değerlendirmenin nasıl yapılabileceği üzerine bir tartışmadır. İlk bölümdeki sorgulamalar sonucu, nasıl bakılması gerektiği hakkında bir tartışmanın kadın tarihi çalışmaları söz konusu olduğunda neye bakıldığı üzerine bir tartışmaya doğru evrilmesi noktasında batı kaynaklı paradigmlar kullanılarak sorulamayacak ve cevaplanamayacak sorularla karşı karşıya olunduğu söz konusu edilebilir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Osmanlı kadın hareketinin İzmir'deki yansımalarını, Türkiye Cumhuriyet'inin modernleşme projesi içinde kadınların çeşitli görünümünün, İzmir özelinde ortaya koyulmasını ve bu görünümünün değerlendirilmesini içermektedir. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için kullanılan veri İzmir'de tek partili dönemin iktidarını destekleyen bir gazete olan Anadolu gazetesi'nin taranması ile elde edilmiştir. İzmir tarihi çalışmalarının kadınlara dair veri açısından taranması çalışma konusunda oldukça önemli bir işlevi olan İzmir'de Cumhuriyet öncesi dönemde kadınlara dair genel bir görüş oluşturmakta faydalı sonuçlar vermiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde İzmir'de kadın hareketine dair bazı önemli veriler dönemin İzmir gazetelerinde bu açıdan bir tarama yapılarak elde edilmiştir. Bu döneme dair veri, gazetelerin eski harflerle basılması nedeniyle, dönemin İzmir gazeteleri üzerine yapılan bibliyografya çalışmalarından yararlanılarak elde edilmiştir. İkinci bölümün yapılandırılmasına başka kaynaklara da, örneğin dönemin İzmir'li

kadın yazarlarının edebiyat metinlerine başvurularak daha geniş bir açılım getirilebilirdi, ancak bu eserlere çoğunlukla yerel gazetelerde tefrikalar halinde rastlanabildiği için daha önce de belirtildiği gibi eski harflerle basılmış olmaları nedeniyle başvurulamamıştır. Tek parti dönemi için mahkeme kayıtlarına başvurulması düşünülmüşse de bu çalışma için esasa dair veri elde edileceği düşünülmeyen bu kaynak veriye ulaşmada da uzun zaman alacak bürokratik süreç göz önüne alınarak incelenmemiştir.

İkinci bölümde ortaya serilen genel görünüm üzerine yapılan değerlendirmeler, kadın tarihi çalışmalarından Cumhuriyet öncesi dönem için nispeten kadınların kendi seslerinden, bir bakış yakalama çabasını, Cumhuriyet dönemi için ise -özellikle yeni bir kültür yaratma çerçevesinde- iktidarın sesini çözümleme tavrının gözlendiği daha dışarıdan bir anlatıyı devralmıştır. Bu dışarıdan anlatı, özellikle batılılaşma tercihinin ifşası olarak kamusal hayata dahil olan kadın ile, yeni bir kültür yaratma çabasının parçası olarak toplumsala hasredilmiş kadın görünümünün farklarını temel çelişki olarak barındırmaktadır. Cumhuriyet dönemi için, iktidarın bütünsel projesinin kadınlar üzerinden ve vasıtasıyla gerçekleştirilen kısımlarını kadınların benimseme ve içselleştirme biçimleri üzerine yapılacak tartışmalar, belki de ulus devlet yaratma sürecinde kadınların işlevleri üzerine geliştirilmiş batı kaynaklı paradigmalardan daha içerikli sonuçlar doğurabilecektir. Bu tartışmanın geliştirilebilmesi için kadınlar tarafından verilmiş edebiyat ürünlerine başvurularak yapılan çalışmaların artması oldukça geniş bir açılım sağlayacaktır.

Bu yüksek lisans tezinde İzmir’de Cumhuriyet öncesi dönem için gayri Müslim kadınlar söz konusu edilmemiştir ancak bu konuda oldukça zengin

verilere ulaşılabilecek kaynaklar mevcuttur. Bu konuda yapılabilecek çalışmalarda örneğin dönemin gayri Müslim gazetelerinin taranması ile konuya geniş bir açılım getirilebilecektir.

Bu çalışmanın başlangıcındaki amacım 1928-1978 dönemi için İzmir’de kadınıları görünür kılmaktı. Ancak 1928-1978 arasındaki dönem tarihsel bir period değildir, dolayısıyla bu elli yıllık dönemin tümü için hem kaynak belirleme ve onlara ulaşma hem de veri sınıflama ve değerlendirme açısından çalışmanın tümüne yayılabilecek genel bir zemin olanaklı değildir. Kadın tarihi çalışmaları literatüründe, Cumhuriyet ncesi dönem ve Cumhuriyet’in tek partili dönemi için oluşturulan çeşitli kategorileştirme ve anlamlandırma mekanizmalarının da, tek parti dönemi sonrası için işlevli olmaktan çıktığı söylenebilir. Bu çalışmada 1950 öncesi döneme dair yapılan saptama, tartışma ve değerlendirmeler, kadın tarihi çalışmalarının Türk modernleşmesini anlamlandırma çabaları içindeki işlevi ile belirlendiğini düşündüğüm sınırları içindedir. Dolayısıyla, bu sınırlar dahilinde, yaptığım çalışmanın tek partili dönem sonrasına ilişkin kısmı, ileride bu döneme dair yapılabilecek kadın tarihi çalışmaları için n sorgulamalar üretme çabasından ibaret kalmıştır.

Kısaca bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalar için yol gösterici olması en büyük dileğimdir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Yavuz Algan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995
- Akkoyun Turan, Türk İnkılabının İzmir Basınındaki Yankıları, (1922-1938), Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1992
- Altınay, Ayşe Gül, Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet Ve Feminizm, içinde, Vatan Millet Kadınlar, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- Altındal, Aytunç, Türkiye'de Kadın, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1991
- Arı, Kemal, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç, İstanbul, 1995
- Baran, Tülay Alim, Cumhuriyet'in İlanından Sonra İzmir'de Türk Kadınına Bir Bakış, Tarih Ve Toplum, Mart 1995, Sayı: 135
- Barbaros, R. Funda, 1830-1930 Döneminde Sosyo-Ekonomik Çözüm Arayışları Çerçevesinde İzmir'de Sanayileşme, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları, İzmir, 1995
- Berber, Engin, İzmir 1920 Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Oyküsü, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978
- Berktaş, Fatmagül, Doğu ile Batının Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı, içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Beyru, Rauf, 19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Beyru, Rauf, İzmir Şehri Üzerinde Bir İnceleme: Şehir Nüfusları Gerçekler ve İstatistikler, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969
- Bilget, Adnan, Son Yüzyılda İzmir 1849-1949: İzmir'in Tarihi Vilayeti Belediyesi Fikir Hayatı Ticaret Hayatı Fuar ve Bütün Kıymetleri, Meşher Basımevi, İzmir, 1949

- Brummett, Palmira, İkinci Meşrutiyet Basınında İmge Ve Emperyalizm 1908-1911, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
- Celal Nuri, Türk Kadınının Vaziyet-i Hazırası, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt.3, (tıpkı basım), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Çakır, Serpil, Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Mevlan – Nezihe Muhittin, içinde, Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998
- Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994
- Çakır, Serpil, Tarih Yazımında Kadın Deneyimine Ulaşma Yolları, Toplumsal Tarih, Mart 2002, Sayı: 99
- Çetin, Yaşar, Hadiye Hümeysra Muammer Burhan ve Diğer Kadın Yazarların Ahenk Gazetesinde Çıkan Hikayeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1986
- Çolak, Filiz, Demokrat Parti'nin İzmir'de Kuruluşu ve Gelişimi 1946-1950, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995
- Demir, Nermin, 1918-1924 Tarihleri Arasında İzmir'de Çıkan Gazetelerin Bibliyografyası, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1988
- Demirdirek, Aynur, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- Doğramacı, Emel, Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1993
- Duman, Doğan, Ulusal Ekonominin Yapılandırılmasında Yerli Malı Haftaları, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2001
- Durakbaşı, Ayşe, Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu, Tarih ve Toplum, Mart 1998
- Durakbaşı, Ayşe, Halide Edib Türk Modernleşmesi Ve Feminizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

- Ecevit, Yıldız, Türkiye’de Kadın Hareketi: sürekli ve Devingen Bir Toplumsal Hareket, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, No: 129, Mart 1991
- Faroqhi, Suraiya, Osmanlı’da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000
- Georgeon, François & Dumont, Paul, Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003
- Gökovalı, Şadan & Çelikkanat, Kaya & İlhan, Orhan, Atatürk ve İzmir, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İzmir, 1981
- Göle, Nilüfer, Modern Mahrem Medeniyet Ve Örtünme, Metis Yayınları, İstanbul, 1994
- Gürsoy, Melih, Tarihi Ekonomisi Ve İnsanları İle Bizim İzmirimiz, Metis Yayıncılık, İzmir, 1993
- Güzel, Şehmuz, 1908 Kadınları, Tarih ve Toplum, No: 7, 1984
- Halil Hamid, İslamiyette Feminizm, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt.3, (tıpkı basım), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Huyugüzel, Ömer Faruk, İzmir Fikir Ve Sanat Adamları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000
- Işın, Ekrem, Tanzimat Kadın ve Gündelik Hayat, Tarih ve Toplum, No: 51, 1988
- İlyasoğlu, Aynur, Kadınların Yaşam Tarihi Anlatılarına Kadın Çalışmaları Alanından Bir Bakış, içinde, Yerli Bir Feminizme Doğru, der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001
- İnönü, Afet, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1968
- Kalıpcı, İlknur, Atatürk ve Kadın, Ziraat Bankası Matbaası, Ankara, 1997
- Kandiyoti, Deniz, Cariyeler Bacılar Yurttaşlar, çev. Aksu Bora & Fevziye Sayılan & Şirin Tekeli & Hüseyin Tapınç & Ferhunde Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 1997

- Kaplan, Leyla & Tepekaya, Muzaffer, Hilal-I Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1877-1923), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ankara, 1991
- Kaplan, Leyla, Cemiyetlerde Ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını 1908-1960, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1998
- Karakışla, Yavuz Selim, Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası, Tarih Ve Toplum, Mart 2002, Sayı:219
- Karpat, H. Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967
- Kırkpınar, Leyla, Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998
- Kurnaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını: 1939-1923, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991
- Martal, Abdullah, Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme 19. Yüzyıl, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999
- Minibaş, Türkel, Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu, içinde, Kadın Gerçeklikleri, der. Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996
- Morali, Nail, Mütarekede İzmir, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002
- Osmanlı Arşivleri, Dh-Id B.13 Dosya 107, Vesika 29
- Ozbek, Nadir, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Ozbek, Nadir, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Ozbudun, Sibel, Türkiye’de Kadın Olmak, Yazın Dergisi Yayınları, İstanbul, 1994
- Özdemir, Gülay, Yeni Asır Gazetesi Bibliyografyası 1931-1950, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1985

- Ozer, Seyhan, Anadolu Gazetesi Bibliyografyası 1929-1940, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1984
- Ozkaya, Günseli, Tutsaklıktan Özgürlüğe Kadınların Savaşı, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970
- Pınar, İlhan, Gezgincilerin Gözüyle İzmir XX. Yüzyıl, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997
- Pierce, Leslie, Harem-i Hümayun, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998
- Refiğ, Halit, Gazi ile Latife, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993
- Ruşen Zeki, Bizde Hareket-i Nisvan, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt.3, (tıpkı basım), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Sakaoğlu, Necdet, Medeniyet Değişimleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt. 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Sakaoğlu, Necdet, Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003
- Saktanber, Ayşe, Kemalist Kadın Hakları Söylemi, içinde, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşının Kadınları, içinde, Cumhuriyet Ve Kadın Sempozyumu 6-7-8 Kasım 1998, Kadınlar Derneği Yayınları, 1999
- Savcı, Kemal, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadını, Cihan Matbaası, Ankara, 1973
- Say, Gürgün, Siyasal Değişimde Kadın Boyutu, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 1998
- Serçe, Erkan, İzmir 1905, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1998
- Sevinçli, Efdal, İzmir'de Tiyatro, Ege Yayınları, İzmir, 1994
- Sillelioğlu, Nuran, Ahenk Gazetesi Bibliyografyası 1895-1908, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1981

- Sirman, Nükhet, Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi, içinde, Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar, der. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990
- Sirman, Nükhet, Feminism in Turkey: A Short Story, New Perspectives on Turkey, vol. 3, No:1, 1989
- Tansel, Fevziye Abdullah, Kurtuluş Savaşında Kadın Askerlerimiz, Cumhuriyet Yayınları, 2001
- Tartan, Hakan, Atatürk'ün İzmir'i, Türkiye Tanıtım Araştırma Demokrasi ve Laik Oluşum Vakfı Yayınları, Ankara, 2001
- Taşkıran, Tezer, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yılı Yayınları, Ankara, 1973
- Tekeli, Şirin, Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketleri, Gösteri, Temmuz 1983
- Tekeli, Şirin, Türkiye Aydınlanması Kadınlara Nasıl Baktı?, içinde, Türkiye'de Aydınlanma Hareketi Dünü Bugünü Sorunları Strasbourg Sempozyumu 25-26 Nisan 1997, Adam Yayınları, İstanbul, 1997
- Tekinalp, B. Candan, İttihat (1908-1911) ve Köylü Gazetesi (1908-1918) Bibliyografyası, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1984
- Topçuoğlu, Orhan, Cumhuriyet Döneminde Olaylarda ve Mesleklerde Basınımızda Yer Alan İlk Kadınlar, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1984
- Toprak, Zafer, Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası, Tarih ve Toplum, Mart 1988
- Toprak, Zafer, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Tarih ve Toplum, Mart 1988
- Toprak, Zafer, II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile Ve Feminizm, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt. 1, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Toprak, Zafer, İttihat-Terakki Ve Devletçilik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- Toprak, Zafer, Milli İktisat-Milli Burjuvazi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995

- Tunçay, Mete, Latife Hanım-Kameneva Mektuplaşması, Toplumsal Tarih, Mart 2003, Sayı: 111
- Turan, Asude, Anadolu Gazetesi Bibliyografyası 1911-1928, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1984
- Tutsak, Sadiye, İzmir’de Eğitim Ve Eğitimciler 1850-1950, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- Tüccarzade Ibrahim Hilmi, Aile Hayatımızda Avrupalılaşmanın Tesiri, içinde, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt.3, (tıpkı basım), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992
- Türkiye’de Kadın 2001, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002
- Unen, Nurettin, Sıra Havva’nın Kızında, Şampiyon Basın, İstanbul, 1975
- Ustel, Füsun, “II. Meşrutiyet Ve Vatandaşın “İcad”ı”, içinde, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003
- Van Os, Nicole, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm”, içinde, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- Van Os, Nicole, Müstehlik Değil Müstahsil: Osmanlı Müslüman Kadını ve Milli İktisat, içinde, Osmanlı 3 İktisat, der. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları,
- Yalçın, Soner, Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Yaraman, Ayşegül, Resmi Tarihten Kadın Tarihine, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001
- Yaraman, Ayşegül, Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999
- Yenigül, Hülya, Anadolu Gazetesi Bibliyografyası 1940-1954, Basılmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, 1987
- Yetkin, Sabri, Ticari Ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002
- Yurt Ansiklopedisi İzmir Maddesi, s. 42-88

- Zihnioğlu, Yaprak, Kadınsız Inkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

YARARLANILAN GAZETELER

- Ahenk, 16 Eylül 1902/4 Eylül 1312
- Ahenk, 10 Nisan 1339
- İttihat, 4 Mart 1325/16 Mart 1909
- İttihat, 20 Mayıs 1325/2 Haziran 1909
- İttihat, 10 Haziran 1327/23 Haziran 1911
- İttihat, 11 Haziran 1327 /24 Haziran 1911
- Anadolu, 22 Temmuz 1913
- Ahenk, 2 Eylül 1331/1915
- Ahenk, 6 Kanunusani 1926
- Anadolu, 5 Mayıs 1930
- Anadolu, 20 Mayıs 1930
- Anadolu, 21 Mayıs 1930
- Anadolu, 22 Mayıs 1930
- Anadolu, 23 Mayıs 1930
- Anadolu, 6 Mayıs 1930
- Anadolu, 8 Mayıs 1930
- Anadolu, 9 Mayıs 1930
- Anadolu , 13 Mayıs 1930
- Anadolu, 14 Mayıs 1930
- Güzide Hikmet, Anadolu, 1 Mayıs 1930
- Hikmet Turhan, Anadolu, 31 Mart 1931
- Hikmet Turhan, Anadolu, 24 Mart 1931
- Benal Nevzat, Anadolu, 14 Nisan 1931
- İrfan Orhan, Anadolu, 25 Mart 1931
- Eczacı Kemal Kamil, Anadolu, 4 Eylül 1933
- Orhan Rahmi, Anadolu, 2 Mayıs 1934
- Şekure Sacit, Anadolu, 26 Haziran 1934
- Anadolu, 6 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 31 Kanunusani 1934

- Anadolu, 25 Haziran 1934
- Anadolu, 15 Haziran 1934
- Anadolu, 3 Nisan 1934
- Şakacı, Anadolu, 27 Teşrinisani 1934
- Anadolu, 7 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 23 Kanunuevvel 1934
- Anadolu, 30 Mayıs 1935
- Çimdik, Anadolu, 20 Şubat 1936
- Orhan Rahmi Gökçe, Anadolu, 19 Şubat 1936
- Dünyada Neler Oluyor, Anadolu, 20 Haziran 1937
- Orhan Rahmi Gökçe, Anadolu, 14 Şubat 1943
- İlhan İleri, Anadolu, 26 Sonkanun 1944
- Saime Sadi, Anadolu, 5 Nisan 1944
- Saime Sadi, Anadolu, 8 Nisan 1944
- Anadolu, 2 Sonkanun 1944
- Anadolu, 16 Ekim 1949
- Anadolu, 19 Ekim 1949
- Anadolu, 19 Mart 1950
- Anadolu, 1 Nisan 1950
- Server Bedi, Anadolu, 14 Nisan 1950
- Yusuf Ziya Ortaç, Anadolu, 23 Nisan 1950
- Anadolu, 3 Mayıs 1950

ÖZGEÇMİŞ

Emek Semen Yakar, 7 Ekim 1976 tarihinde Balıkesir’de doğmuştur. İlk öğrenimini Burhaniye Nadir Tolun İlköğretim Okulu’nda, orta öğrenimini Burhaniye Ortaokulu’nda tamamladıktan sonra Burhaniye Lisesi’nden mezun olmuştur. 2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde lisans eğitimini bitiren Yakar, 2001 yılında Ege Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında lisans üstü eğitimine başlamış, aynı yılın Aralık ayında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tahsisli Araştırma Görevlisi kadrosuna atanmıştır. Yakar halen bu anabilim dalında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir.

YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: Yakar

Adı: Emek Semen

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : İzmir’de Kadın Hareketi (1928-1978)

Yabancı Dil : Women Movements in Izmir (1928-1978)

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

Doktora

Doçentlik

Tıpta Uzmanlık

Sanatta
Yeterlilik

[*]

[]

[]

[]

[]

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ :

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih: 21.10.2004

TEZ YAYINLANMIŞSA :

Yayınlayan :

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Yılmaz, Serap

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI : 118

TEZİN KONUSU (KONULARI) : İzmir’de 1928-1978 yılları arasında gözlenen kadın hareketi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Kadın hareketi
- 2- Batılılaşma
- 3- İzmir
- 4- Cinsiyetlendirme
- 5- Toplumsal cinsiyet

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

Kadın politikaları

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus’ları kullanınız.)

- 1- Women movement
- 2- Westernization
- 3- İzmir
- 4- Genderization
- 5- Women politics

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1-Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum

[]

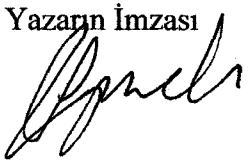
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

[*]

3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

[]

Yazarın İmzası

Tarih : 29.11.2004

ÖZET

Bu çalışmanın başlangıç amacı, İzmir’de 1928 ve 1978 arasında gerçekleşmiş olan kadın hareketlerini aramaktır. Çalışmanın daha ileri aşamalarında, kadın hareketinin niteliği sorgulanmış; İzmir ve Türkiye’deki kadın hareketlerinin gelişme çizgilerinin, periyodik politik hareketlerle ilintili olup olmadığı irdelenmiştir. Daha ötesi bu çalışma boyunca özellikle 1928-1950 arasındaki dönemlerde; batılılaşma-modernite ve çağdaşlık kavramlarıyla kadın hareketi ve İzmir kadınlarının aktiviteleri ve ideolojik biçimlenmeleri izlenmiştir. Bu yolla da; Türkiye kadınının biçimlenmesi tartışılmıştır.

Bu amaçla İzmir’de yayınlanmış olan Anadolu Gazetesi bu açıdan incelenmiş, yeni kadın imajının nasıl şekillendirildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Kadın hareketi, Batılılaşma, İzmir, Cinsiyetlendirme, Toplumsal cinsiyet, Kadın politikaları,

ABSTRACT

This thesis is aiming at to search on ‘Women Movements in İzmir’ between 1928 and 1978 on the first stage. As a further point, the research is targeting to ask whether the İzmir’s and also Turkey’s women movement is related to the structural political periods of Turkey, by investigating the quality of the ‘women movements’. The point is developed to considering into difference of the concepts as ‘Westernization-modernization and contemporararyness’; and to search on the activities, movements and bodying as ideologically of İzmir’s women during the period from 1928 to 1978. As a consequences of all discussions, the thesis is rediscussing the reproducing of the *image of the Turkish women*.

The research searced on “*Anadolu Gazetesi*” (Anadolu Newspaper)’s writers and authors; by asking how the new image of women is used to be shaped.

KEYWORDS: Women movement, Westernization, İzmir, Genderization, Women politics